

Wetenschappelijk Onderzoek- en
Documentatiecentrum
Ministerie van Veiligheid en Justitie

Cahier 2013-8

Evaluatie Ouderschapsplan

Een eerste verkenning

M.J. ter Voert
T. Geurts

Cahier

De reeks Cahier omvat de rapporten van onderzoek dat door en in opdracht van het WODC is verricht.

Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Veiligheid en Justitie weergeeft.

Inhoud

Afkortingen — 5

Samenvatting — 7

1 Inleiding — 13

- 1.1 Voortgezet ouderschap en het ouderschapsplan — 14
- 1.2 Doel- en vraagstelling — 16
- 1.3 Methode van onderzoek — 19
- 1.4 Beperkingen — 22

2 Achtergrond — 25

- 2.1 Aantal scheidingen en aantal minderjarige kinderen — 25
- 2.2 De scheidingsprocedure — 28
- 2.3 Gevolgen voor het welzijn van kinderen — 30
- 2.4 Verklaringen voor problemen van kinderen — 31
- 2.5 Samenvattend — 33

3 De uitvoeringspraktijk — 35

- 3.1 Afspraken voor en na invoering ouderschapsplan — 36
- 3.2 Afspraken en achtergrondkenmerken — 40
- 3.3 Ervaringen van kinderen — 41
- 3.4 Ervaringen van advocaten en mediators — 43
- 3.5 Ervaringen vanuit de rechtspraak — 53
- 3.6 Samenvatting — 57

4 Effecten van het ouderschapsplan — 61

- 4.1 Contact tussen kinderen en ouders — 61
 - 4.1.1 Woonsituatie — 61
 - 4.1.2 Contactfrequentie kind-ouder — 63
 - 4.1.3 Kind-ouderbinding — 64
- 4.2 Conflicten tussen ouders — 64
 - 4.2.1 Ouderlijke conflicten en welbevinden ouders — 65
 - 4.2.2 Gerechtelijke procedures — 67
 - 4.2.3 Vervolgtoevoegingen — 69
 - 4.2.4 Gezag- en omgangsonderzoeken door de Raad voor de Kinderbescherming — 75
- 4.3 Problemen bij kinderen — 76
- 4.4 Samenvatting — 78

5 Conclusie — 81

- 5.1 De uitvoeringspraktijk — 81
- 5.2 De doelstellingen — 85
- 5.3 Slot — 88

Summary — 91

Literatuur — 95

Bijlagen

- 1 Samenstelling begeleidingscommissie — 101
- 2 Tabellen bij hoofdstuk 2 — 102
- 3 Selecteren van toevoegingsgebruikers in het Sociaal Statistisch Bestand — 105
- 4 Tabellen bij hoofdstuk 3 en 4 — 112
- 5 Analysemodellen toevoegingen gescheiden ouders — 118
- 6 Analysemodellen toevoegingen ex-samenwonende ouders — 125

Afkortingen

BW	Burgerlijk Wetboek
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
GBA	Gemeentelijke Basisadministratie
LOVF	Landelijk Overleg Vakinhoud Familie- en Jeugdrecht
Rvdr	Raad voor de rechtspraak
RvR	Raad voor Rechtsbijstand
RvdK	Raad voor de Kinderbescherming
S&G	Scholieren en Gezinnen
SSB	Sociaal Statistisch Bestand
vFAS	Vereniging van Familierecht Advocaten Scheidingsmediators
KIES	Kinderen In Echtscheiding Situatie
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum

Samenvatting

Naar schatting hebben jaarlijks ongeveer 50 à 60 duizend minderjarige kinderen te maken met een scheiding. Deze kinderen hebben gemiddeld vaker problemen dan kinderen van gehuwde of samenwonende ouders. Wetenschappelijk onderzoek wijst uit dat chronische conflicten tussen ouders een belangrijke risicofactor vormen voor latere problemen bij kinderen.

In maart 2009 is de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' in werking getreden. Een van de onderdelen van deze wet is dat alle scheidende ouders die gezamenlijk het gezag hebben over minderjarige kinderen vanaf die datum een ouderschapsplan moeten voorleggen aan de rechter. Dit ouderschapsplan moet afspraken bevatten over de verdeling van zorg- en opvoedingstaken, informatie-uitwisseling over de kinderen en kinderalimentatie. De doelstelling van het ouderschapsplan is conflicten over deze aspecten te beperken door ouders te verplichten hier voorafgaand aan de scheiding formele afspraken over te maken. Dit zou de nadelige gevolgen van een scheiding voor kinderen moeten verminderen.

Voormalig Minister Rouvoet heeft de Eerste Kamer een evaluatie van het ouderschapsplan toegezegd. Deze rapportage geeft hier een eerste aanzet toe. Het omvat geen uitgebreid evaluatieonderzoek maar maakt zoveel mogelijk gebruik van bestaande data en literatuur. Voor een uitgebreidere evaluatie wordt verwezen naar toekomstige resultaten van verschillende lopende universitaire projecten.

Vraagstelling

In het onderhavige onderzoek staan de volgende vragen centraal:

- 1 Hoe wordt in de praktijk uitvoering gegeven aan het ouderschapsplan?
 - a In hoeverre verschillen de afspraken die ouders vastleggen over de kinderen voor en na invoering van het ouderschapsplan?
 - b Zijn er specifieke groepen ouders die (geen) afspraken over de kinderen vastleggen?
 - c Weten kinderen of er een omgangsregeling/ouderschapsplan is opgesteld, zijn ze erbij betrokken en zijn ze tevreden over de afspraken?
 - d Hoe gaan rechters, advocaten en mediators om met het ouderschapsplan?
- 2 In hoeverre worden de doelstellingen van het ouderschapsplan gehaald? Dat wil zeggen, is er, in vergelijking met voor de invoering van het ouderschapsplan, op de lange termijn sprake van:
 - a meer contact tussen ouders en kinderen;
 - b minder conflicten tussen ouders;
 - c minder problemen bij kinderen.

Methode van onderzoek

De gegevens voor dit onderzoek zijn via verschillende methoden verzameld: literatuuronderzoek, raadplegen van bestaande databronnen van het CBS en de Raad voor de rechtspraak, expertmeetings en telefonische interviews met advocaten, mediators en rechters. Tevens is een onderzoeksvraag uitgezet bij het

onderzoek *Scholieren en Gezinnen 2013* (S&G 2013) van de Universiteit Utrecht. In het voorjaar van 2013 is dit surveyonderzoek gehouden onder scholieren van 12 tot en met 16 jaar, waarvan 169 kinderen tussen 2004-2008 een scheiding hebben meegemaakt en 113 in de periode 2009-2013.

Uitvoeringspraktijk

Afspraken over de kinderen

Het aantal echtscheidingen met minderjarige kinderen waarbij afspraken in de vorm van een convenant en/of ouderschapsplan zijn opgenomen in de echtscheidingsbeschikking is in de afgelopen jaren toegenomen van 59% in 2007 naar 82% in 2011.

Zowel in 2007 als in 2011 komt het veel vaker voor bij laag opgeleiden en 1e generatie allochtonen dat er geen convenant/ouderschapsplan is dan bij hoger opgeleiden en 2e generatie allochtonen en autochtone ouders.

Betrokkenheid kinderen

Kinderen die een scheiding hebben meegemaakt in de periode 2009-2013 weten vaker dat er een ouderschapsplan/omgangsregeling is en geven vaker aan dat ze erover hebben meegepraat dan kinderen die een scheiding hebben meegemaakt in de periode 2004-2008. De beide groepen kinderen verschillen niet in de mate waarin ze tevreden zijn over de omgangsregeling of het ouderschapsplan. Sommige advocaten/mediators stimuleren ouders om met de kinderen te praten en/of schakelen een derde in om de mening van het kind te horen (bijvoorbeeld via de programma's KIES en zandkastelen!). Sommige mediators spreken zelf met de kinderen. Dit hangt veelal af van de leeftijd van het kind, hoe problematisch de communicatie tussen de ouders verloopt en of de mediator er voor is opgeleid.

Werkwijze advocaten en mediators

Voor sommige advocaten lijkt het verplichte ouderschapsplan in de praktijk tot weinig veranderingen te hebben geleid, omdat ze ook daarvoor al tot afspraken over de kinderen probeerden te komen. Voor andere advocaten betekent het dat afspraken over de kinderen een vast onderdeel van de scheidingsprocedure zijn geworden, terwijl ze daar anders wellicht geen aandacht aan hadden geschonken. De betrokkenheid van advocaten bij het opstellen van ouderschapsplannen kan sterk variëren. Wat advocaten doen hangt ook voor een belangrijk deel samen met de wensen en opstelling van ouders en de aard van de scheiding: is het een gemeenschappelijk verzoek, een vechtscheiding of iets ertussenin. Ouders kunnen veel zelf doen. Op internet zijn model-ouderschapsplannen te vinden en zijn er tools om een ouderschapsplan op te stellen. Ook de advocaat kan modellen aanreiken. Verder zijn er allerlei variaties denkbaar waarbij advocaten al dan niet het ouderschapsplan kritisch met ouders doornemen, eventueel een mediator inschakelen om te stimuleren dat er afspraken tot stand komen en/of stimuleren om de kinderen erbij te betrekken.

Voor mediators lijkt er weinig veranderd. Zij werden altijd al ingeschakeld om afspraken te maken, dat is door het ouderschapsplan niet gewijzigd. Veel van wat ze vroeger regelden, regelen ze nu ook.

Zowel advocaten als mediators merken op dat door het verplichte ouderschapsplan sommige ouders meer dan voorheen de urgentie lijken te zien om er samen uit te komen. Er is meer gesprek en een scheiding kan meer tijd in beslag nemen omdat de verplichte onderdelen van een ouderschapsplan niet meer uitgesteld kunnen worden tot na de scheiding.

Werkwijze rechtbanken

De invoering van het ouderschapsplan leidde bij rechtbanken tot veel praktische vragen, zoals wat te doen als er geen ouderschapsplan is, er geen verweer wordt gevoerd of het ouderschapsplan niet is ondertekend, vanaf welke leeftijd moeten kinderen worden betrokken bij het ouderschapsplan en in hoeverre moet een ouderschapsplan inhoudelijk worden getoetst. Vanuit het LOVF zijn daarom in 2010 aanbevelingen opgesteld die een handvat bieden voor de werkwijze in bepaalde situaties. De aanbevelingen zijn vanaf 2010 verder aangevuld en gewijzigd en kunnen, indien nodig, ook in de toekomst worden aangepast.

In de praktijk lijkt het ouderschapsplan geen drempel te vormen om te scheiden. Een verzoekschrift kan ook zonder ouderschapsplan worden ingediend, als maar goed is gemotiveerd waarom het niet tot stand kon komen.

Opstelling ouders

Advocaten en mediators komen in de praktijk globaal drie soorten echtscheidingen tegen:

- 1 ouders die de gevolgen van hun scheiding voor hun kinderen goed willen regelen en daar zelf redelijk goed uitkomen;
- 2 ouders die hun relationele problemen blijven uitvechten en er samen niet uitkomen;
- 3 ouders die daar tussenin zitten: zij zijn (nog) niet in staat met elkaar te overleggen of het overleg verloopt moeizaam.

Voor de eerste groep verandert het verplichte ouderschapsplan weinig. Ook zonder die verplichting zouden ze samen afspraken hebben gemaakt over de kinderen.

Bij de tweede groep komt er geen ouderschapsplan tot stand en lost het ouderschapsplan hun problemen ook niet op. Deze ouders zijn veelal niet in staat effectief met elkaar te communiceren.

Bij de derde groep valt de meeste winst te behalen. Deze groep had wellicht anders geen afspraken gemaakt, of deze uitgesteld. Het ouderschapsplan kan deze ouders er vroegtijdig van bewust maken welke consequenties de scheiding heeft voor de zorg en opvoeding van hun kinderen en de onderlinge afstemming die daar voor nodig is.

Ouders kunnen verder verschillen in de mate waarin ze het ouderschapsplan serieus nemen (een invuloefening of niet) en de mate waarin ze afspraken willen vastleggen (van globaal tot gedetailleerd). Tevens kunnen financiële afwegingen een rol spelen in de keuzes die ze maken (bijvoorbeeld goedkoop scheiden via internet-aanbiedingen of al dan niet hulp inschakelen bij het opstellen van het ouderschapsplan).

Doelstellingen

Tot slot is bekeken in hoeverre er aanwijzingen zijn dat de doelstellingen van het ouderschapsplan worden gehaald. Daarbij is onderzocht of er, in vergelijking met voor de invoering van het ouderschapsplan, op de lange termijn sprake is van:

- meer contact tussen ouders en kinderen;
- minder conflicten tussen ouders;
- minder problemen bij kinderen.

Contact tussen ouders en kinderen

Een van de uitgangspunten van de wet voortgezet ouderschap is dat het voor de ontwikkeling van een kind belangrijk dat het, ook na de scheiding, contact heeft met beide ouders en dat de ouders zich gezamenlijk verantwoordelijk blijven voelen voor

zijn verzorging, opvoeding en ontwikkeling. Het contact tussen kinderen en ouders is vastgesteld via het onderzoek *Scholieren & Gezinnen 2013*. Jongeren die een scheiding hebben meegemaakt, is gevraagd naar de woonsituatie (bij vader, moeder of co-ouderschap), hoe vaak ze contact hebben met de vader en met de moeder en wat de binding is met de vader en de moeder. Scholieren die in 2009-2013 een scheiding hebben meegemaakt, bleken meer contact met de moeder en minder binding met de vader te hebben dan kinderen die een scheiding in de periode 2004-2008 hebben meegemaakt. Het contact met de vader verschilde niet. Deze gegevens wijzen er dus niet op dat kinderen na de invoering van het ouderschapsplan meer contact met hun vader hebben.

Conflicten tussen ouders

De conflicten tussen ouders zijn op verschillende manieren gemeten: scholieren zijn bevraagd over de mate waarin hun ouders conflicten hadden voor de scheiding en hun huidige conflicten. Daarnaast is aan de hand van rechtspraak-, toevoegingsgegevens en gegevens van de Raad voor de Kinderbescherming gekeken naar de juridische conflicten die ouders hebben over de kinderen (gezag, zorg of omgang, en kinderalimentatie).

Bij kinderen uit scheidingsgroep 2004-2008 zijn de huidige ouderlijke conflicten afgenomen ten opzichte van voor de scheiding. Bij de kinderen uit scheidingsgroep 2009-2013 is dit niet het geval en ligt de mate van huidige conflicten op eenzelfde niveau als voor de scheiding. Hierbij moet ermee rekening worden gehouden dat deze verschillen kunnen samenhangen met het feit dat voor de scheidingskinderen uit de periode 2004-2008 de scheiding langer geleden is (gemiddeld zeven jaar) dan voor de scheidingskinderen uit de periode 2009-2013 (gemiddeld drie jaar).

De *juridische* conflicten tussen ouders die blijken uit rechtspraakgegevens laten daarentegen een dalende trend (zorg- en omgangsregeling) of een doorbreking van een stijgende trend zien (nakoming van zorg- of omgangsregeling en vaststellen kinderalimentatie). Bij deze gegevens is overigens niet bekend of de procedures volgen op een scheiding van voor of na invoering van het ouderschapsplan.

Een afname van juridische conflicten over alimentatie of zorg-/omgangsregelingen is echter niet vastgesteld bij ex-gehuwde toevoegingsgebruikers die na invoering van het ouderschapsplan zijn gescheiden, maar wel bij ex-samenwoners.

Problemen bij kinderen

Voor het vaststellen van de problemen bij kinderen zijn zeven indicatoren gebruikt uit het onderzoek *Scholieren & Gezinnen 2013*: welbevinden van het kind, depressieve gevoelens, emotionele problemen, agressief gedrag, delinquent gedrag, schoolcijfers en loyaliteitsconflicten.

De kinderen die een scheiding in de periode 2009-2013 hebben meegemaakt, hebben een lager welbevinden en iets meer depressieve gevoelens in vergelijking met de kinderen die in 2004-2008 een scheiding hebben meegemaakt. Voor de overige problemen zijn geen verschillen gevonden.

Een van de risicofactoren voor problemen bij kinderen is de mate van ouderlijke conflicten. Het meer voorkomen van depressieve gevoelens bij scheidingskinderen uit de periode 2009-2013 kan inderdaad statistisch worden verklaard door de hogere mate van ouderlijke conflicten in deze groep. Voor het verschil in welbevinden gaat dit niet helemaal op.

Slot

Het onderhavige onderzoek laat een aantal positieve ontwikkelingen zien. Het aantal scheidingen waarbij afspraken over de kinderen zijn gemaakt, is toegenomen. Het ouderschapsplan is procedureel ingebed in de werkwijze van advocaten, mediators en rechters. Een voordeel van het ouderschapsplan is dat het ouders stimuleert om afspraken te maken en dat ouders stil moeten staan bij de gevolgen van de scheiding voor de kinderen. De gerechtelijke procedure kan in beginsel niet worden gestart zonder het overleggen van een ouderschapsplan.

Andere positieve ontwikkelingen zijn de afname of afvlakking van gerechtelijke procedures met betrekking tot kinderen vanaf 2009. Of die afname of afvlakking verband houdt met het ouderschapsplan valt niet met zekerheid te zeggen, maar een mogelijke verklaring is dat door het ouderschapsplan afspraken over de kinderen niet meer worden uitgesteld tot na de scheiding, maar tegelijkertijd met de scheiding worden geregeld.

Wat betreft de doelstellingen van het ouderschapsplan kunnen nog geen harde conclusies worden getrokken. Er zijn in ieder geval geen aanwijzingen dat het ouderschapsplan leidt tot meer contact tussen kinderen en beide ouders, minder ouderlijke conflicten en minder problemen bij kinderen. Het huidige onderzoek is een eerste verkenning naar de effecten van het ouderschapsplan. Daarbij is vooral gebruikt gemaakt van bestaande onderzoeksgegevens die niet specifiek voor het evalueren van het ouderschapsplan zijn verzameld. Bovendien is voor veel kinderen die een scheiding na het invoeren van het ouderschapsplan hebben meegemaakt de scheiding nog van te recente datum om lange termijneffecten te kunnen bepalen. Het onderhavige onderzoek is beperkt van opzet omdat in Nederland al diverse studies worden uitgevoerd die aspecten van het ouderschapsplan onderzoeken en die bepaalde thema's dieper uitwerken. Deze studies zullen meer inzicht geven in hoe in de praktijk wordt omgegaan met het ouderschapsplan en hoe het ouderschapsplan uiteindelijk uitpakt voor kinderen.

1 Inleiding

Jaarlijks zijn er ongeveer 20.000 echtscheidingen met minderjarige kinderen. Er zijn tussen 33 duizend en 35 duizend minderjarigen bij betrokken. Het totale aantal kinderen van wie de ouders uit elkaar gaan, is groter. In 2005 schatte het CBS dat ongeveer 18.000 minderjarige kinderen betrokken waren bij het uiteenvallen van niet-gehuwde relaties. Het totale aantal minderjarige kinderen dat bij een scheiding betrokken is, werd voor het jaar 2005 geschat op tussen de 50.000 en 60.000 (De Graaf, 2005).

Zowel uit nationaal als internationaal onderzoek blijkt dat kinderen van gescheiden ouders vergeleken met kinderen uit gezinnen met gehuwde ouders gemiddeld meer emotionele problemen hebben, meer problemen hebben in het latere huwelijksleven, slechter presteren op school en een zwakkere band hebben met vooral de vader (zie onder andere Amato, 2010; Spruijt & Kormos, 2010). In zowel gezinnen met gehuwde ouders als in gescheiden gezinnen vormen chronische ouderlijke conflicten de belangrijkste risicofactor voor latere problemen (Spruijt & Kormos, 2010).

In de echtscheidingspraktijk en wettelijke regelingen is steeds meer belang toegekend aan het depolariseren van het echtscheidingsproces. Sinds het begin van deze eeuw wordt gestimuleerd dat ouders - zoveel mogelijk voorafgaand aan het inschakelen van de rechter - samen afspraken maken over de gevolgen van de scheiding (Chin-A-Fat, 2011). In maart 2009 is de 'Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' (hierna Wet voortgezet ouderschap) in werking getreden. Een van de onderdelen van deze wet is dat alle scheidende ouders die gezamenlijk het gezag hebben over minderjarige kinderen vanaf die datum een ouderschapsplan moeten voorleggen aan de rechter.¹ Het ouderschapsplan moet afspraken bevatten tussen beide ouders over de verdeling van zorg- en opvoedingstaken, informatie-uitwisseling over de kinderen en kinderalimentatie. De doelstelling van het verplichte ouderschapsplan is conflicten over opvoedings- en verzorgingstaken met betrekking tot de kinderen te beperken (door ouders te verplichten hier voorafgaand aan de scheiding afspraken over te maken). Daarmee zouden de nadelige gevolgen van de echtscheiding voor kinderen minder moeten worden.

Voormalig Minister Rouvoet heeft de Eerste Kamer een evaluatie van het ouderschapsplan toegezegd: 'Wij zijn graag bereid om na een jaar of drie te bekijken of dit onderdeel van het wetsvoorstel over het ouderschapsplan goed functioneert. Dan kan worden gezien of het ouderschapsplan een meerwaarde heeft. De vraag moet dan zijn of het leidt tot minder conflictueuze situaties rondom echtscheiding. Dan zal in zo'n evaluatie aantoonbaar moeten zijn dat het ouderschapsplan werkelijk in het belang van het kind is' (Handelingen I, Voortgezet ouderschap, 18 november 2008, EK 8 8-422). Deze rapportage geeft hier een eerste aanzet toe.

¹ Bij veel scheidingen werd ook vóór de invoering van de wet al over een of meer van deze aspecten afspraken vastgelegd in een convenant en/of via nevenvoorzieningen in een rechtelijke beslissing. Dit was echter niet verplicht.

1.1 Voortgezet ouderschap en het ouderschapsplan

In de Wet 'bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding' staat een aantal uitgangspunten centraal:²

- Het is voor de ontwikkeling van een kind belangrijk dat het, ook na scheiding van zijn ouders, contact heeft met beide ouders en dat de ouders zich gezamenlijk verantwoordelijk blijven voelen voor zijn verzorging, opvoeding en ontwikkeling. Het voortgezet ouderschap bij scheiding is de norm. Deze verantwoordelijkheid komt tot uitdrukking in de uitoefening van het gezamenlijk gezag.
- Scheidende partners staan nog onvoldoende stil bij de afspraken die ook op langere termijn voor hun kinderen gemaakt moeten worden. Goede afspraken bij de scheiding kunnen voorkomen dat er later onnodige conflicten ontstaan.
- Het ouderschapsplan is erop gericht dat ouders vroegtijdig nadenken over de invulling van het ouderschap na de scheiding en hierover goede afspraken maken opdat onnodige conflicten nadien worden voorkomen.
- Het indienen van een verplicht ouderschapsplan bij een verzoek tot scheiding moet bevorderen dat beide ouders zich bij de scheiding rekenschap geven van de gevolgen van die scheiding voor de kinderen en daadwerkelijk controleerbare afspraken maken over die gevolgen.

Om het voortgezet ouderschap te bevorderen zijn twee normen in de wet opgenomen die bestaande normen ten aanzien van de ouderlijke verantwoordelijkheid expliciteren. De eerste norm is dat het ouderlijk gezag mede de verplichting van de ouder omvat om de ontwikkeling van de band van zijn minderjarig kind met de andere ouder te bevorderen. De tweede norm is dat de ouder zonder gezag verplicht is om omgang te hebben met zijn kind. Tevens is bij amendement de norm 'gelijkwaardig ouderschap' opgenomen in de wet.³ Dit om expliciet duidelijk te maken dat beide ouders gelijke rechten en plichten hebben en dat het kind recht heeft op een gelijkwaardige verzorging en opvoeding door beide ouders.

Het doel van het ouderschapsplan is conflicten over de verzorging en opvoeding van de kinderen te voorkomen door hier vroegtijdig over na te denken en afspraken over te maken. Dit moet uiteindelijk de nadelige gevolgen van de scheiding voor kinderen verminderen. Het ouderschapsplan moet leiden tot:

- meer contact tussen beide ouders en het kind;
- minder conflicten tussen ouders;
- minder problemen bij kinderen.

Het is aan de ouders om te bepalen welke afspraken zij in het ouderschapsplan vastleggen. Wel staan in artikel 815 lid 3 Rv een aantal minimeisen. In het ouderschapsplan dienen ten minste afspraken te worden opgenomen over:

- de wijze waarop de ouders de zorg- en opvoedingstaken verdelen of het recht of de verplichting tot omgang vormgeven;
- de wijze waarop de ouders elkaar informatie verschaffen en raadplegen over belangrijke aangelegenheden met betrekking tot de persoon en het vermogen van hun minderjarige kinderen;
- de kosten van de verzorging en opvoeding van hun minderjarige kinderen (kinderalimentatie).

² Kamerstukken II, Vergaderjaar 2004–2005, 30 145, nr 3. Memorie van Toelichting, p 2.

³ Zie Stemmingsoverzicht Tweede Kamer, 12 juni 2007, 30145 Wet bevordering voortgezet ouderschap.

Zowel een eenzijdig als een gemeenschappelijk verzoek tot echtscheiding moet een ouderschapsplan bevatten. Volgens de wetgever moet het ouderschapsplan door beide ouders ondertekend zijn. Indien het niet lukt om binnen een redelijke termijn een ouderschapsplan op te stellen dat door beide ouders is ondertekend, moet een ouder gemotiveerd aangeven waarom geen ouderschapsplan gezamenlijk is op te maken en kan de ouder vervolgens eenzijdig aangeven hoe hij of zij vindt dat het voortgezet ouderschap moet worden vormgegeven.

De rechter moet beoordelen of de stukken voldoende zijn en moeten bepalen of het ouderschapsplan (of het stuk dat ter vervanging van het ouderschapsplan wordt aangeboden) voldoet aan de vereisten. Wanneer bij indiening van het verzoekschrift het ouderschapsplan ontbreekt, moet de rechtbank dit bij de ontvangstbevestiging aangeven. Ook kan de rechter besluiten tot een behandeling ter terechtzitting of kan hij betrokkenen verwijzen naar een bemiddelaar wanneer hij de situatie kansrijk acht, om te bevorderen dat alsnog een ouderschapsplan tot stand komt. Indien het verzoekschrift niet wordt aangevuld met een ouderschapsplan of op andere wijze hierin wordt voorzien, kan de rechter het verzoek niet ontvankelijk verklaren (artikel 815 lid 6).⁴

Betrokkenheid kind

Het kind heeft geen verplichting tot contact met zijn ouder maar wel een recht. Dit recht heeft hij ook ten aanzien van degene die in een 'nauwe persoonlijke betrekking' tot hem staat (bijvoorbeeld grootouders, Vlaardingerbroek, 2013).⁵ De wet verplicht ouders in het verzoekschrift aan te geven op welke wijze de kinderen betrokken zijn geweest bij het opstellen van het ouderschapsplan (artikel 815 lid 4 Rv). Met deze aanvullende eis wil de wetgever benadrukken dat het belangrijk is om de kinderen te betrekken bij de afspraken. De mate waarin dat mogelijk is, zal afhankelijk zijn van de leeftijd en ontwikkelingsniveau van het kind.⁶ De rechter moet onder meer beoordelen of het ouderschapsplan strookt met het belang van de betrokken minderjarige(n).

Kritiek en discussiepunten

Gedurende de behandeling van het wetsvoorstel en daarna zijn door kamerleden en wetenschappers kritische kanttekeningen geplaatst bij het ouderschapsplan. De belangrijkste kanttekeningen zijn:

- Het ouderschapsplan is een momentopname. Omdat er na een scheiding nog veel zal veranderen in het leven van de ouders en kinderen, kan ook een in goed overleg tot stand gekomen ouderschapsplan in een latere fase moeilijk na te leven zijn. Hierdoor zal ook een zorgvuldig opgesteld ouderschapsplan na verloop van tijd achterhaald zijn.
- Hoe serieus gaan ouders er mee om? Een rechter zal een ouderschapsplan in de meeste gevallen marginaal toetsen. Ouders die snel en gemakkelijk willen scheiden kunnen een 'standaard' ouderschapsplan opstellen (Handelingen I, 2008/09, 8, p. 397). Op internet circuleren standaard ouderschapsplannen, die hiervoor gebruikt kunnen worden.
- Het begrip 'gelijkwaardig ouderschap' heeft stof tot discussie gegeven (zie Antokolskaia, 2011). Waar sommigen het uitleggen als gelijkwaardig aan de opvoeding en verzorging zoals die tijdens de samenleving van de ouders was, zijn er anderen die het opvatten als een fifty-fifty verdeling van de zorg en opvoeding tussen beide ouders. Jurisprudentie heeft inmiddels enige duidelijkheid gebracht:

⁴ Kamerstukken II, Vergaderjaar 2004–2005, 30 145, nr 3. Memorie van Toelichting, p. 6.

⁵ art. 1:377a BW

⁶ Kamerstukken II, Vergaderjaar 2004–2005, 30 145, nr 3. Memorie van Toelichting, p. 6.

de wet schrijft geen gelijke (50/50) verdeling voor van de tijd die het kind bij elke ouder doorbrengt. Bovendien: hoewel gelijkwaardig ouderschap het uitgangspunt is, blijft bij toekenning ervan het belang van het kind doorslaggevend.⁷

- Een vrees voor langere doorlooptijden van scheidingszaken. Bij gebrekkige of ontbrekende ouderschapsplannen wordt het echtscheidingsverzoek aangehouden. Vooral bij eenzijdige verzoeken zonder ouderschapsplan zijn er procedurele stappen om te bepalen of redelijkerwijs alsnog een ouderschapsplan kan worden overgelegd en of verzoeker ontvankelijk is in zijn verzoek tot echtscheiding. Dit kan extra tijd kosten. Wanneer voorheen een beslissing over de nevenvoorzieningen extra tijd vergde, werd bij tussenbeschikking de echtscheiding al uitgesproken en de beslissing over die nevenvoorzieningen aangehouden. Dat kan na de invoering van het verplichte ouderschapsplan niet meer, omdat het ouderschapsplan nu juist een ontvankelijkheidsvereiste is voor het verzoek tot echtscheiding (Coenraad, 2010).
- Ouderschapsplan bij informele relaties. Er is kritiek geuit op de verplichting een ouderschapsplan op te stellen bij het beëindigen van een informele relatie. Deze verplichting geldt als beide ouders het gezag over de kinderen hebben. Vooral de oncontroleerbaarheid van het moment waarop ouders hun informele relatie beëindigen, wordt een bezwaarlijk punt genoemd. Deze ouders kunnen scheiden zonder hulp van een officiële instantie. Daardoor is het onmogelijk te controleren of ouders daadwerkelijk een ouderschapsplan hebben opgesteld ten tijde van de scheiding. Daarmee zou de verplichting bij het verbreken van informele relaties een volledig dode letter zijn (Antokolskaia & Coenraad, 2007: 314). De enige controle op het ouderschapsplan van samenwoners is het moment dat er geschillen ontstaan na de scheiding over de gezamenlijke uitoefening van hun gezag. Ze kunnen deze pas aan de rechter voorleggen nadat een ouderschapsplan is overlegd (artikel 1:253a lid 3).⁸
- Het ouderschapsplan als ontvankelijkheidsvereiste. De kritiek richt zich op het verplichte karakter van het ouderschapsplan. Het zou een te hoge drempel kunnen opwerpen om te gaan scheiden en in strijd zijn met artikel 6 EVRM (zie Van der Lans, 2011).
- De betrokkenheid van het kind bij het ouderschapsplan. De wetgever stelt als vereiste dat het kind betrokken moet worden bij het opstellen van het ouderschapsplan. Het is een procedurele eis. Het is niet duidelijk hoe de rechter de betrokkenheid van het kind bij het opstellen van het ouderschapsplan dient te toetsen. Tevens blijkt uit artikel 815 Rv niet in hoeverre een kind betrokken moet worden bij het opstellen van het ouderschapsplan, vanaf welke leeftijd, wie de betrokkenheid van de kinderen bij het opstellen van het ouderschapsplan moet garanderen en op welke wijze dit dient te gebeuren (Loeb, 2009). In 2012 heeft het Landelijk Overleg Vakinhoud Familie- en Jeugdrecht (LOVF) hierover meer duidelijkheid verschaft door het publiceren van aanbevelingen.⁹

1.2 Doel- en vraagstelling

Doelstelling onderzoek

De Eerste Kamer is een evaluatie van het ouderschapsplan toegezegd. Het onderhavige project is een eerste verkenning over de werking van het ouderschapsplan in de praktijk. Het omvat geen uitgebreid evaluatieonderzoek,

⁷ HR 21 mei 2010, LJN BL7407

⁸ Tenzij het belang van het kind met zich brengt dat de rechter zich toch direct uitspreekt over het geschil.

⁹ Zie www.rechtspraak.nl of Ackermans-Wijn (2012).

maar heeft zoveel mogelijk gebruikgemaakt van bestaande data en literatuurstudie om in het najaar van 2013 de eerste resultaten op te kunnen leveren. Voor een uitgebreidere evaluatie wordt verwezen naar de te verschijnen resultaten van universitaire projecten waar het WODC niet bij betrokken is. In Nederland lopen verschillende onderzoeksprojecten bij universiteiten die aspecten van het ouderschapsplan evalueren. Over deze onderzoeken wordt pas eind 2013 of later gerapporteerd, terwijl de Tweede Kamer eerder informatie over de werking van het ouderschapsplan is toegezegd. In het huidige WODC-onderzoek is geprobeerd zoveel mogelijk overlap met de universitaire onderzoeken te voorkomen. De lopende onderzoeken bij universiteiten worden in box 1.1 kort beschreven.

Vraagstelling

In het onderhavige onderzoek staan de volgende onderzoeksvragen centraal:

- 1 Hoe wordt in de praktijk uitvoering gegeven aan het ouderschapsplan?
 - a In hoeverre verschillen de afspraken die ouders vastleggen over de kinderen voor en na invoering van het ouderschapsplan?
 - b Zijn er specifieke groepen ouders die (geen) afspraken over de kinderen vastleggen en verschilt die groep voor en na de invoering van het ouderschapsplan?
 - c Weten kinderen of er een omgangsregeling/ouderschapsplan is opgesteld, zijn ze erbij betrokken en zijn ze tevreden over de afspraken?
 - d Hoe gaan rechters, advocaten en mediators om met het ouderschapsplan?
 - In hoeverre is hun werkwijze veranderd?
 - Welke ervaringen hebben zij met betrekking tot de totstandkoming en inhoud van de afspraken over minderjarige kinderen voor en na de invoering van het ouderschapsplan?
 - Wordt het ouderschapsplan als een drempel ervaren om te scheiden?
 - Welke andere voor- en nadelen van het ouderschapsplan ervaren zij in de praktijk?
- 2 In hoeverre worden de doelstellingen van het ouderschapsplan gehaald? Dat wil zeggen, is er, in vergelijking met voor de invoering van het ouderschapsplan, op de lange termijn sprake van:
 - meer contact tussen ouders en kinderen;
 - minder conflicten tussen ouders;
 - minder problemen bij kinderen.

Box 1.1 Onderzoek naar het ouderschapsplan

Op de Vrije Universiteit verricht Tomassen-Van der Lans een promotieonderzoek naar het ouderschapsplan. Er zijn 600 afgeronde echtscheidingsdossiers uit 2008 en 600 dossiers uit 2010 onderzocht bij drie rechtbanken. Tevens is jurisprudentieonderzoek verricht. De verwachte einddatum van dit onderzoek is voorjaar 2014. Het onderzoek richt zich onder andere op de volgende vragen:

- Welke afspraken over de kinderen zijn voor en na de invoering van het ouderschapsplan vastgelegd en hoe uitvoerig?
- Zijn binnen twee jaar na de echtscheidingsbeschikking vervolgpcedures gestart?
- Zijn verzoekers niet-ontvankelijk verklaard vanwege het ontbreken van een voldoende ouderschapsplan en hoe motiveren rechters dit?
- Is de doorlooptijd van echtscheidingsprocedures met minderjarige kinderen voor en na de invoering van het ouderschapsplan veranderd?

Bij de Universiteit Utrecht loopt het project "Gescheiden ouders, gezamenlijke kinderen. Een geïntegreerd juridisch en sociologisch perspectief op de arrangementen voor de verblijfplaats van kinderen na echtscheiding en hun gevolgen voor het welzijn van kinderen." Dit is een samenwerkingsverband tussen sociologen en juristen, waarbij meerdere promotieonderzoekers zijn betrokken.¹⁰ De centrale vraag van dit project is:

Wat zijn de gevolgen van de juridische en dagelijkse verblijfsarrangementen voor ouders en kinderen en hoe zijn deze gevolgen te verklaren?

Onderzoeksvragen die onder andere aan bod komen zijn:

- In welke mate hebben gescheiden ouders afspraken over de kinderen juridisch vastgelegd, wat hebben ze vastgelegd en hoe is de regeling tot stand gekomen?
- Hoe werken de afspraken uit in de praktijk, houden ze vast aan deze afspraken en hoe duurzaam zijn de afspraken in de jaren na de scheiding?
- Welke factoren bepalen de afspraken die ouders maken?
- Welke gevolgen hebben de afspraken voor de gescheiden ouders en hun kinderen?

Voor dit onderzoek wordt een steekproef van 2.000 ouders die zijn gescheiden na invoering ouderschapsplan twee keer bevraagd. De 1^e vragenlijst is in 2012 afgenomen. In 2014 volgt een tweede vragenlijst. Tevens worden ouderschapsplannen bestudeerd en is een groot deel van de Nederlandse jurisprudentie verzameld en geanalyseerd.

Daarnaast krijgt een controlegroep van 1.000 niet-gescheiden ouders en ouders gescheiden voor invoering van het ouderschapsplan een vragenlijst voorgelegd. Het is een meerjarig onderzoeksprogramma. De eerste resultaten worden eind 2013 verwacht.

Bij de Universiteit van Tilburg verricht Smits promotieonderzoek naar de betrokkenheid van kinderen bij ouderschapsplan. Zij onderzoekt op welke wijze het recht van kinderen om tijdens het opstellen van een ouderschapsplan gehoord te worden, wordt gerealiseerd en welk belang er aan hun mening wordt gehecht. Het onderzoek wordt verricht onder advocaten en rechters en wordt naar verwachting eind 2013 afgerond.

Recent is een promotieonderzoek van start gegaan aan de Universiteit van Utrecht (promovendus De Bruijn). Het onderzoek richt zich vooral op de evaluatie van het ouderschapsplan. De titel is: "Parenting plans of Dutch divorced and separated parents: What, who and does it work?" Het project heeft de volgende drie hoofdvragen: "Question 1: (a) To what extent do divorced and separated parents have parenting plans and (b) what is the content of these plans? Question 2: Which factors affect (a) whether parents have parenting plans and (b) the content of such plans? Question 3: What are the consequences of (a) having a parenting plan and (b) the content of parenting plans?"

¹⁰ [www.uu.nl/university/research/NL/ HetUtrechtseonderzoek/focusgebieden/ coordinating/onderzoek/Pages/Programma4.aspx](http://www.uu.nl/university/research/NL/HetUtrechtseonderzoek/focusgebieden/ coordinating/onderzoek/Pages/Programma4.aspx)

1.3 Methode van onderzoek

De gegevens voor dit onderzoek zijn via verschillende methoden verzameld: literatuuronderzoek, raadplegen van bestaande databronnen van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), expertmeetings, telefonische interviews en secundaire data-analyses. Tevens is een onderzoeksvraag uitgezet bij het *Scholieren en Gezinnen* (S&G)-onderzoek 2013: een onderzoek van de Universiteit Utrecht. Verschillende bronnen worden hieronder beschreven.

CBS-gegevens over echtscheidingsbeschikkingen

Voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 1a zijn de tweejaarlijkse echtscheidingsonderzoeken van het CBS gebruikt. Deze gegevens zijn gebaseerd op alle scheidingsbeschikkingen uit oktober van betreffende onderzoeksjaar. Voor een vergelijking van de situatie van voor en na de invoering van het ouderschapsplan zijn de brongegevens opgevraagd voor de jaren 2007 (voor invoering van het ouderschapsplan) en 2011 (na invoering van het ouderschapsplan).¹¹ Hierdoor kon worden geselecteerd op echtscheidingen waarbij minderjarige kinderen betrokken zijn en konden gegevens van voor en na invoering van het ouderschapsplan met elkaar worden vergeleken. Er is informatie beschikbaar over het type scheiding (eenzijdig of gemeenschappelijk verzoek), eventueel opgenomen convenant of ouderschapsplan in de echtscheidingsbeschikking, afspraken over kinderen die zijn opgenomen in de beschikking, voorlopige voorzieningen en het aantal minderjarige kinderen. Om te bepalen welke groepen ouders wel of geen afspraken maken (onderzoeksvraag 1b), zijn de echtscheidingsgegevens voor de jaren 2007 en 2011 gekoppeld aan achtergrondgegevens uit het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) 2007 en 2011.

Expertmeetings en interviews

Rechters, advocaten en mediators komen in hun beroepspraktijk het meest in aanraking met ouderschapsplannen. Om een beeld te krijgen van de wijze waarop rechters, advocaten en mediators omgaan met het ouderschapsplan (onderzoeksvraag 1c), zijn twee expertmeetings en enkele interviews gehouden. De expertmeetings zijn georganiseerd in samenwerking met promotieonderzoeker Tomassen-Van der Lans (zie box 1.1). In maart 2013 heeft een expertmeeting plaatsgevonden met drie familierechters en een senior juridisch medewerker van drie verschillende rechtbanken. De rechters zijn uitgenodigd via een oproep van het dagelijks bestuur van het LOVF. De uitnodiging voor de expertmeeting is aan de LOVF-leden gemaild voor verdere verspreiding onder familierechters die vooral echtscheidingszaken behandelen.

In mei 2013 heeft een expertmeeting plaatsgevonden met advocaten, advocaat-mediators en een scheidingsbemiddelaar/KIES coach (in totaal zes). Daarnaast zijn gesprekken gevoerd met drie mediators en een advocaat-mediator. Alle gesprekspartners zijn gespecialiseerd in scheidingszaken. Vijf gesprekspartners zijn lid van de vereniging voor Familierecht Advocaten en Scheidingsmediators (vFAS), twee mediators zijn lid van de Nederlandse vereniging van familiemediators, twee gesprekspartners zijn ook rechter- of raadsheerplaatsvervanger (geweest) in familierechtzaken. Twee deelnemers zijn werkzaam bij een 'echtscheidingsketen' (ScheidingsMakelaar, ScheidingsExpert). Sommige gesprekspartners hebben veel

¹¹ Voor het beschrijven van ontwikkelingen over de jaren 2001-2011 waren de gegevens van de online databank van het CBS (statline) over de tweejaarlijkse echtscheidingsonderzoeken afdoende. Er hoefden geen bronbestanden te worden opgevraagd voor de jaren 2001, 2003, 2005 en 2009.

toevoegingszaken, andere weinig. Een van de advocaten profileert zich via internet met een laag uurtarief.

De gesprekspartners hebben van tevoren een lijst gekregen met gespreks- onderwerpen. Centrale thema's waren:

- 1 veranderingen in de praktijk (aanpak/werkwijze, opstelling ouders, werklast, doorlooptijd, betrokkenheid kinderen, kosten voor ouders);
- 2 veranderingen in de afspraken die ouders maken over minderjarige kinderen (vage en concrete afspraken, omvang ouderschapsplan, wanneer geen afspraken);
- 3 vervolgprocedures: duurzaamheid ouderschapsplan;
- 4 andere voor- of nadelen, verbeterpunten.

Onderzoek Scholieren en Gezinnen 2013

Voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 2a,b en c over het behalen van de doestellingen van het ouderschapsplan is een onderzoeksopdracht uitgezet bij het project *Scholieren en Gezinnen 2013* (S&G 2013, Van der Valk & Spruijt). In het S&G-onderzoek zijn scholieren bevraagd over onder meer hun thuissituatie, relatie met de ouders en hun welbevinden.

Voor het onderzoek zijn in het voorjaar van 2013 scholieren uit de eerste drie klassen van het regulier voortgezet onderwijs geënquêteerd door studenten Pedagogische Wetenschappen in het kader van hun bachelor- en masterthesis. Vrijwel alle aangeschreven scholen waren tot medewerking bereid (45 scholen). In totaal hebben 2.414 scholieren, in de leeftijd van 12 t/m 16 jaar, deelgenomen aan het onderzoek. Er waren 450 kinderen van wie de ouders gescheiden waren, formeel (echtscheiding) of informeel (gedecohabiteerd na samenwonen). Voor het onderzoeken van de effecten van het ouderschapsplan zijn deze 450 kinderen ingedeeld in twee scheidingsgroepen: kinderen die aangaven dat ze tussen 2004 en 2008 ($n = 169$) en kinderen die aangaven dat ze tussen 2009 en 2013 ($n = 113$) een scheiding hebben meegemaakt. Deze indeling zou een indicatie kunnen zijn voor scheidingen die voor en na de invoering van het ouderschapsplan hebben plaatsgevonden. Er is echter geen scherpe scheidslijn te trekken tussen scheidingen voor of na de invoering van het verplichte ouderschapsplan, omdat onbekend is wanneer de juridische scheidingsprocedure heeft plaatsgevonden. De kinderen is gevraagd in welk jaar hun ouders zijn gescheiden en hoe oud zij toen waren. Kinderen zullen daarbij waarschijnlijk uitgaan van het moment waarop de ouders niet meer bij elkaar woonden en niet wanneer de scheidingsprocedure is gestart. Tussen beide momenten kan een aanzienlijke tijd zitten.

Het S&G-survey uit 2013 bevat onder andere vragen over:

- achtergrondkenmerken van de kinderen (sekse, leeftijd, type school, etniciteit kind, opleidingsniveau ouders, jaar waarin ouders zijn gescheiden; leeftijd van het kind tijdens de scheiding);
- afspraken over de kinderen (bekendheid kind met omgangsregeling/ouderschapsplan, erover meegepraat, tevredenheid erover, nakoming van afspraken);
- ouder-kind relatiekenmerken (woonsituatie, de contactfrequentie met de vader en moeder, en de binding met vader en moeder);
- mate van conflict tussen ouders (ouderlijke ruzie voor de scheiding en ten tijde van de enquête) en welbevinden van vader en moeder zoals beoordeeld door de kinderen;
- indicatoren voor problemen bij kinderen (welbevinden, agressief gedrag, depressieve gevoelens, emotionele problemen, delinquent gedrag, schoolcijfers, loyaliteitsconflicten).

Voor een uitgebreide beschrijving van het onderzoek en de meetinstrumenten verwijzen we naar Van der Valk & Spruijt (2013).

Vooraf is bekeken of de achtergrondkenmerken van beide groepen scheidingskinderen significant van elkaar verschillen om vast te stellen of hier in de analyses voor moet worden gecontroleerd. Beide groepen bleken alleen significant van elkaar te verschillen wat betreft het opleidingsniveau van de moeder (dit ligt lager bij de scheidingen tussen 2009 en 2013). Uiteraard verschillen de groepen significant wat betreft het aantal jaren dat is verstreken sinds de scheiding. Bij het vaststellen van de verschillen tussen beide groepen scheidingskinderen is indien mogelijk voor deze kenmerken gecontroleerd.

Scheidingsgerelateerde rechtszaken Raad voor de rechtspraak

Aanvullend op de informatie uit het S&G-onderzoek wordt er voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 2b, over de mate van conflicten tussen ouders, nagegaan of er minder juridische procedures over kindgerelateerde problemen worden gevoerd na de invoering van het ouderschapsplan. Daarvoor zijn bij de Raad voor de rechtspraak gegevens opgevraagd over alle gerechtelijke uitspraken met betrekking tot het vaststellen en wijzigen van kinderalimentatie, zorg- of omgangsregelingen en procedures over gezag in de periode 2001 tot en met 2012. Dit zijn scheidingsgerelateerde procedures over kinderen die na een scheiding kunnen worden gestart. Bij deze gegevens is niet bekend wanneer die scheiding heeft plaatsgevonden. Een procedure over het wijzigen van kinderalimentatie in 2011 kan bijvoorbeeld betrekking hebben op een huwelijk dat in 2008 – dus voor het verplichte ouderschapsplan – is beëindigd. Een vergelijking tussen vervolgpcedures bij scheidingen die voor en na 2009 de invoering van het ouderschapsplan hebben plaatsgevonden is dus niet mogelijk. Wel kunnen eventuele trendbreuken rond 2009 duiden op een effect van het ouderschapsplan.

CBS-gegevens over toevoegingen

Een andere manier om vast te stellen of het aantal juridische conflicten tussen ouders afneemt (onderzoeksvraag 2b), is na te gaan of het aantal afgegeven kindgerelateerde vervolgtoevoegingen voor gescheiden ouders met minderjarige kinderen voor en na invoering van het ouderschapsplan verschilt. Een toevoeging is een verklaring op grond waarvan mensen met een laag inkomen aanspraak kunnen maken op gesubsidieerde rechtsbijstand.¹² Toevoegingen kunnen worden afgegeven voor bijstand door een advocaat of een mediator. Om een selectie te kunnen maken van gescheiden personen met minderjarige kinderen voor wie een toevoeging is afgegeven, zijn toevoegingsgegevens van rechtzoekenden gekoppeld aan gegevens van het SSB van het CBS. Het SSB bevat op persoonsniveau diverse achtergrondgegevens van Nederlandse burgers. In de toevoegingenbestanden staan per jaar alle afgegeven toevoegingen voor een rechtzoekende. De koppeling van de bestanden stelt ons tevens in staat na te gaan hoeveel toevoegingen er gemiddeld per persoon zijn afgegeven vóór en na de invoering van het ouderschapsplan en te controleren voor een veranderende samenstelling van de toevoegingsgebruikersgroep. Dit is voor twee groepen gescheiden ouders met minderjarige kinderen onderzocht: voor 1) ex-gehuwden en ex-geregistreerd partners (echtscheidingen) en voor 2) ex-samenwoners.

Voor het samenstellen van de groep 'echtscheiders' die voor invoering van het ouderschapsplan is gescheiden, zijn alle Nederlanders met minderjarige kinderen geselecteerd die zijn gescheiden in 2007 of 2008 en voor wie ten minste één

¹² Zie www.rvr.org

scheidings- of kindgerelateerde toevoeging (alimentatie, ouderlijk gezag/voogdij, zorg-/omgangsregeling) is afgegeven in 2007, 2008 of 2009 ($N = 22.465$). Voor het samenstellen van de 'echtscheiders' groep die *na* invoering van het ouderschapsplan is gescheiden, zijn alle Nederlanders met minderjarige kinderen geselecteerd die zijn gescheiden in 2010 of 2011 en voor wie ten minste één toevoeging is afgegeven in 2010, 2011 of 2012 ($N = 19.528$). Personen die vaker dan één keer gescheiden zijn (13%), zijn buiten beschouwing gelaten omdat voor hen niet goed is vast te stellen welk huwelijk heeft geleid tot kindgerelateerde conflicten.

De groep 'ex-samenwoners' is samengesteld door alle personen met minderjarige kinderen te selecteren die uit elkaar zijn gegaan in 2007 of 2008 (voor de invoering van het ouderschapsplan) en voor wie ten minste één scheidings- of kindgerelateerde toevoeging is afgegeven in 2007, 2008 of 2009 ($N = 6.529$) en personen die het samenwonen hebben beëindigd in 2010 of 2011 (na de invoering van het ouderschapsplan) en voor wie ten minste één toevoeging is afgegeven in 2010, 2011 of 2012 ($N = 7.307$). Voor een uitgebreide beschrijving van de onderzoeksgegevens over de vervolgtoevoegingen en de selectie van de populatie wordt verwezen naar bijlage 3.

Voor de groepen toevoegingsgebruikers die voor en na invoering van het ouderschapsplan zijn gescheiden, is vervolgens het gemiddeld aantal afgegeven toevoegingen voor een afzonderlijke procedure voor alimentatie, ouderlijk gezag/voogdij en zorg-/omgangsregeling berekend. Tevens is gecontroleerd op verschillen in achtergrondkenmerken van toevoegingsgebruikers voor en na invoering van het ouderschapsplan.

1.4 Beperkingen

Het onderhavige onderzoek maakt gebruik van bestaande gegevens die niet specifiek voor een evaluatie van het ouderschapsplan zijn verzameld. Dit brengt beperkingen met zich mee:

- Voor het huidige onderzoek is onder andere gebruik gemaakt van in 2013 verzamelde gegevens uit het S&G-onderzoek. Twee groepen kinderen met gescheiden ouders zijn onderscheiden: één groep waarvan de kinderen hebben aangegeven dat hun ouders gescheiden zijn in de jaren 2004-2008 en één groep waarbij de scheiding heeft plaatsgevonden in de jaren 2009-2013. Voor scheidingsgroep 2004-2008 is de scheiding langer geleden dan voor de scheidingsgroep 2009-2013. Dit betekent ten eerste dat de kinderen uit scheidingsgroep 2004-2008 jonger waren ten tijde van de scheiding dan de kinderen uit scheidingsgroep 2009-2013. Uit onderzoek blijkt dat al naar gelang de leeftijd van het kind, een scheiding verschillende effecten kan hebben op diens gedrag en welbevinden (Van der Molen et al., 2007). Ten tweede betekent het dat de emoties rond de scheiding verschillend kunnen liggen bij beide groepen, omdat ze in een ander stadium van hun verwerkingsproces of het verwerkingsproces van de ouders zitten. Ten derde betekent het dat de scheiding voor de kinderen uit de groep 2004-2008 minder vers in het geheugen ligt dan de kinderen uit de groep 2009-2013.
- Gevonden verschillen tussen de groepen kunnen dus niet zonder meer aan het ouderschapsplan worden toegeschreven. Bij het interpreteren van de resultaten moeten daarom de problemen rondom het onderzoeksdesign in het achterhoofd worden gehouden (verschillende leeftijden op het moment van ouderlijke scheiding, verschillende stadium verwerking en selectiviteit van het geheugen).

- In het S&G-onderzoek is geen duidelijke afbakening te maken tussen de groep kinderen die voor of na de invoering van het verplichte ouderschapsplan. De kinderen is gevraagd in welk jaar hun ouders zijn gescheiden en hoe oud zij toen waren. Kinderen zullen daarbij waarschijnlijk uitgaan van het moment waarop de ouders niet meer bij elkaar woonden en niet wanneer de scheidingsprocedure is gestart. Tussen beide momenten kan een aanzienlijke tijd zitten.
- Het onderzoek zou effecten van het ouderschapsplan op de langere termijn moeten meten. In de context van het S&G-onderzoek zijn kinderen in 2013 maximaal 3 jaar na de invoering van het ouderschapsplan geënquêteerd. Voor de meeste bevroegde kinderen is de tijd tussen scheiding en ondervraging korter. Mogelijk is deze tijd te kort om eventuele verschillen te kunnen meten. Dit geldt tevens voor de analyse van vervolgtoevoegingen. Ook hier kan slechts over een tijdspanne van twee/drie jaar worden gekeken (van 2010 tot en met 2012).
- De afspraken in een ouderschapsplan hebben een beperkte 'houdbaarheid'. Kinderen worden ouder, werk- en woonomstandigheden kunnen veranderen en nieuwe relaties en gezinsvormen kunnen ontstaan. Veel alleenstaande vaders en moeders gaan na verloop van tijd weer samenwonen met een nieuwe partner. Ruim de helft van de mannen die een echtscheiding heeft meegemaakt, woont na vier jaar weer samen. Voor vrouwen ligt dit aandeel tussen de 30% en 40% (Wobma & De Graaf 2009). Dergelijke veranderingen kunnen effect hebben op hoe kinderen zich voelen. Voor dit soort effecten kunnen we niet controleren in dit onderzoek.
- In dit onderzoek was het niet mogelijk rekening te houden met andere factoren die van invloed kunnen zijn op bijvoorbeeld het aantal gerechtelijke procedures of de problemen die kinderen ervaren. Zo is rond 2009 de economische crisis begonnen waardoor de (financiële) problemen rond een scheiding groter kunnen zijn geworden. Ook zijn er bijvoorbeeld wijzigingen geweest die van invloed zijn op de procedurekosten voor ouders. In 2010 zijn de griffierechten in familiezaken gestegen (van € 208 naar € 267) en per 1 juli 2011 is de maatregel 'diagnose en triage' bij het Juridisch Loket ingevoerd. Deze maatregel geeft rechtzoekenden een korting van € 51 op de eigen bijdrage voor een toevoeging en moet rechtzoekenden stimuleren eerst langs het Juridisch Loket te gaan.¹³

¹³ Overigens is de eigen bijdrage tegelijkertijd met €25 verhoogd, waardoor voor toevoegingsgebruikers die niet eerst de route langs het Juridisch Loket hebben afgelegd de eigen bijdrage juist is gestegen.

2 Achtergrond

Voor het begrijpen van de echtscheidingsproblematiek in relatie tot het welzijn van kinderen en ouderlijke conflicten, wordt in dit hoofdstuk maatschappelijke, juridische en wetenschappelijke achtergrondinformatie gegeven. Wat betreft de maatschappelijke achtergrond wordt beschreven hoeveel scheidingen er jaarlijks zijn, hoeveel minderjarige kinderen jaarlijks geconfronteerd worden met een scheiding en hoe de woonsituatie van kinderen zich heeft ontwikkeld. Bij de juridische achtergrond wordt een beschrijving gegeven van de echtscheidingsprocedure. Tot slot worden kort uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek beschreven waarin aan de orde komt met welke specifieke problemen sommige kinderen te maken krijgen na de scheiding. Tevens wordt een aantal wetenschappelijke invalshoeken beschreven voor de verklaring van de negatieve gevolgen van scheiding voor het welzijn van kinderen.

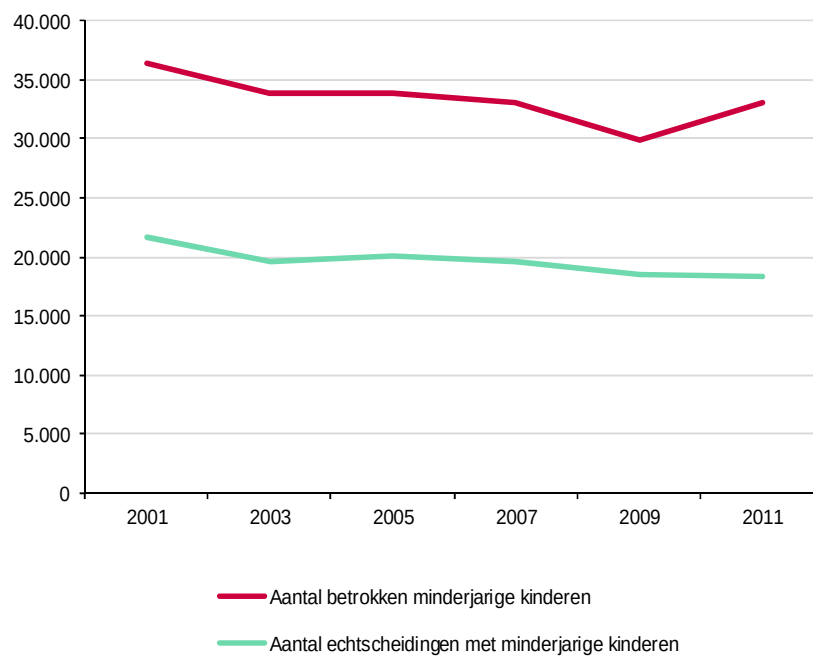
2.1 Aantal scheidingen en aantal minderjarige kinderen

Jaarlijks zijn er ongeveer 20 duizend echtscheidingen¹⁴ met minderjarige kinderen (zie figuur 2.1). Hier zijn jaarlijks tussen de 33.000 en 35.000 minderjarige kinderen bij betrokken. Naast deze echtscheidingen, zijn er ook ongehuwde ouders met minderjarige kinderen die uit elkaar gaan. Statistieken over het aantal samenwonende ouders met minderjarige kinderen die uit elkaar zijn gegaan zijn echter schaars. De meest recente schatting heeft betrekking op het jaar 2005. Het CBS becijferde dat er toen ongeveer 18.000 minderjarige kinderen betrokken waren bij het uiteenvallen van niet-gehuwde relaties (De Graaf, 2005). Er van uitgaande dat dit cijfer sindsdien niet veel is veranderd, zijn er jaarlijks ongeveer tussen 53 en 55 duizend minderjarige kinderen die te maken krijgen met ouders die uit elkaar gaan door een echtscheiding of het beëindigen van samenwonen.¹⁵

¹⁴ Waar in de tekst wordt gesproken over 'echtscheiding' wordt hieronder verstaan: echtscheiding, scheiding van tafel en bed en ontbinding van een geregistreerd partnerschap.

¹⁵ Dit komt overeen met een de laatst bekende schatting over het totaal aantal bij scheiding betrokken minderjarige kinderen (voor het jaar 2005 werd dit geschat op tussen de 50.000 en 60.000; De Graaf, 2005). Inclusief thuiswonende meerderjarige kinderen is dit cijfer naar schatting 70 duizend kinderen (Spruijt & Kormos, 2010).

Figuur 2.1 Aantal afgedane echtscheidingsprocedures met minderjarige kinderen en aantal betrokken minderjarige kinderen

Bron: CBS-statline

Voor corresponderende cijfers zie tabel b2.1 bijlage 2

In 2010 woonde volgens officiële registers ongeveer 18% van alle kinderen t/m 16 jaar – al dan niet door een scheiding - niet bij beide juridische ouders: 12% woonde bij de alleenstaande moeder, 4% bij de moeder met een partner en 1% bij de vader (CBS-statline). Deze cijfers hebben betrekking op registerdata waarin de hoofdverblijfplaats van het kind staat opgenomen. Het geeft geen zicht op de feitelijke situatie. Op basis van onderzoek onder kinderen van gescheiden ouders van 9 t/m 16 jaar (Spruijt & Kormos, 2010) blijkt dat in 2010, 74% van de kinderen na de scheiding bij de moeder woont en 6% bij de vader. Ongeveer 20% van de kinderen leeft in een co-oudersituatie waarbij ze ongeveer evenveel bij de moeder als bij de vader wonen.¹⁶

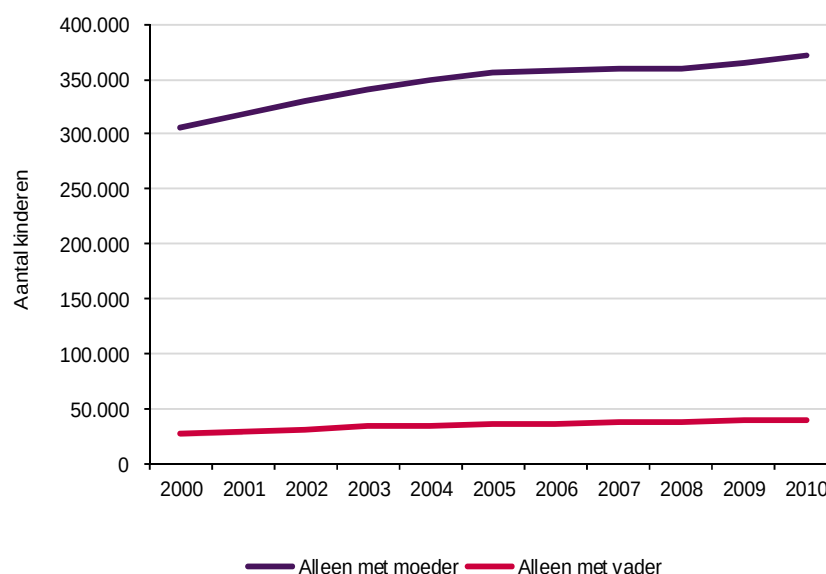
Voor scheidingen waar minderjarige kinderen bij betrokken zijn, ligt de gemiddelde leeftijd van de vrouw op 40 jaar en van de man op 43 jaar. De leeftijd van het jongste minderjarige kind ligt op gemiddeld 9 jaar (zie tabel b2.2 in bijlage 2). De kans dat ouders gaan scheiden hangt samen met bepaalde achtergrondkenmerken van ouders. Zo scheiden laagopgeleide ouders vaker dan hoogopgeleide ouders. Er is tevens een verband tussen religie en scheiding: ouders die niet zijn aangesloten bij een geloof scheiden vaker dan ouders die dat wel zijn (Spruijt & Kormos, 2010).

¹⁶ In het S&G-onderzoek is co-ouderschap gedefinieerd als het gemiddelde verblijf van het kind van drie of vier nachten per week bij de ene en drie of vier nachten bij de andere ouder.

Ontwikkeling in woonsituatie van kinderen

In de afgelopen decennia groeiden steeds meer kinderen op in een éénuoudergezin. Het aantal kinderen van onder de zestien jaar dat opgroeide in een gezin met een alleenstaande moeder is toegenomen van circa 306 duizend in het jaar 2000 tot circa 372 duizend kinderen in 2010 (figuur 2.2). Het aantal kinderen dat bij een alleenstaande vader woont, is ook toegenomen, van 27 duizend kinderen in 2000 tot 40 duizend in 2010.

Figuur 2.2 Ontwikkeling in het aantal kinderen van 16 jaar of jonger woonachtig bij alleenstaande moeder of vader

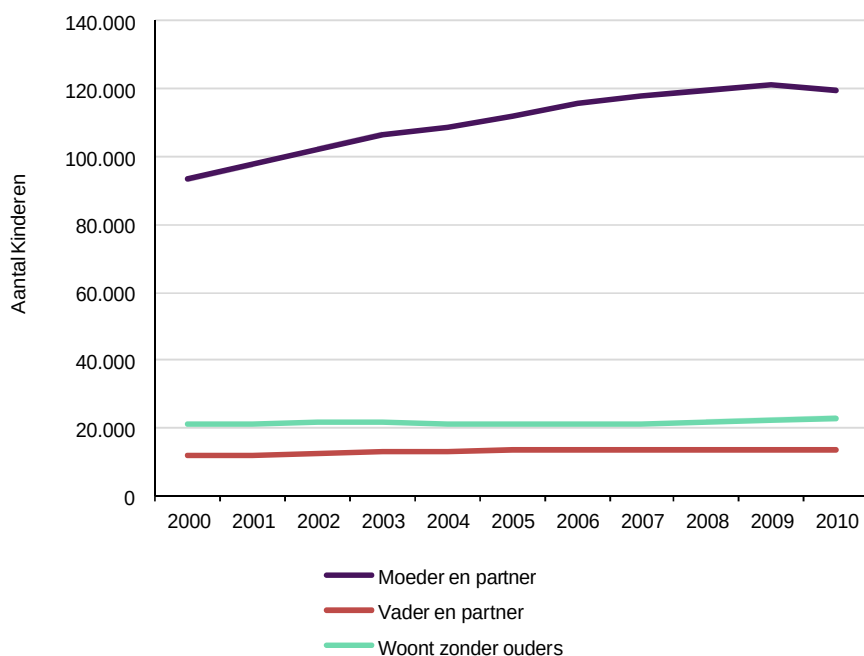

Bron: CBS-statline.

Voor corresponderende cijfers zie tabel b2.3 bijlage 2

Het aantal kinderen onder de zestien dat niet bij zijn of haar juridische ouders woont, is tussen 2000 en 2010 ongeveer gelijk gebleven, net als het aantal kinderen dat bij de vader met partner woont (zie figuur 2.3). Het aantal kinderen dat woonachtig is bij de moeder met partner is wel toegenomen, namelijk van ongeveer 94 duizend kinderen in 2000 tot 120 duizend in 2010.

Figuur 2.3 Ontwikkeling in het aantal kinderen van 16 jaar of jonger woonachtig bij de juridische ouder met nieuwe partner

Bron: CBS-statline.

Voor corresponderende cijfers zie tabel b2.4 bijlage 2

2.2 De scheidingsprocedure

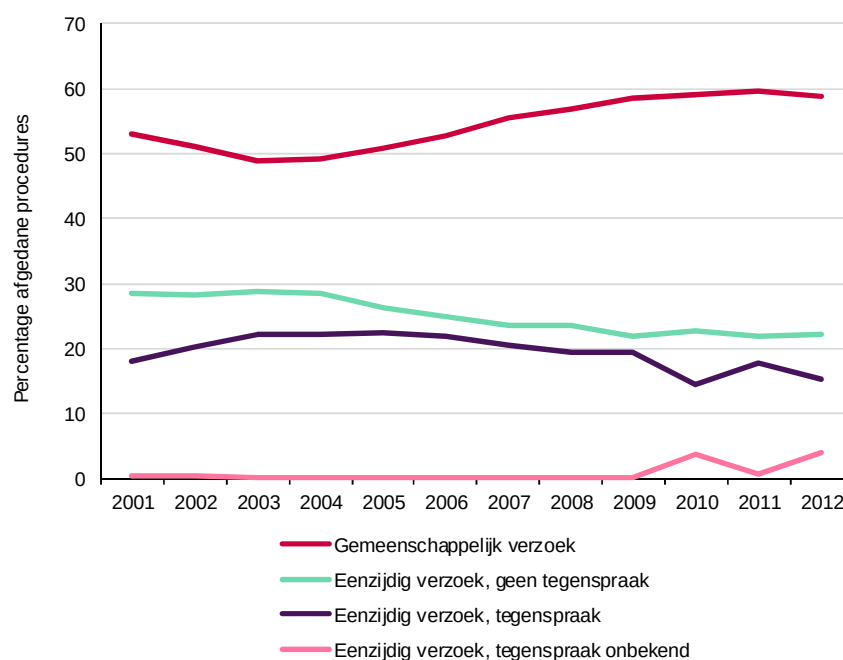
Een verzoek tot echtscheiding moet door een advocaat bij de rechtbank worden ingediend. Een echtscheiding kan worden aangevraagd door beide echtgenoten samen (een gemeenschappelijk verzoek), maar ook door één van hen (een eenzijdig verzoek). Een gemeenschappelijk verzoek houdt in dat beide partners samen om de scheiding vragen en ze het eens zijn over de gevolgen van de scheiding. Voor een gemeenschappelijk verzoek is één advocaat nodig. Een eenzijdig verzoek betekent dat een van de partners een verzoek tot echtscheiding indient bij de rechtbank. De andere partner wordt dan in de gelegenheid gesteld om bij de rechtbank een verweerschrift in te dienen. Daarvoor is een eigen advocaat nodig. Deze partner kan in het verweerschrift zelf ook een aantal rechtsgeldige verzoeken doen waarop de andere partner mag reageren. Vervolgens wordt er een zitting gepland. Als de wederpartij geen verweer voert, vindt er doorgaans geen zitting plaats en wordt het verzoek tot scheiding toegewezen.

De afgelopen jaren is ongeveer 60% van de scheidingen op gemeenschappelijk verzoek, 22% op eenzijdig verzoek waarbij de partner geen verweer voert en 18% op tegenspraak (zie figuur 2.4).¹⁷ Dit betreft alle scheidingsprocedures en niet alleen die met minderjarige kinderen. De cijfers zijn gebaseerd op gegevens van de Raad voor de rechtspraak die geen informatie bevatten over de aanwezigheid van minderjarige kinderen. Uit CBS-gegevens blijkt dat bij echtscheidingen waar minderjarige kinderen bij betrokken zijn ook ongeveer 60% op gemeenschappelijk

¹⁷ In 2010 en 2012 ontbreken voor veel zaken gegevens over tegenspraak. Gezien de trend van de afgelopen jaren (zie figuur 2.4, roze en paarse lijn) lijkt het erop dat die ontbrekende gegevens vooral zaken op tegenspraak zijn.

verzoek is (zie tabel b2.2 in bijlage 2). Het CBS heeft echter geen informatie over het feit of de procedure op tegenspraak is gevoerd of niet.

Figuur 2.4 Percentage afgedane echtscheidingsprocedures* naar aard van het verzoek

* geen selectie mogelijk van scheidingen waar minderjarige kinderen bij betrokken zijn

Bron: Rvdr, bewerking WODC

Voor corresponderende cijfers zie tabel b2.5 bijlage 2

Indien er verweer wordt gevoerd, heeft dit vooral betrekking op scheidings-gerelateerde voorzieningen. Een echtscheiding heeft onder andere gevolgen voor de verdeling van zorg- en opvoedingstaken en onderhoudsverplichtingen¹⁸ met betrekking tot minderjarige kinderen, en de verdeling van de huwelijksgemeenschap. Tegelijk met een verzoek om scheiding kan de rechter worden gevraagd om hierover iets vast te leggen. De rechter kan zogeheten nevenvoorzieningen (artikel 827 Rv) treffen voor onder meer de volgende zaken:

- het gezag over, de verdeling van zorg- en opvoedingstaken over, de vaststelling van de hoofdverblijfplaats van of de omgang met, de informatie en raadpleging over de minderjarige kinderen;
- de alimentatie voor de ex-echtgenoot en/of voor de kinderen;
- de verdeling van de huwelijksgemeenschap of de afwikkeling van huwelijkse voorwaarden;
- het gebruik van de echtelijke woning of het huurrecht van de echtelijke woning.

De gang naar de rechter voor het regelen van nevenvoorzieningen is niet verplicht. Partners kunnen proberen zelf overeenstemming te bereiken zonder tussenkomst van de rechter. Vanaf de invoering van de Wet voortgezet ouderschap zijn ouders

¹⁸ Sinds de invoering van de wet voortgezet ouderschap wordt er niet meer gesproken van 'omgang' bij ouders met gezag, maar van 'zorg' of 'zorg- en opvoedingstaken'. De term omgang of omgangsregeling is alleen nog van toepassing op ouders zonder gezag.

die gezamenlijk het gezag over minderjarige kinderen hebben, wel verplicht om bij hun scheidingsverzoek een ouderschapsplan te overleggen waarin afspraken zijn opgenomen over zorg- en opvoedingstaken, informatie-uitwisseling en consultatie over de kinderen en kinderalimentatie (artikel 815 Rv). De verplichting om een ouderschapsplan op te stellen, geldt ook voor ongehuwde ouders die gezamenlijk het gezag hebben over minderjarige kinderen.¹⁹

Ouders die uit elkaar gaan, houden sinds 1998 in principe samen het ouderlijk gezag over hun kinderen. Dit houdt in dat ze beiden verantwoordelijk zijn voor verzorging en opvoeding van het kind, wettelijk vertegenwoordiger van het kind zijn en het vermogen van het kind beheren en onderhoudsplichtig zijn (artikel 247 BW). De Wet voortgezet ouderschap heeft tot gevolg dat vanaf maart 2009 meer scheidingen dan voorheen via de rechter moeten worden afgehandeld. Ten eerste omdat door de wet de flitsscheiding²⁰ is afgeschaft waardoor echtscheidingen zonder tussenkomst van de rechter niet meer mogelijk zijn. Ten tweede omdat door het verplichte ouderschapsplan geregistreerde partners met minderjarige kinderen via de rechter moeten scheiden, terwijl dat voorheen niet hoefde.

2.3 Gevolgen voor het welzijn van kinderen

Uit nationaal en internationaal onderzoek blijkt onder andere dat kinderen van gescheiden ouders vaker problemen hebben dan kinderen uit gezinnen waarvan de ouders gehuwd zijn (zie bijv. Amato, 2000; Kelly, 2006; Spruijt & Kormos, 2010). Ze presteren slechter op school (Astone & McLanahan, 1991) en hebben meer emotionele problemen (Gähler & Garriga, 2013), een zwakkere band met de moeder (Amato & Keith, 1991), minder contact met de vader (Manning & Smock, 1999) en vaker conflicten met broers en/of zussen (Milevsky, 2004; Sheehan, Darlington, Noller, & Feeney, 2004;). De negatieve gevolgen van een scheiding blijven niet beperkt tot de kindertijd. Volwassen kinderen van gescheiden ouders hebben later vaker problemen in hun eigen huwelijksleven (Wolfinger, 2005), meer kans om later zelf te scheiden (Dronkers & Härkönen, 2008; Steenhof & Prins, 2005), minder contact met de biologische vader (Tomassini et al, 2004) en een grotere emotionele afstand tot de biologische vader (Cooney en Uhlenberg, 1990). Daarnaast blijkt de relatie met broers en zussen vaker conflictueus te zijn (Poortman & Voorpostel, 2009; Voorpostel, Van der Lippe, & Flap, 2012).

Een scheiding kan ook positief uitpakken voor kinderen. Uit een kwalitatieve studie van Arditti (1999) bleek bijvoorbeeld dat dochters, na een echtscheiding, een bijzonder hechte band met hun moeder kunnen ontwikkelen. Hetzelfde werd geconstateerd in een kwantitatief onderzoek van Amato en Booth (1997). Daarnaast blijkt uit onderzoek van Jaffee et al. (2003) dat kinderen die hun vaders niet meer zien na de scheiding beter af zijn in gevallen waarin deze vaders gewelddadig of antisociaal zijn. Tevens blijkt uit verscheidene onderzoeken dat kinderen van ouders met heftige conflicten beter af kunnen zijn als de ouders scheiden dan als ze getrouwd blijven (Amato, Loomis & Booth, 1995; Amato & Booth, 1997; Hanson, 1999; Jekielek, 1998). Dit geldt bij chronische en intense ouderlijke conflicten die openlijk worden uitgevochten. Een echtscheiding betekent dan voor kinderen een ontsnapping uit deze onplezierige woonomgeving (Amato, 2000).

¹⁹ Ouders die op grond van artikel 252 lid 1 BW gezamenlijk het gezag over hun kinderen uitoefenen, dienen op grond van artikel 1:247a BW een ouderschapsplan op te stellen als zij hun samenleving verbreken.

²⁰ Het omzetten van het huwelijk in een geregistreerd partnerschap, waardoor men zonder tussenkomst van de rechter kon scheiden. Dit was mogelijk tussen 1 april 2001 en 1 maart 2009.

Slechts een minderheid van echtscheidingen lijkt echter te zijn voorafgegaan door een dergelijk hoge mate van chronische echtelijke conflicten die openlijk worden uitgevochten (Amato & Booth, 1997). Om deze reden pakt een echtscheiding over het algemeen eerder negatief dan positief uit voor kinderen.

Hoewel er aanwijzingen zijn dat scheidingen 'gewoner' zijn geworden (Thornton & Young-DeMarco, 2001), blijkt ook dat de problemen van kinderen van gescheiden ouders over de jaren heen waarschijnlijk niet of niet veel zijn veranderd (Gähler & Garriga, 2013). Chronische ouderlijke conflicten, onenigheid in de familie en financiële problemen zijn waarschijnlijk de belangrijkste oorzaken van de (latere) problemen van kinderen van gescheiden ouders (Gähler & Garriga, 2013, Poortman & Voorpostel, 2009, Spruijt en Kormos, 2010).²¹ Uit een overzichtsstudie van verschillende onderzoeken naar de gevolgen van scheiding voor kinderen blijkt dat een afname van het huishoudinkomen, een psychologisch slecht functionerende inwonende ouder, ineffectieve opvoeding van de inwonende ouder, geen contact met de uitwonende ouder, voortgaande conflicten tussen ouders en geen coöperatief co-ouderschap, risicofactoren zijn voor problemen van kinderen na de scheiding (Amato, 2010).

2.4 Verklaringen voor problemen van kinderen

Een grote verandering in de hedendaagse familie is de afname van het aantal kinderen dat opgroeit met beide ouders (Amato, 2005). De belangrijkste oorzaak hiervan zijn scheidingen. De gevolgen die een scheiding heeft voor de kinderen, zijn daarmee meer in de belangstelling komen te staan (McLanahan & Sandefur, 1994). Over de wijze waarop een scheiding van invloed kan zijn op het welzijn van kinderen bestaan diverse wetenschappelijke ideeën (zie Kalter, Kloner, Schreier, & Okla, 1989; McLanahan, 1985, 1989). Volgens Amato (1991) worden de meeste verklaringen vanuit drie centrale invalshoeken gegeven: ouderlijke afwezigheid, economisch nadeel en familieconflict. Deze worden hieronder kort besproken. Verder komt het meer recente *divorce-stress-adjustment model* aan de orde en worden enkele kanttekeningen geplaatst bij deze theorieën.

Ouderlijke afwezigheid

Traditioneel gezien wordt aangenomen dat het twee-ouder gezin, waarbij beide ouders in hetzelfde huishouden wonen als het kind, een betere omgeving biedt voor de ontwikkeling van het kind dan het eenoudergezin. Het traditionele gezin wordt gezien als het belangrijkste instituut voor socialisatie en verzorging van een kind. Dienovereenkomstig worden de veronderstelde negatieve gevolgen van echtscheiding vaak toegeschreven aan socialisatietekorten die het gevolg zijn van het opgroeien in een gezin met één in plaats van twee ouders. Critici van deze traditionele benadering wijzen erop dat het zoeken van een verklaring in de gezinsstructuur ten onrechte geen oog heeft voor het belang van andere processen die spelen in de familie en dat deze ideeën bovendien niet objectief zouden zijn maar eerder normatief ingegeven (Scanzoni, Polonko, Teachman, & Thompson, 1989). Toch neemt deze kritiek niet weg dat een aanzienlijke hoeveelheid onderzoek aangeeft dat 1) kinderen die worden opgevoed door beide oorspronkelijke ouders beter 'scoren' op verschillende welzijnsindicatoren dan kinderen van gescheiden ouders of kinderen die vanaf de geboorte door een alleenstaande moeder zijn opgevoed, en 2) een huwelijk of hertrouwen met een andere partner deze nadelen

²¹ Dit geldt overigens voor zowel gezinnen met gehuwde ouders als voor gezinnen met gescheiden ouders.

niet wegnemen (Thomson, Hanson & McLanahan, 1994). Het principe achter het ouderlijke-afwezigheidsperspectief is eenvoudig: als ouders belangrijke bronnen zijn voor de ontwikkeling van een kind, dan zijn onder gelijke condities twee ouders beter dan één ouder. In een metastudie waarin deze aanname is onderzocht (Amato, 1991), wordt geconcludeerd dat dit een factor kan zijn, maar zeker niet de enige verklaring is achter het negatieve effect van scheiding op het welzijn van kinderen.

Economisch nadeel

Volgens het economisch nadeelperspectief is het eerder economische tegenspoed dan familiestructuur die het verlaagde welzijn van kinderen van gescheiden ouders kan verklaren (Thomson, Hanson & McLanahan, 1994). De levensstandaard van moeders gaat vaak achteruit na het wegvallen van het inkomen van de ex-partner (Smock, Manning & Gupta, 1999; Poortman, 2000, 2002). Voor ex-gehuwde moeders is de achteruitgang groter dan voor ex-samenwonende moeders (Manting & Bouman, 2005). Het nadelige effect op kinderen heeft vooral betrekking op het bereiken van een minder hoog opleidingsniveau en zou vooral het geval zijn bij kinderen van moeders die, voorafgaand aan het huwelijk, in geringe mate konden beschikken over culturele en economische hulpbronnen en vaders juist in grote mate (Amato & Keith, 1991; Fischer, 2008). De aannames achter het negatieve effect van scheiding op kinderen vanuit het economisch nadeelperspectief zijn dat 1) de scheiding leidt tot een vermindering aan economische middelen van moeders, 2) kinderen in de regel vaak bij de moeder blijven wonen, en 3) alleenstaande moeders minder goed in staat zouden zijn om de meest optimale educatieve middelen aan te schaffen en een grotere kans hebben om in achterstandswijken terecht te komen met minder goede educatieve voorzieningen (McLanahan, 1989). Uit een metastudie van Amato (1991) komt naar voren dat dit veronderstelde effect slechts in geringe mate wordt ondersteund door empirische wetenschappelijke studies.

Familieconflictperspectief

Het familieconflictperspectief gaat ervan uit dat ouderlijke conflicten zowel voor als tijdens de scheiding een veroorzaker van stress bij kinderen is. Vijandigheid tussen ouders creëert een onplezierige huiselijke omgeving waarin kinderen stress, verdriet en onzekerheid ervaren (Maccoby & Martin, 1983). Een dergelijke omgeving is niet optimaal voor de ontwikkeling van kinderen. Talrijke studies geven aan dat conflicten in huwelijken een negatieve invloed hebben op de psychologische aanpassing van kinderen (zie Emery, 1982, voor een overzicht). De stress van ouders, die samenhangt met conflicten, zorgt voor een verminderd vermogen om pedagogisch effectief met kinderen om te gaan (Emery, 1999). Bovendien raken sommige kinderen bij het ouderlijke conflict betrokken wat het welzijn van het kind niet ten goede komt (Amato & Afifi, 2006). Kortom, volgens het familieconflictperspectief leidt een scheiding op zichzelf niet tot problemen vanwege een verandering in de familiestructuur, maar eerder vanwege de bijbehorende conflicten. De metastudie van Amato (1991) laat zien dat de verklaring vanuit het familieconflictperspectief het beste wordt ondersteund door wetenschappelijke onderzoeken (Amato, 1993). De hypothese dat de problemen van kinderen uit conflictueuze gezinnen ongeveer even groot zouden zijn als van kinderen uit gescheiden gezinnen werd in deze metastudie bevestigd. Sterker nog, de studie wees uit dat kinderen uit gescheiden gezinnen zelfs een hoger welzijn kenden dan kinderen uit conflictueuze gezinnen. En als conflicten voortduurden na de scheiding van de ouders, had dit een onverminderd negatieve invloed op het welzijn van de kinderen.

Divorce-stress-adjustment model

Het *Divorce-stress-adjustment* model van Amato (2000) biedt een meer dynamisch perspectief in het verklaren van de invloed van echtscheiding op het welzijn van kinderen.²² Volgens dit model is een scheiding een proces dat zich in de tijd ontvouwt. Het begint bij koppels die nog steeds getrouwd zijn en eindigt jaren na de juridische scheiding. De juridische scheiding zelf heeft weinig directe effecten op het welzijn van de kinderen. Het zijn kortstondige en langdurige spanningen die voorafgaan aan en volgen op de scheiding die het risico verhogen op een verscheidenheid aan gedrags-, emotionele, interpersoonlijke en leerproblemen bij kinderen. Omdat een groot aantal factoren van invloed is op hoe kinderen reageren op een scheiding, kunnen sommige kinderen zich snel aanpassen en ervaren zij weinig negatieve gevolgen (op de lange termijn), terwijl andere zich langzaam aanpassen met allerlei negatieve gevolgen van dien (die vaak voortduren tot in de volwassenheid). Te veel veranderingen kunnen leiden tot onzekerheid en angstgevoelens (Haris-Short, 2010; Kuehl, 1989). Continuïteit in het ouderschap en de woonlocatie dragen bij aan het aanpassingsvermogen (Bauserman, 2002; Kelly & Lamb, 2000; Kuehl, 1989). Hedendaags onderzoek vertrekt meestal vanuit dit dynamische perspectief en stelt het aanpassend vermogen centraal in het begrijpen van de gevolgen van echtscheiding voor het welzijn van kinderen (Anderson & Wolchik, 2013).

Kanttekening: Selectie effect

In het geven van een verklaring voor de bevinding dat kinderen van gescheiden ouders vaker problemen hebben, moet rekening worden gehouden met het feit dat mensen zelf keuzes maken ten aanzien van gezinsstructuren. Deze keuze kan zijn ingegeven door factoren die zowel de ouderlijke hulpbronnen (opleiding of inkomensniveau) als het welzijn van het kind beïnvloeden. Onderzoekers kunnen derhalve geen uitsluitsel geven over de vraag of de samenhang tussen scheiding en het welzijn van kinderen causaal is of eerder sprake is van een algemene factor die zowel zorgt voor een hogere kans op scheiding als op een hogere kans op een lager welzijn van kinderen (Thomson & McLanahan, 2012).

2.5 Samenvattend

In dit hoofdstuk is een korte maatschappelijke, juridische en wetenschappelijke achtergrondschets gegeven. De maatschappelijke achtergrondschets liet onder andere zien dat er jaarlijks naar schatting tussen 53 en 55 duizend minderjarige kinderen te maken krijgen met ouders die uit elkaar gaan door formele (echtscheiding) of informele scheiding (beëindiging van samenwonen). In 2010 woont ongeveer 74% van de kinderen tussen 9 en 16 jaar na de scheiding bij de moeder en 6% bij de vader. Ongeveer 20% van de kinderen leeft in een co-oudersituatie waarbij ze ongeveer evenveel bij de moeder als bij de vader wonen. De leeftijd van het jongste minderjarige kind ligt ten tijde van de scheiding op gemiddeld 9 jaar.

De juridische achtergrondschets liet zien dat bij echtscheidingen waar minderjarige kinderen bij betrokken zijn ongeveer 60% op gemeenschappelijk en ongeveer 40% op eenzijdig verzoek is. Over de mate waarin er wel of geen tegenspraak is bij een eenzijdig verzoek, is geen informatie beschikbaar. Indien er

²² Andere benamingen voor soortgelijke modellen die vertrekken vanuit een dynamisch perspectief zijn *transactional model of divorce*, en *mediational model of divorce* (Anderson & Wolchik, 2013).

verweer wordt gevoerd bij een eenzijdig verzoek, heeft dit vooral betrekking op scheidingsgerelateerde voorzieningen.

Uit de wetenschappelijk achtergrondsheets kwam naar voren dat kinderen van gescheiden ouders vaker problemen hebben dan kinderen uit gezinnen waarvan de ouders gehuwd zijn. Ze hebben meer emotionele problemen, een zwakkere band met de moeder, minder contact met de vader en vaker conflicten met broers en/of zussen. Bovendien presteren ze slechter op school. Als kinderen volwassen zijn geworden, hebben ze gemiddeld vaker problemen in hun eigen huwelijksleven, meer kans om later zelf te scheiden, minder contact met de biologische vader, een grotere emotionele afstand tot de biologische vader. Maar een echtscheiding kan ook positief uitpakken, bijvoorbeeld als een echtscheiding betekent dat de kinderen kunnen ontsnappen aan een onplezierige woonomgeving waarin ouderlijke conflicten openlijk worden uitgevochten. Over het algemeen pakt een echtscheiding echter eerder negatief dan positief uit voor kinderen.

Verklaringen voor het negatieve effect van een scheiding van ouders worden traditioneel gezocht in ouderlijke afwezigheid (twee ouders zijn beter dan één ouder), economisch nadeel (kinderen komen in slechtere economische omstandigheden terecht) en het familieconflictperspectief (de conflicten tussen ouders zorgen voor verminderd welzijn, niet de scheiding op zichzelf). Een model dat momenteel veel wordt gebruikt door wetenschappers is het *divorce-stress-adjustment* model. Volgens dit model is een scheiding een proces dat zich in de tijd ontvouwt. Het begint bij koppels die nog steeds getrouwd zijn en eindigt jaren na de juridische scheiding. De juridische scheiding zelf heeft weinig directe effecten op het welzijn van de kinderen. Het zijn kortstondige en langdurige spanningen die voorafgaan aan en volgen op de scheiding die het risico verhogen op problemen bij kinderen. Sommige kinderen kunnen zich snel aanpassen en ervaren weinig negatieve gevolgen (op de lange termijn), terwijl andere zich langzaam kunnen aanpassen en wel allerlei negatieve gevolgen ervaren (die vaak voortduren tot in de volwassenheid).

3 De uitvoeringspraktijk

In dit hoofdstuk wordt beschreven wat in de uitvoeringspraktijk is veranderd na de invoering van het ouderschapsplan (onderzoeksvraag 1). Hierbij maken we enerzijds gebruik van bestaande gegevens, zoals CBS-gegevens, het S&G onderzoek en literatuuronderzoek, en anderzijds van informatie die via expertmeetings en gesprekken met advocaten, mediators en rechters is verzameld. De volgende deelvragen zijn geformuleerd:

- a In hoeverre verschillen de afspraken die ouders vastleggen over de kinderen voor en na invoering van het ouderschapsplan?
- b Zijn er specifieke groepen ouders die (geen) afspraken over de kinderen vastleggen en verschilt die groep voor en na de invoering van het ouderschapsplan?
- c Weten kinderen of er een omgangsregeling/ouderschapsplan is opgesteld, zijn ze erbij betrokken en zijn ze tevreden over de afspraken?
- d Wat zijn de ervaringen van advocaten, mediators en rechters met het ouderschapsplan?
 - In hoeverre is hun werkwijze veranderd?
 - Welke ervaringen hebben zij met betrekking tot de totstandkoming en inhoud van afspraken over minderjarige kinderen voor en na de invoering van het ouderschapsplan?
 - Wordt het ouderschapsplan als een drempel ervaren om te scheiden?
 - Welke andere voor- en nadelen van het ouderschapsplan ervaren zij in de praktijk?

In tabel 3.1 staat weergegeven hoe dit hoofdstuk naar onderwerp is ingedeeld en welke onderzoeksmethode en bronnen hierbij zijn gebruikt.

Tabel 3.1 Indeling van hoofdstuk 3

	Onderwerp	Onderzoeksmethode	Bronnen
§3.1	Maken van afspraken	Bestaande bronnen	CBS-statline Literatuur
		Secundaire data-analyse	Tweejaarlijks echtscheidings-onderzoek CBS
§3.2	Achtergrondkenmerken van ouders en maken van afspraken	Secundaire data-analyse	Tweejaarlijks echtscheidings-onderzoek CBS Sociaal statistisch bestand (SSB)
§3.3	Ervaringen van kinderen	Enquêtevragen scholieren 12-16 jaar	S&G-onderzoek
§3.4	Ervaringen van advocaten, mediators en rechters	Bestaande bronnen Open vragen volgens een themalist	Literatuur Expertmeeting familierechters, senior juridisch medewerker Expertmeeting en gesprekken met advocaten, advocaat-mediators, mediators, scheidingsmakelaar-/KIES-coach

3.1 Afspraken voor en na invoering ouderschapsplan

Voor maart 2009 was er geen verplichting om afspraken vast te leggen over de verdeling van zorg- en opvoedingstaken, informatie-uitwisseling over de kinderen en kinderalimentatie. Het gebeurde echter al wel dat over een of meer van deze aspecten afspraken werden vastgelegd in een convenant of via nevenvoorzieningen in een rechterlijke beslissing. De eerste vraag die we aan de orde stellen is dan ook of er door de invoering van het ouderschapsplan wat is veranderd. Worden er meer afspraken vastgelegd dan voor de invoering?

In de praktijk zijn er verschillende variaties van convenant en ouderschapsplan in een echtscheidingsverzoek mogelijk. Er kan zowel een echtscheidingsconvenant als een ouderschapsplan zijn ingediend; er kan alleen een ouderschapsplan zijn ingediend; de afspraken over de kinderen kunnen zijn opgenomen in het echtscheidingsconvenant; het ouderschapsplan kan als bijlage aan het echtscheidingsconvenant zijn toegevoegd; de afspraken kunnen zijn opgenomen in het verzoekschrift (zie ook Van Roozendaal, 2011). Op de punten waarover ouders geen overeenstemming hebben bereikt, kunnen ze nog om nevenvoorzieningen hebben verzocht.

Ouderschapsplannen en afspraken over kinderen

Volgens CBS-gegevens is in 2011 bij 78% van de echtscheidingen waar minderjarige kinderen bij zijn betrokken een ouderschapsplan opgenomen in de beschikking (zie figuur 3.1).²³ Indien ook convenanten worden meegerekend, waar immers ook afspraken over de kinderen in kunnen staan, dan stijgt het percentage tot 82% (zie tabel 3.1). Dit betekent niet dat er in de jaren vóór de invoering van het ouderschapsplan geen afspraken over de kinderen werden vastgelegd. Ook in de jaren daarvoor werden al afspraken over kinderen in de echtscheidingsbeschikking opgenomen, maar dan vrijwillig in de vorm van een convenant. Gegevens van het CBS laten zien dat tussen 2005 en 2007 het percentage convenanten is toegenomen van 49% naar 59%.

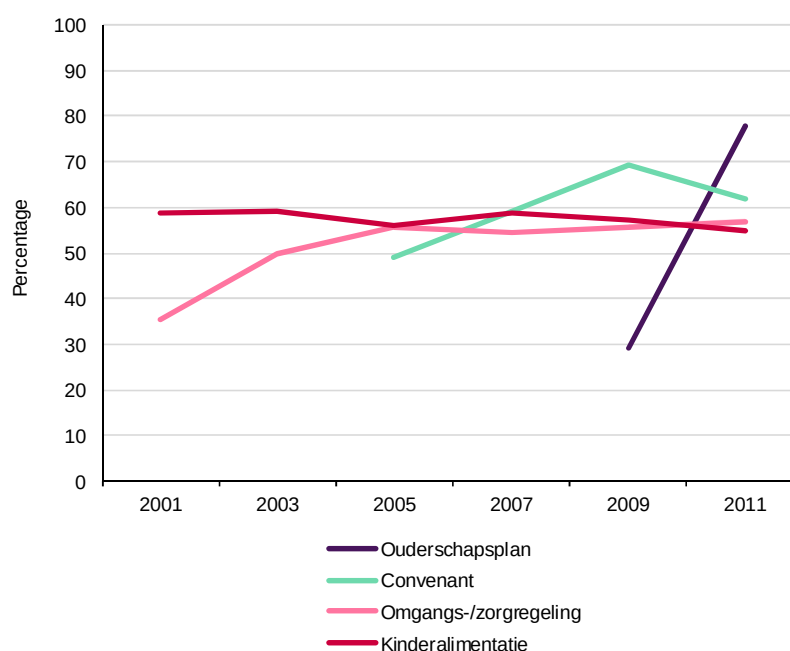
In het CBS-onderzoek wordt tevens geregistreerd of regelingen voor zorg²⁴ en kinderalimentatie in de beschikking zijn opgenomen die ofwel in een convenant of ouderschapsplan zijn opgenomen of als afzonderlijke nevenvoorziening zijn aangevraagd. De afgelopen jaren zijn in bijna 60% van de scheidingen regelingen voor zorg en/of kinderalimentatie vastgesteld. Opvallend is dat het aantal toegewezen regelingen voor zorg en kinderalimentatie niet is toegenomen na 2009 (zie figuur 3.1). Dit zijn immers verplichte onderdelen van het ouderschapsplan. Uit analyse van dossiers uit 2009 en 2010 blijkt dat in een ouderschapsplan niet altijd alle drie verplichte onderdelen zijn opgenomen (Van Roozendaal, 2011; Tomassen-Van der Lans, te verschijnen). Het ontbreken van afspraken over kinderalimentatie kan voortkomen uit het feit dat er geen draagkracht is bij de partner. In 28% van de scheidingsbeschikkingen was er geen verzoek om een regeling kinderalimentatie

²³ Het percentage ouderschapsplannen in 2009 zegt niet zoveel. De gegevens uit 2009 zijn niet representatief voor dat jaar. De CBS-steekproef is gebaseerd op alle zaken die in oktober zijn afgedaan en omdat het ouderschapsplan in maart is ingevoerd geven deze gegevens geen goede afspiegeling van een heel jaar. In eerste aanleg is de gemiddelde doorlooptijd van aanvraag tot beschikking voor een scheidingszaak op gemeenschappelijk verzoek ongeveer 44 dagen en van een eenzijdig verzoek op tegenspraak bijna een jaar (zie figuur 3.6). De verhouding van zaken die voor en na invoering van het ouderschapsplan zijn gestart in de steekproef, weerspiegelt niet de verhouding die voor het hele jaar 2009 geldt.

²⁴ Sinds de invoering van de wet voortgezet ouderschap is de term omgang alleen nog van toepassing op ouders zonder gezag. Bij ouders met gezag wordt gesproken van 'zorg' of 'zorg- en opvoedingstaken'. In de CBS-gegevens wordt dit onderscheid niet gemaakt en wordt nog steeds de term 'omgang' gebruikt.

of is het verzoek afgewezen. In 4% van de gevallen was het nog niet besloten bij de eindbeschikking (zie tabel b2.1 in bijlage 2). Dit kan onder andere het geval zijn als er onduidelijkheid bestaat over een of meerdere gegevens op basis waarvan de behoefte van de kinderen en de draagkracht van de ouders moeten worden vastgesteld. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn als er nog een huis in de verkoop staat waardoor de woonlasten nog niet bepaald kunnen worden.

Figuur 3.1 Percentage ouderschapsplannen, convenanten, toewijzing omgangs-/zorgregeling en kinderalimentatie bij echtscheidingsbeschikkingen met minderjarige kinderen

Bron: CBS statline

Voor corresponderende cijfers zie tabel b4.1 bijlage 4

Uit de voorgaande gegevens is nog niet op te maken welke combinaties van ouderschapsplan en convenant er zijn en in hoeveel scheidingen er niets is geregeld voor de kinderen. Voor de jaren 2007 en 2011 is dit weergegeven in tabel 3.2. Vergelijken we de jaren voor en na invoering van het ouderschapsplan met elkaar dan blijkt dat er na de invoering vaker gezamenlijke afspraken zijn gemaakt. In 2007 is bij 59% van de scheidingsbeschikkingen een convenant opgenomen, terwijl in 2011 bij 82% een convenant en/of ouderschapsplan aanwezig is (zie tabel 3.2). Indien er geen ouderschapsplan of convenant is, betekent dat niet dat deze ouders niets hebben vastgelegd over de kinderen. Ouders kunnen ook nevenvoorzieningen aanvragen. Als de nevenvoorzieningen voor kinderalimentatie en omgang/zorg ook worden meegenomen is uiteindelijk in 2011 bij 3% van de scheidingen niets geregeld, terwijl dat in 2007 nog bij 13% van de scheidingen was (zie tabel 3.2). Het percentage beschikkingen waarbij geen afspraken zijn opgenomen, maar alleen één of meer nevenvoorzieningen zijn vastgelegd, daalt tussen 2007 en 2011 van 28% naar 14%. Deze afname duidt er ook op dat ouders vaker afspraken maken over deze onderwerpen en het minder vaak op een beslissing van de rechter laten aankomen.

Tabel 3.2 Percentage convenanten, ouderschapsplannen en toewijzingen kinderalimentatie, omgangs-/zorgregelingen bij echtscheidingsbeschikkingen met minderjarige kinderen

	2007	2011
<i>Combinaties van ouderschapsplan/convenant</i>		
Geen ouderschapsplan/convenant	41	18
Alleen ouderschapsplan	.	20
Alleen convenant	59	5
Ouderschapsplan en convenant	.	58
<i>Combinaties van ouderschapsplan/convenant/toewijzing nevenvoorzieningen</i>		
Niets	13	3
Alleen ouderschapsplan en/of convenant	8	9
Alleen toewijzing kinderalimentatie en/of omgang/zorg	28	14
Alles*	51	72
Onbekend	0	1

* Ouderschapsplan en/of convenant en minstens één regeling voor zorg of kinderalimentatie.

Bron: CBS, bewerking WODC

Indien het ouders niet lukt om een ouderschapsplan op te stellen dat door beide ouders is ondertekend, moet de aanvrager gemotiveerd aangeven waarom geen gezamenlijk ouderschapsplan is opgemaakt en kan de aanvrager vervolgens eenzijdig aangeven hoe hij of zij vindt dat het voortgezet ouderschap moet worden vormgegeven. Uit analyse van dossiers uit 2009 en 2010 blijkt dat in de dossiers niet altijd een reden te vinden is waarom er geen ouderschapsplan aanwezig is (Van Roozendaal, 2011; Tomassen-Van der Lans, te verschijnen). Als er wel een reden te vinden is, heeft dit meestal te maken met communicatieproblemen (overeenstemming mislukt, moeizame communicatie, geen bereidheid, geen reactie, verblijfplaats onbekend) of dat ze nog in onderling overleg zijn (Van Roozendaal, 2011).

Vage en concrete afspraken

Volgens de Memorie van Toelichting (p. 1-2) moet het ouderschapsplan bevorderen dat beide ouders zich bij de scheiding rekenschap geven van de gevolgen van de scheiding voor de kinderen en dat ze daadwerkelijk controleerbare afspraken maken over die gevolgen.

Op internet zijn vele variaties van contracten te vinden.²⁵ De Vereniging van Familierechtadvocaten heeft een modelcontract dat naar eigen wens kan worden ingevuld²⁶; de Raad voor Rechtsbijstand heeft een *online tool* ontwikkeld om samen of alleen een echtscheiding- of ouderschapsplan op te stellen²⁷ en diverse sites bieden online modelcontracten aan die meer of minder uitgebreid zijn²⁸.

Dossieronderzoek wijst uit dat de wijze waarop partijen invulling geven aan de verplichte afspraken varieert van zeer summier tot zeer uitgebreid. De afspraken kunnen vaag en algemeen geformuleerd zijn tot heel concreet en gedetailleerd (Tomassen-Van der Lans, te verschijnen; Van Roozendaal, 2011). Er is niet altijd sprake van 'daadwerkelijk controleerbare afspraken'.

²⁵ Zie bijvoorbeeld www.echtscheidingswinkel.nl

²⁶ www.verder-online.nl/sites/default/files/Ouderschapsplan.pdf

²⁷ www.echtscheidingsplan.nl

²⁸ Bijvoorbeeld www.onlineouderschapsplan.nl; www.oprechtscheiden.nl/Online-scheiden/ouderschapsplan-opstellen.html

De hoofdverblijfplaats van de kinderen wordt vaak wel aangegeven in het ouderschapsplan. Een zorgregeling wordt niet altijd opgenomen, of kan erg algemeen zijn geformuleerd in termen van 'zal in onderling overleg plaatsvinden', of 'als het kind daar behoefte aan heeft, kan het naar de andere ouder gaan'. In de aanbevelingen van het LOVF staat dat voor kinderen boven de 14 jaar lichtere eisen gelden. In de praktijk zijn vage afspraken door de rechtbank soms echter ook geaccepteerd als het kinderen betreft die jonger zijn dan 14 jaar (Tomassen-Van der Lans, te verschijnen; Van Roozendaal, 2011). Deze gegevens zijn wel gebaseerd op dossiers uit 2009 en 2010. Inmiddels zijn er concrete aanbevelingen van het LOVF op dit punt.

Ook afspraken over kinderalimentatie kunnen erg algemeen zijn geformuleerd: er staat bijvoorbeeld dat beide ouders ieder de helft betalen, zonder een concreet bedrag te noemen, of zonder een afspraak over hoe dat geregeld zou moeten worden (Tomassen-Van der Lans, te verschijnen; Van Roozendaal, 2011).

De afspraken over informatie en consultatie zijn vaak algemeen geformuleerd. Veelal staat er een standaardzin dat ouders elkaar zullen informeren en consulteren, zonder verdere uitwerking, zoals "De ouders zullen elkaar over en weer in kennis stellen en consulteren inzake gewichtige aangelegenheden", of "De ouders zullen elkaar over en weer op de hoogte stellen met betrekking tot de persoon en het vermogen van de minderjarige" (Tomassen-Van der Lans, te verschijnen; Van Roozendaal, 2011).

Aanvragen voor voorlopige voorzieningen

Een scheidingsprocedure kan veel tijd kosten als partners het niet eens kunnen worden over bepaalde zaken die moeten worden geregeld. In dat geval kan er een voorlopige voorziening worden getroffen. De rechter neemt dan een (voorlopige) beslissing over die voorziening. De voorziening geldt alleen tijdens de echtscheidingsprocedure en kan tijdens de procedure of kort ervoor worden aangevraagd. Een voorlopige voorziening kan worden getroffen voor onder andere: het gebruik van de echtelijke woning, het beschikbaar stellen van goederen voor dagelijks gebruik, het toevertrouwen van de minderjarige kinderen aan een ouder, een regeling voor omgang/zorg- en opvoedingstaken en informatieverschaffing, de alimentatie voor de partner en de kinderen (artikel 822 Rv). Indien er een voorlopige voorziening wordt aangevraagd is dat meestal een teken van een moeizaam scheidingsproces met conflicten.

Het aantal aanvragen van voorlopige voorzieningen voor zorg-/omgangs- en/of informatieregelingen, kinder- of partneralimentatie en het gebruik van de echtelijke woning is volgens CBS-cijfers afgenomen tussen 2007 en 2011 (zie tabel 3.3). Een uitzondering vormen de verzoeken van de man om kinderalimentatie (toegenomen van 2% naar 3%) en verzoeken van de man om het toevertrouwen van de kinderen. Deze laatste zijn toegenomen van 2% naar 6% van de scheidingszaken. Dezelfde verzoeken van vrouwen zijn juist afgenomen van 13% naar 1%. Tijdens de expertmeeting met advocaten en mediators werd aangegeven dat de afname die ook door hen werd geconstateerd, betekent dat partners blijkbaar de urgentie zien om er samen uit te komen.

Tabel 3.3 Percentage voorlopige voorzieningen bij echtscheidingsbeschikkingen met minderjarige kinderen

Voorlopige voorzieningen	2007	2011
Eigen woning verzoek man	4	0
Eigen woning verzoek vrouw	8	3
Toevertouwing kinderen verzoek man	2	6
Toevertouwing kinderen verzoek vrouw	13	1
Kinderalimentatie verzoek man	2	3
Kinderalimentatie verzoek vrouw	8	4
Zorg-/omgangs-/inforegeling verzoek man	9	4
Zorg-/omgangs-/inforegeling verzoek vrouw	3	0
Partneralimentatie verzoek vrouw	3	1
Partneralimentatie verzoek man	0	0

Bron: CBS, bewerking WODC

3.2 Afspraken en achtergrondkenmerken

De CBS-echtscheidingsgegevens zijn gekoppeld met gegevens uit het SSB om na te gaan of er specifieke groepen ouders zijn die (geen) afspraken over de kinderen vastleggen en of die groep verschilt voor en na de invoering van het ouderschapsplan. Zowel in 2007 als in 2011 blijkt dat naarmate het opleidingsniveau van de ouders afneemt, er vaker geen ouderschapsplan en/of convenant is opgesteld bij de scheiding. In 2007 had ongeveer 60% van de laagst opgeleiden (alleen basisschool) geen convenant opgesteld tegenover 23% (man) tot 31% (vrouw) van de hoogst opgeleiden (zie tabel b4.2 in bijlage 4). In 2011 liggen die percentages bij beide groepen een stuk lager: ongeveer een derde van de laagst opgeleiden heeft geen ouderschapsplan/convenant tegenover 7% (vrouw) tot 12% (man) van de hoogst opgeleiden (zie tabel b4.2 in bijlage 4). Nemen we eveneens in ogenschouw of er nevenvoorzieningen voor kinderalimentatie of omgang/zorg zijn vastgesteld, dan blijkt dat het de laagst opgeleiden zijn die het vaak niets hebben geregeld voor de kinderen (zie tabel b4.2 in bijlage 4).

Ouderschapsplannen en convenanten ontbreken eveneens vaker bij 1^e generatie allochtonen. In 2007 had 72% (man) en 65% (vrouw) van de 1^e generatie allochtonen geen convenant opgesteld, tegen ongeveer 40% van de 2^e generatie allochtonen en eenderde van de autochtonen. In 2011 had 38% van de 1^e generatie allochtonen geen ouderschapsplan of convenant opgesteld, terwijl dit voor 26% van de 2^e generatie allochtonen en 16% van de autochtonen het geval was (zie tabel b4.2 in bijlage 4). Als ook het vastleggen van nevenvoorzieningen wordt meegenomen, dan zijn het vooral de 1^e generatie allochtonen die vaker niets hebben vastgelegd (zie tabel b4.2 in bijlage 4).

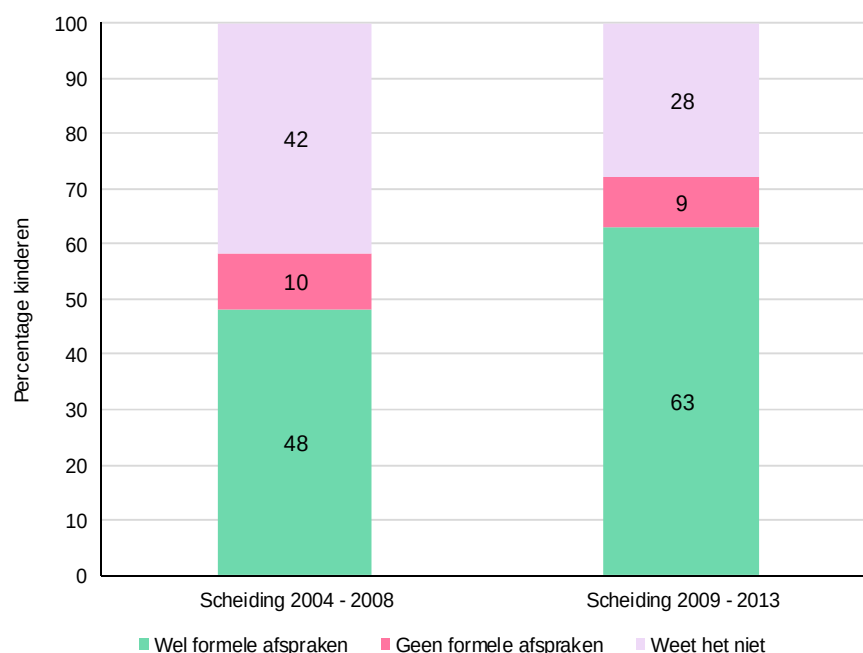
Het al dan niet opstellen van een convenant en/of ouderschapsplan zou ook kunnen samenhangen met de leeftijd van het jongste kind dat bij de scheiding is betrokken. Het zou kunnen zijn dat er minder behoefte is om afspraken vast te leggen bij oudere dan bij jongere kinderen. Voor het al of niet vastleggen van een convenant/ouderschapsplan blijkt de gemiddelde leeftijd van het jongste kind niet uit te maken. Wel ligt bij scheidingen waarbij niets is vastgelegd, dus ook niet via een nevenvoorziening, de gemiddelde leeftijd van het jongste kind hoger (in 2011 op 10,6 jaar) dan gemiddeld (8,7 jaar, zie tabel b4.3 in bijlage 4).

3.3 Ervaringen van kinderen

De Wet bevordering voortgezet ouderschap schrijft voor dat ouders aangeven hoe kinderen zijn betrokken bij het ouderschapsplan. De wet geeft geen nadere invulling over de wijze waarop dit zou moeten. Via het S&G-onderzoek (Van der Valk & Spruijt, 2013) konden we achterhalen in hoeverre kinderen bekend zijn met afspraken (omgangsregeling of ouderschapsplan) die zijn gemaakt, of ze erover hebben meegepraat, hoe tevreden ze over de afspraken zijn en of de afspraken worden nagekomen. Dit is gevraagd aan scholieren die in 2013 tussen de 12 en 16 jaar oud waren.

Uit het onderzoek komt naar voren dat kinderen die een scheiding hebben meegemaakt in 2009-2013 vaker weten dat er een ouderschapsplan is gemaakt of omgangsregeling is getroffen dan kinderen uit de scheidingsgroep 2004-2008 (figuur 3.2). Uiteraard kan dit verschil ook te maken hebben met de leeftijd van het kind ten tijde van de scheiding: de kinderen uit de groep voor invoering van het ouderschapsplan waren jonger tijdens de scheiding. Oudere kinderen worden mogelijk beter geïnformeerd over de afspraken dan jongere kinderen. Tevens kunnen geheugeneffecten een rol spelen. Voor scheidingsgroep 2004-2008 is de scheiding langer geleden.

Figuur 3.2 Percentage kinderen dat aangeeft dat er een ouderschapsplan of omgangsregeling is, voor twee scheidingsperiodes^a

^a Het verschil tussen scheidingen uit 2004-2008 en 2009-2013 is statistisch significant ($p=0,02$)

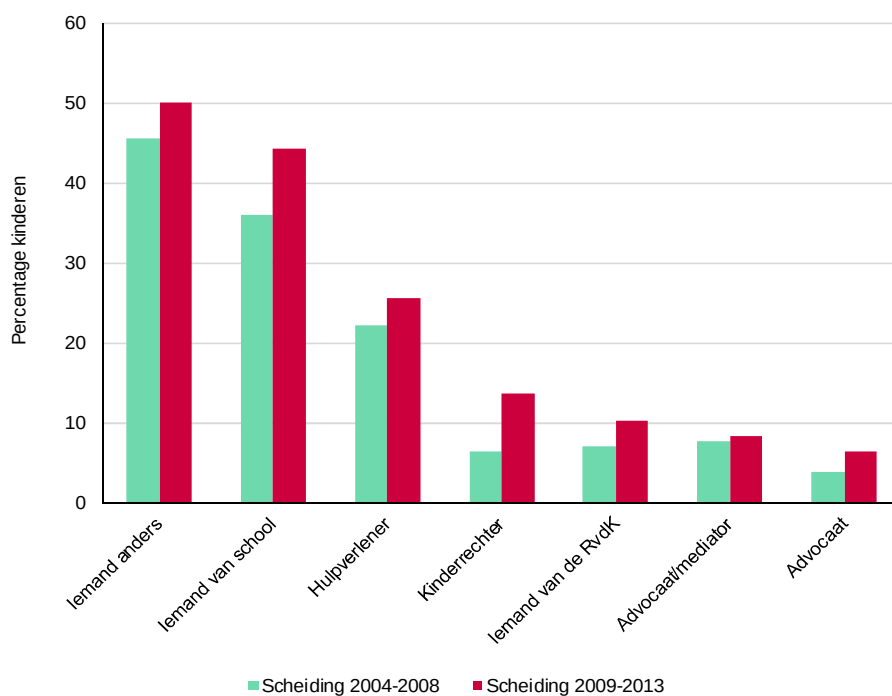
Bron: Van der Valk & Spruijt (2013), bewerking WODC

Aan de scholieren die hebben aangegeven dat er een omgangsregeling of ouderschapsplan is, is bovendien gevraagd of ze erover hebben meegepraat. Kinderen uit de groep scheidingen in de periode 2009-2013 geven vaker aan dat ze hebben meegepraat (61%) dan de kinderen uit de andere groep (42%; Van der Valk & Spruijt, 2013). Ongeveer 14% van de kinderen uit scheidingsgroep 2009-2013 geeft aan niet tevreden te zijn over de afspraken tegenover 6% van de kinderen uit scheidingsgroep 2004-2008. De verschillen in tevredenheid zijn echter

niet statistisch significant. Tevens verschillen ze niet in hun antwoord op de vraag of iedereen zich aan de afspraken houdt. Ruim 10% van de kinderen geeft aan dat een van de ouders zich (meestal) niet aan de afspraken houdt (bijlage 4 tabel b4.4; Van der Valk & Spruijt, 2013).

Voorts biedt het S&G-onderzoek nog informatie over de mate waarin er contact is geweest met (semi)-professionelen en andere personen omtrent de scheiding (zie figuur 3.3). Hoewel de aantallen te klein zijn om conclusies te kunnen trekken voor elk type contact, valt wel op dat kinderen met ouders die zijn gescheiden in de periode 2004-2008 structureel minder contact met professionals in het algemeen rapporteren dan kinderen met ouders die zijn gescheiden in de periode 2009-2013. Dit kan zowel positief (er is meer aandacht voor kinderen, ze kunnen hun verhaal kwijt), als negatief (meer problematische scheidingen) worden geïnterpreteerd. Dit verschil kan echter ook komen door leeftijd- en geheugeneffecten (zie de beperkingen in de inleiding). Het is goed denkbaar dat de kinderen van wie de ouders in 2004-2008 zijn gescheiden, en de scheiding dus gemiddeld zeven jaar geleden is, minder goed weten met wie ze gesproken hebben dan de kinderen voor wie de scheiding veel recenter is. Bovendien is het voor kinderen die jonger zijn dan 12 jaar minder waarschijnlijk dat ze in contact komen met een kinderrechter.

Figuur 3.3 Personen met wie kinderen hebben gesproken over de scheiding (in percentages)

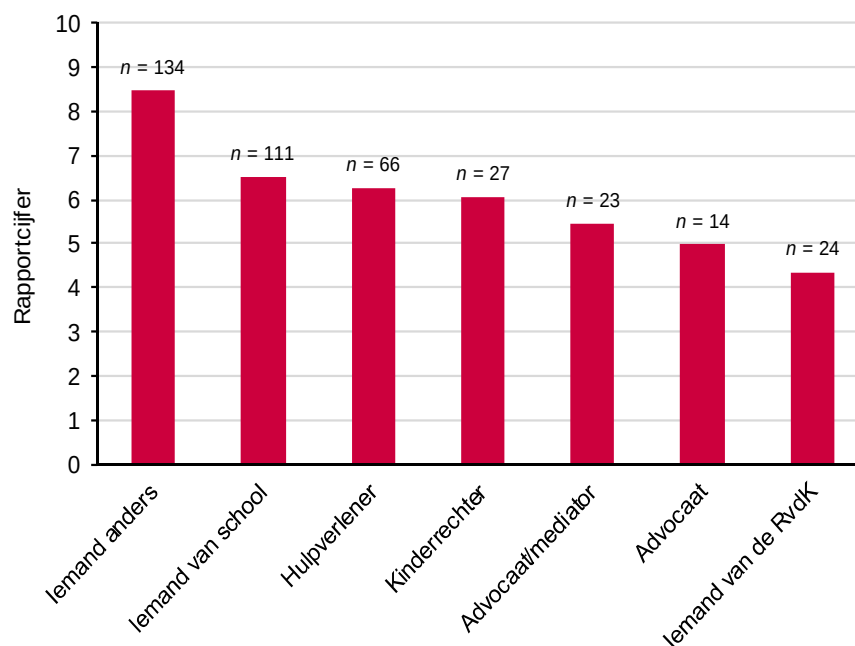
Bron: Van der Valk & Spruijt (2013), bewerking WODC

Voor corresponderende cijfers zie tabel b4.5 bijlage 4

Op een schaal van 1 (helemaal niet fijn) tot en met 10 (heel erg fijn) konden kinderen een waardering geven voor het contact dat ze hebben gehad (figuur 3.4). De waardering voor het contact met advocaten, advocaat/mediatoren en de RvdK lag gemiddeld tussen een vier en een zes. Het contact met de kinderrechter werd

gemiddeld beoordeeld met een zes, net als het contact met iemand van school en andere hulpverleners. Kinderen ervaren alleen de gesprekken met “iemand anders” (een tante, een vriend, opa of oma, een buurvrouw) als erg fijn. Hierbij moet wel de kanttekening worden geplaatst dat de waarderingen van de kinderrechter, advocaat, advocaat/mediator en iemand van de RvdK minder betrouwbaar zijn omdat weinig kinderen contact met deze personen hebben gehad. Het gemiddelde waarderingscijfer is dus gebaseerd op weinig beoordelingen.

Figuur 3.4 Gemiddelde waardering van het contact met derden over de scheiding^a (1= helemaal niet fijn, 10 = heel erg fijn)

^a Met 'n = ' staat aangegeven hoeveel kinderen een waardering hebben gegeven.

Bron: Van der Valk & Spruijt (2013), bewerking WODC

Voor corresponderende cijfers zie tabel b4.6 bijlage 4

3.4 Ervaringen van advocaten en mediators

Er zijn verschillende professionals die betrokken kunnen worden bij het regelen van een scheiding. Een advocaat is altijd nodig om het verzoekschrift in te dienen. Voor bepaalde aspecten van een scheiding kan echter ook een beroep worden gedaan op andere professionals: een mediator kan worden ingeschakeld om samen tot afspraken te komen, een notaris om het testament aan te passen en een financieel adviseur voor vermogensrechtelijke zaken, fiscale afwikkelingen en het pensioen. Er zijn diverse 'echtscheidingsketens', zoals Scheidingsexpert en Scheidingsmakelaar, waarbij verschillende beroepsgroepen met elkaar samenwerken al naar gelang de expertise die vereist is voor de scheiding.

Ouders kunnen zelf een ouderschapsplan opstellen of hulp inschakelen. Op het internet zijn veel websites met informatie over het ouderschapsplan en model ouderschapsplannen te vinden. Voor hulp bij het opstellen van het ouderschapsplan zijn advocaten en mediators de meest aangewezen professionals. Er zijn ook veel

familierechtadvocaten die zowel advocaat als mediator zijn.²⁹ In een concrete scheidingszaak vervullen ze echter of de ene of de andere rol.³⁰

Een mediator kan in verschillende fases worden ingeschakeld. Ouders kunnen op eigen initiatief bij een mediator aankloppen omdat ze gezamenlijke afspraken willen maken. Soms verwijst een advocaat door naar een mediator om de communicatie tussen de ouders vlot te trekken en een ouderschapsplan op te stellen. Soms verwijst de rechter door naar een mediator als tijdens de scheidingsprocedure blijkt dat partijen nog open staan voor mediation. Als er een ouderschapsplan of convenant tot stand is gekomen met behulp van de mediator wordt dit doorgesproken met de advocaat die bekijkt of het juridisch in orde is. Vervolgens handelt de advocaat de scheidingsprocedure af bij de rechtbank.

De ervaringen van advocaten en mediators die hieronder worden beschreven zijn ontleend aan een expertmeeting die is gehouden met advocaten, advocaat-mediators en een scheidingsbemiddelaar/KIES coach (in totaal zes), en gesprekken met drie mediators en een advocaat-mediator. Alle gesprekspartners zijn gespecialiseerd in scheidingszaken. Vijf gesprekspartners zijn lid van de vFAS, twee mediators zijn lid van de Nederlandse vereniging van familiemediators, twee gesprekspartners zijn ook rechter- of raadsheerplaatsvervanger (geweest) in familierechtzaken.

De gesprekspartners hebben van tevoren een lijst gekregen met gespreksonderwerpen (zie paragraaf 1.3). De informatie uit deze gesprekken geeft een beeld van wat er met betrekking tot deze onderwerpen speelt in de praktijk. Het geeft een indruk van de variëteit in werkwijzen, ervaringen en visies. De informatie geeft nadrukkelijk geen zicht op de *omvang* van bepaalde werkwijzen, ervaringen of visies. Het beschrijft niet hoe vaak bepaalde problemen, praktijken of verschijnselen zich voordoen. Als zodanig moet de informatie die uit de gesprekken naar voren komt, worden gelezen.

Werkwijze

De werkwijze van advocaten is veranderd in die zin dat door de wettelijke verplichting het ouderschapsplan een vast onderdeel van de scheiding vormt. Volgens enkele advocaten zorgt die verplichting ervoor dat niet alleen de vermogensrechtelijke onderdelen aan bod komen maar ook afspraken over de kinderen.

Het beeld dat uit de gesprekken naar voren komt, is dat het per cliënt en advocaat verschilt hoe uitgebreid advocaten het ouderschapsplan met ouders doornemen. Eén deelnemer van de expertmeeting, een advocaat die echtscheidingen voor een laag uurtarief regelt, werkt als volgt. Hij stuurt ouders een eenvoudig ouderschapsplan en een iets meer uitgebreide versie. Verder laat hij het aan hen over. Ouders hebben ook geen behoefte het ouderschapsplan uitvoerig met hem te bespreken, want dat kost alleen extra geld. Hij denkt ook niet dat het uitmaakt om alles door te nemen; mensen die willen vechten, doen dat toch. Het stapsgewijs doornemen kost een hoop geld en energie (ook van de derde die helpt).

Voor een aantal advocaten en mediators waarmee is gesproken, is er in de praktijk niet veel veranderd. Ook vóór de invoering van het verplichte ouderschapsplan legden ze al afspraken over de kinderen vast in convenanten. Veel van wat ze vroeger regelden, regelen ze nu ook. Er zijn wel wat verschillen. Het verplichte karakter van het ouderschapsplan vormt volgens hen een stok achter de deur

²⁹ Voor vFAS advocaten is dit verplicht.

³⁰ Als in deze paragraaf over ervaringen van mediators wordt gesproken, kunnen dit dus ook advocaat-mediators zijn. De ervaring heeft betrekking op de rol die ze dan vervullen.

waardoor ouders meer de noodzaak voelen er samen uit te komen en waardoor gesprekken langer duren.

'Het kost tijd, want het is een proces: je moet er als mediator voor zorgen dat de ouders loskomen van de partnerrol en de ouderrol op zich nemen. Het is een stroom van gesprekken. Dat was voor de invoering van het ouderschapsplan ook wel zo, maar dan was het einddoel een convenant, dat was makkelijker vast te leggen. Daar kon je zeggen: de contactregeling wordt nog nader overlegd.'
(mediator)

'Er is meer gesprek, het gaat minder snel en er worden minder voorlopige voorzieningen aangevraagd.' (advocaat-mediator)

Het ouderschapsplan als drempel

In de inleiding is reeds vermeld dat één van de kritiekpunten op het verplichte karakter van het ouderschapsplan was dat het een te grote drempel zou kunnen vormen om te scheiden. De advocaten en mediators waarmee is gesproken, ervaren die drempel niet in de praktijk. Indien goed gemotiveerd, kan een echtscheidingsverzoek ook zonder ouderschapsplan worden ingediend. Wel worden andere 'hobbels' of 'hindernissen' genoemd.

- Het kan een psychologische hobbel zijn voor ouders dat ze over het ouderschapsplan in gesprek moeten met een partner waar ze al moeilijk mee communiceren: 'ik heb het geprobeerd, bij de eerste vraag was het al ruzie'. Ook bij advocaten bestond of bestaat die hobbel, afhankelijk van hoe gespecialiseerd of ervaren ze zijn. De eerste jaren was het ook afwachten hoe de rechtbanken omgingen met het ontbreken van een ouderschapsplan.
- Soms vormt het ouderschapsplan feitelijk een hobbel, bijvoorbeeld als een advocaat snel moet kunnen doorpakken om fiscale redenen, om een korting nog te kunnen pakken of voor het verkrijgen van een hypotheek. Dan kan het ouderschapsplan in de weg zitten. Andere financiële belangen kunnen dan in het geding komen.
- Soms vormt het ouderschapsplan juist geen drempel, maar kan het zaken weer vlot trekken. Het ouderschapsplan kan worden ingezet als onderhandelings-techniek. Het biedt een goede stok achter de deur om het overleg weer vlot te trekken: 'er moeten afspraken komen'.
- Verschillende advocaten en mediators geven aan dat kinderalimentatie een hindernis kan vormen. Vaak is daar discussie over en loopt het ouderschapsplan hierop spaak. De verschillende regelingen in het ouderschapsplan worden bovendien niet los van elkaar gezien en worden tegen elkaar uit onderhandeld. Volgens verschillende gesprekspartners zou het prettig zijn als de zorg- en informatieregeling eerst vastgesteld zou kunnen worden en de afspraken over de kinderalimentatie in een latere fase afgehandeld zouden kunnen worden. Nu kan het voorkomen dat de zorgregeling niet tot stand komt omdat er onenigheid is over de kinderalimentatie. Dan wil bijvoorbeeld een vader een dag extra zorgen omdat hij minder kinderalimentatie wil betalen.³¹

³¹ Sinds 1 april 2013 is in de richtlijn van de werkgroep alimentatienormen de mogelijkheid van zorgkorting opgenomen: recht op vermindering van alimentatie naarmate een ouder meer zorgt voor zijn kinderen. Zie: www.rechtspraak.nl/procedures/landelijke-regelingen/sector-familie-en-jeugdrecht/pages/werkgroep-alimentatienormen.aspx

Geen ouderschapsplan

De advocaten/mediators noemen verschillende redenen waarom een ouderschapsplan soms niet tot stand komt. Dit kan aan één of beide ouders liggen. Meestal komt het er op neer dat de communicatie tussen beide ouders niet goed verloopt. Hier geven de geïnterviewde advocaten/mediators aan dat in sommige gevallen het ook onder professionele begeleiding niet lukt om tot afspraken te komen. Dit kan onder andere voorkomen als het personen betreft met persoonlijkheidsproblemen, psychiatrische stoornissen, verslavingsproblematiek of verstandelijke beperkingen. Daarnaast komt een ouderschapsplan soms niet tot stand als er nooit sprake is geweest van een echt familieleven, of als het een korte relatie betreft.

Indien er geen ouderschapsplan is, kan het voorkomen dat er ook geen nevenvoorzieningen voor kinderalimentatie of zorg- en opvoedingstaken worden aangevraagd. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn als er geen financiële verplichtingen zijn of omdat de aanvrager of wederpartij geen zorgregeling wil.

'Je kunt mensen niet dwingen voorzieningen te vragen.' (advocaat)

Opstelling ouders

Eén van de geïnterviewde advocaten onderscheidt globaal drie soorten scheidingen in zijn praktijk:

- 1 ouders die het zelf regelen en hem vragen het op te schrijven, of die het zelf al half hebben opgeschreven en hem vragen het na te kijken en in te dienen;
- 2 vechtscheidingen: in dat geval kan er geen ouderschapsplan worden opgesteld en zal een ouderschapsplan ook niet veel nut hebben;
- 3 eenzijdige verzoeken tot echtscheiding waarbij een van de ouders niet meewerkt. Hier kan het zijn dat het ouderschapsplan niet of niet snel tot stand komt.

Ook uit andere gesprekken komt naar voren dat er globaal een verdeling is te maken in samenwerkende ouders, vechtende ouders en een groep ertussenin. Voor de groep samenwerkende ouders maakt de verplichting om een ouderschapsplan op te stellen niet veel verschil omdat ze ook zonder die verplichting wel afspraken hadden gemaakt. Ook voor de invoering van het verplichte ouderschapsplan waren er ouders die afspraken over de zorg en opvoeding van de kinderen vastlegden. Ook voor de vechtscheidingen brengt het ouderschapsplan weinig verschil. Bij dit type scheidingen lukte het voorheen niet om afspraken te maken en nu ook niet; daar verandert het ouderschapsplan niets aan.

In de gesprekken worden ook andere verschillen in de opstelling van ouders naar voren gebracht.

- Er zijn ouders die niet alles willen vastleggen en regelen. Ze vinden het bijvoorbeeld te belerend, geen taak van de overheid: 'Daar komen we zelf wel uit'. Aan het andere uiterste staan ouders die alles juist heel precies willen vastleggen, omdat ze alles goed willen regelen voor hun kinderen, of omdat ze elkaar niet vertrouwen.
- Er is een groep ouders van wie niet duidelijk is hoe serieus zij het ouderschapsplan aanpakken. Sommige advocaten bieden via internet een voorbeeldcontract aan of sturen ouders verschillende versies die ze naar believen kunnen aanpassen. Ouders die hier gebruik van maken kunnen het ouderschapsplan als een invuloefening beschouwen en er verder niet over nadenken.
- In het algemeen bestaat de indruk dat partners door de eis van het opstellen van een ouderschapsplan eerder geneigd zijn met elkaar te praten. Ze zijn er zich

meer van bewust dat er zaken voor de kinderen geregeld moeten worden. Het kan ook betekenen dat ze meer punten hebben om over te strijden.

- Bij mediation is er een verschil tussen ouders die op eigen initiatief komen en ouders die zijn verwezen door de rechter of een advocaat. In het eerste geval kan de situatie wel conflictueus zijn, maar willen ze er samen uitkomen of zijn ze bang dat ze er samen niet uitkomen. Bij verwijzingen door de rechter komt het vaker voor dat de situatie conflictueus is en dat de ouders geen plan over het ouderschap willen opstellen.
- Het komt voor dat het ouderschapsplan als ruilmiddel of drukmiddel wordt gebruikt: *'als jij niet tekent, kun jij niet scheiden'*. Ouders tekenen soms ook makkelijk, ze willen er vanaf zijn zonder te beseffen wat het precies in de praktijk betekent. Dan worden ze later geconfronteerd met het feit dat de afspraken in de eindbeschikking zijn vastgelegd en dat ze zich er daarom ook aan moeten houden.

Vage en concrete afspraken

Uit de gesprekken komt naar voren dat het maken van vage of concrete afspraken samenhangt met de voorkeuren van ouders, de leeftijd van de kinderen of concrete omstandigheden en de instelling en werkwijze van de advocaat of mediator.

Sommige ouders willen alles graag zo specifiek mogelijk vastleggen, andere willen juist brede kaders scheppen. Over pubers worden vaker vagere afspraken gemaakt dan over jongere kinderen, omdat pubers meer dingen zelf kunnen regelen in overleg met de ouders. Dan zijn kaders afdoende. Soms worden vage afspraken gemaakt om de scheiding toch door te kunnen laten gaan of omdat de situatie nog emotioneel moeilijk ligt. Dit komt bijvoorbeeld voor bij zaken op tegenspraak, of bijvoorbeeld als een van de ouders een nieuwe partner heeft en het kind het daar moeilijk mee heeft. Dan kan voor een vage afspraak worden gekozen in de trant van 'moeder zal Pietje stimuleren om contact met vader te houden'. Dan kan de scheiding worden doorgezet.

Vage afspraken over jonge kinderen keurt de rechtbank niet goed. Er wordt volgens de aanwezigen bij de expertmeeting meer dan vroeger naar gekeken. De rechtbanken zijn de ouderschapsplannen hierop strenger gaan toetsen sinds de aanbevelingen van het LOVF.

Hoe uitgebreid een ouderschapsplan is, hangt tevens af van de instelling of werkwijze van de advocaat of mediator. Eén van de advocaten stuurt een beknopt en meer uitgebreid ouderschapsplan naar zijn cliënten en laat het aan ouders zelf over hoe ze daar invulling aan geven.

'De waarde van een ouderschapsplan is betrekkelijk. Het is voor veel ouders een formaliteit die bij de echtscheidingsprocedure hoort. Het belangrijkste is dat mensen flexibel zijn en in de praktijk kunnen afwijken van de afspraken die in het ouderschapsplan staan. Dat is veel belangrijker dan dat in 20-30 bladzijden allerlei afspraken zijn neergelegd.' (advocaat)

Sommige mediators werken met zeer uitgebreide ouderschapsplannen, van minstens 20 pagina's. Anderen houden niet van te gedetailleerde afspraken en vinden vooral belangrijk dat bepaalde kaders worden afgesproken.

Voortgezet ouderschap/co-ouderschap

De geïnterviewde deskundigen zien in hun praktijk dat traditionele zorgregelingen waarbij vaders de kinderen eens in de 14 dagen een weekend hebben, afnemen. Vaders willen de kinderen meer dagen bij zich thuis hebben en willen ook contact met bijvoorbeeld de school. Volgens de advocaten/mediators komt dit waarschijnlijk

niet door het ouderschapsplan want het was volgens hen al een trend. Mogelijk is die ontwikkeling ingezet met de wetswijziging in 1998 waardoor het gezag niet meer standaard aan de moeder wordt toegewezen maar standaard aan beide ouders. Afgezien van deze trend kan het wel zo zijn dat de Wet voortgezet ouderschap de positie van de vader heeft versterkt door de invoering van het begrip gelijkwaardig ouderschap.

'Door de wettelijk regeling kun je meer doen om de vader tot zijn recht te laten komen. Er is nu sprake van 'gelijkwaardig ouderschap'. Dat is een diffuus begrip, maar dat kun je uitleggen en dan gebeurt het minder snel dat vrouwen kwaad worden, omdat ze vinden dat hij daarvoor niet voor de kinderen zorgde, en nu ineens de lieve vader gaat uithangen.' (mediator)

Uit de interviews komt naar voren dat vrouwen positief of negatief tegenover meer betrokkenheid van de vader kunnen staan. Sommige vrouwen vinden het moeilijk om de zorg over te geven vooral bij jonge kinderen, als de man voordien weinig tijd aan de kinderen besteedde of als er een nieuwe partner is. Door de nieuwe wettelijke norm staan deze vrouwen er wel meer voor open, hebben een duwtje gekregen. Andere vrouwen vinden het juist belangrijk dat ook de vader een beduidende rol in de opvoeding blijft vervullen. Er bestaat nog wel verwarring over het begrip gelijkwaardig ouderschap: gelijkwaardig hoeft niet te betekenen dat de contacturen fiftyfifty verdeeld moeten zijn, terwijl dit soms wel wordt gedacht.

'De term "gelijkwaardig ouderschap" is lastig, want dat wordt wel letterlijk genomen, in de zin dat gedacht wordt dat het betekent dat iedere ouder evenveel uren moet zorgen voor de kinderen. Sommige vaders eisen dan de helft van de tijd op, terwijl dat ze dat praktisch niet kunnen realiseren.' (advocaat-mediator)

Bij gezinnen waarin vooral de moeder voor de kinderen zorgt, komt het ook voor dat de vader weinig belangstelling heeft voor het maken van allerlei afspraken over de kinderen: 'dat regelt mijn vrouw allemaal wel'. De moeder vindt het ook prima: 'dit was ik altijd al gewend om te doen dus daar bemoeit hij zich verder maar niet mee'.

Er wordt tevens een verschil in houding tussen niet-westerse allochtone en autochtone vaders opgemerkt. Ook dit heeft vooral te maken met een traditionele rolverdeling waarbij de vrouw zorgt voor de kinderen en de man de kostwinner is.

'De allochtone vaders stellen zich anders op: ze willen de kinderen wel zien, maar je hoeft niet met zo'n zorgplan aan te komen, welke dagen in de week ze bij de ene ouder en bij de andere zijn. Voor hen is het van belang dat het goed gaat met de kinderen, ook op school, maar ze hoeven de kinderen niet een heel weekend. Dat geldt vooral voor de eerste generatie allochtonen.' (mediator)

Tevens wordt door een aantal geïnterviewde deskundigen opgemerkt dat co-ouderschap niet altijd goed is voor kinderen. Sommige kinderen hebben door het leven in twee huizen geen echt thuisgevoel meer. Vooral als ze vaak met hun hebben en houden van het ene naar het andere huis moeten.

'Co-ouderschap is misschien leuk voor de ouders, maar niet altijd voor kinderen.' (advocaat-mediator)

Betrekken kinderen

De wet verplicht de ouders de kinderen te betrekken bij het opstellen van een ouderschapsplan. Wat dat betrekken inhoudt en hoe daar vorm aan wordt gegeven verschilt nogal in de praktijk.

Uit de gesprekken komt naar voren dat de mate waarin advocaten ouders stimuleren om met de kinderen te praten, verschilt in de praktijk. Er zijn advocaten die het geheel de verantwoordelijkheid van de ouders zelf vinden of en hoe ze met de kinderen praten en die hier geen taak voor zichzelf zien weggelegd. Er zijn er ook die ouders stimuleren en tips geven hoe ze de kinderen het beste erbij kunnen betrekken. Tevens zijn er advocaten die standaard een kindercoach, een KIESgroep of Zandkastelen (zie box 2.1), of een ander programma of andere derde inschakelen om de mening van het kind te horen. Daarbij wordt niet zozeer het ouderschapsplan besproken, maar wordt gesproken over hoe het kind de scheiding ervaart. De advocaten waarmee is gesproken, praten zelf niet met kinderen.

Uit de gesprekken met mediators blijkt dat ook hun aanpak verschilt. Veelal geven ze ouders wel advies over de wijze waarop ze de kinderen erbij kunnen betrekken. Sommige mediators schakelen derden in voor het gesprek met de kinderen, sommige spreken zelf met de kinderen. De mediators geven aan dat een uitnodiging voor een gesprek afhangt van de leeftijd van het kind, hoe problematisch het contact tussen de ouders verloopt en of de mediator er zelf voor is opgeleid. Uit ander onderzoek blijkt dat de redenen om het kind zelf een plaats te geven in de bemiddeling kunnen worden opgedeeld in twee clusters: het betrekken van het kind als middel om meer zicht te krijgen op de situatie en het betrekken van het kind wegens de voordelen die dat oplevert voor het kind zelf (Herbots, Roevens & Put, 2011). Mediators betrekken het kind om meer zicht te krijgen op de situatie als ze die niet goed kunnen inschatten. Dit is voornamelijk het geval wanneer de ouders een conflictueuze scheiding doormaken en hierdoor de kans bestaat dat ze de belangen van hun kinderen niet meer kunnen zien, maar ook wanneer de ouders geen consensus bereiken over wat het beste is voor hun kinderen of wat hun wensen zijn (Herbots, Roevens & Put, 2011). In de gesprekken met kinderen wordt niet het ouderschapsplan besproken, maar wordt geprobeerd een beeld te krijgen van de ervaringen, voorkeuren, houding of het gedrag van een kind. Dit kan bijdragen tot een meer volledig beeld van de situatie en van de wensen van het kind.

De geïnterviewde mediators benadrukken dat de wijze waarop het gesprek met kinderen wordt gevoerd belangrijk is.

'Kinderen moeten niet belast worden met keuzes (bijvoorbeeld 'bij wie wil je wonen'), dan komen ze in een loyaliteitsconflict.' (mediator)

Een opleiding voor en ervaring met het voeren van dergelijke gesprekken wordt dan ook belangrijk gevonden. Ouders moeten soms afspraken maken die kinderen niet leuk vinden. Voor dit soort afspraken geldt dat het kind niet belast moet worden met beslissingen over zaken waarover de verantwoordelijkheid in principe bij de ouders ligt. Een ander lastig punt is om in te schatten of en wanneer kinderen in staat zijn om de situatie te analyseren en hierin keuzes te maken. Dit hangt vaak met de leeftijd van het kind samen (zie ook Herbots, Roevens & Put, 2011). Op welk moment het gesprek met een kind plaatsvindt, loopt uiteen. Sommigen hebben een gesprek met de kinderen voordat de afspraken vastliggen, anderen kiezen juist voor het moment dat de afspraken zijn uitgekristalliseerd. Dit hangt ook af van de omstandigheden van de echtscheiding.

'Ik ben er meer voor om kinderen pas aan het einde van de rit er bij te betrekken. Het hangt af van de situatie, ik maak ervoor dat kinderen vooral niet het gevoel krijgen dat ze het probleem van de ouders op moeten lossen.'
(mediator)

Box 2.1 Groepsgerichte interventies voor kinderen in echtscheidingssituaties

KIES/Kinderen in echtscheidingsituaties

Doelgroep: Kinderen van 4 tot 18 jaar.
Doel: Problemen rondom echtscheidingssituatie voorkomen en vroegtijdig signaleren door middel van spel- en praatgroepen.
Vorm: Acht bijeenkomsten van zestig tot negentig minuten, afhankelijk van de leeftijd, en een informatie- en evaluatiebijeenkomst voor ouders.
Waar: De interventie wordt uitgevoerd door speciaal daartoe getrainde KIES-coaches op diverse scholen voor basis- en voortgezet onderwijs, verspreid over het land.

De interventie is opgenomen in de databank Effectieve Jeugdinterventies van het Nederlands Jeugdinstituut met het oordeel 'theoretisch goed onderbouwd'.

Zie www.kiesinfo.com; www.nji.nl > Databanken > Effectieve Jeugdinterventies.

Zandkastelen!

Doelgroep: Kinderen van 6 tot 17 jaar.
Doel: Kinderen beter leren omgaan met de scheiding door in een veilige groep emoties te uiten en te leren dat hun gevoelens niet raar zijn maar normaal. In het laatste gedeelte van de bijeenkomst komen ouders en kinderen samen en vertellen elkaar over hun gevoelens.
Vorm: Een eenmalige groepsbijeenkomst van een dagdeel, waarin ouders het laatste half uur aanschuiven. Er wordt gewerkt met een werkboekje om in te schrijven en te tekenen, en met rollenspelen.
Waar: Het programma wordt uitgevoerd door speciaal daartoe opgeleide coaches, verspreid over het land. Het programma is erkend door het Nederlands Mediation Instituut.

Zie: www.zandkastelen.nl.

Samenwoners

Scheidende ouders die gezamenlijk het gezag over minderjarige kinderen hebben, zijn verplicht een ouderschapsplan op te stellen. Deze verplichting geldt ook voor scheidende samenwoners. Verschillende advocaten en mediators kaarten aan dat scheidende samenwoners de laatste jaren vaker bij hen aankloppen. De aanleiding is vooral de verdeling van hun vermogen (samen een huis, financieel/fiscaal moet het een en ander worden afgewikkeld) en financiële problemen (huis niet kunnen verkopen, schulden). De gesprekspartners wijzen in dergelijke gevallen ook op het belang van het maken van afspraken over de kinderen. Soms wordt er dan een ouderschapsplan opgesteld, maar soms ook niet vanwege de extra kosten. Sommige gesprekspartners zien bij scheidende samenwoners een groeiend besef dat het van belang is om samen afspraken te maken over de kinderen, maar dit hoeft niet perse met het verplichte ouderschapsplan samen te hangen.

Kosten voor ouders

Voor ouders die op basis van een toevoeging worden geholpen zijn er geen extra kosten verbonden aan het opstellen van een ouderschapsplan. Toevoegings-

gebruikers betalen een eenmalige eigen bijdrage aan de advocaat of mediator.³² In enkele gesprekken wordt opgemerkt dat het ontbreken van een financiële prikkel bij toevoegingsgebruikers er toe kan leiden dat ze een groter beslag op de advocaat en/of mediator leggen dan betalende cliënten. Het komt ook vaker voor in vergelijking met betalende cliënten dat ze bijvoorbeeld bij een mediationssessie 'achterover leunen' of hun 'huiswerk' niet hebben gemaakt. Vooral als de andere partner een betalende cliënt is, kan dit tot wrevel leiden. Voor de één loopt de 'financiële teller' en voor de ander niet.

Voor betalende cliënten gaan er meer uren zitten in zaken op tegenspraak, zodat die ook duurder zijn geworden. Bij deze scheidingen moet nu in ieder geval worden geprobeerd om met de andere ouder afspraken te maken. Een gemeenschappelijk verzoek waarbij ouders het onderling regelen en eens worden, hoeft niet meer te kosten dan voorheen. Ouders kunnen veel zelf doen. De kosten kunnen voor sommige ouders wel een reden zijn om bij de advocaat of mediator weinig tijd aan het ouderschapsplan te spenderen.

'Er is een categorie mannen die de kosten van de advocaat of mediator zo hoog vinden dat ze niet al te veel tijd aan het ouderschapsplan willen spenderen en het aan hun vrouw overlaten. Vrouwen vinden dat vaak ook wel prima, omdat ze zichzelf toch als hoofdopvoeder zien.' (advocaat-mediator)

Volgens de Consumentengids (2013) kost een scheiding minimaal €2.500 á €3.000. Hoe ingewikkelder de scheiding wat betreft vermogen, kinderen en conflicten, des te meer uren adviseurs nodig hebben en hoe duurder de scheiding wordt. Sommige bureaus bieden pakketprijzen aan of modules waartussen gekozen kan worden. Er zijn ook advocatenkantoren die de afhandeling van een gemeenschappelijk verzoek inclusief ouderschapsplan op internet aanbieden voor rond de €800. Deze kantoren handelen de echtscheiding voor een groot deel *online* af.

Werkwijze rechtbanken

Uit de gesprekken komt naar voren dat de werkwijze per rechtbank kan verschillen. Sommige hebben 10-minutenzittingen als een ouderschapsplan ontbreekt of niet compleet is, andere rechtbanken niet. Rechtbanken willen alle onderdelen van de scheiding in één keer op zitting. Er zijn zittingen waarbij er tussen 9 en 12 uur, vier echtscheidingszaken behandeld moeten worden, waarbij zowel de boedelverdeling, de zorgregeling als de alimentatie aan de orde moet komen. Vroeger werden die onderdelen op aparte zittingen behandeld, tegenwoordig zijn die zaken bij elkaar gevoegd. Dit betekent dat het voor advocaten langer duurt voor ze een zaak kunnen indienen. Alle onderdelen moeten van tevoren zijn geregeld. De indruk bestaat dat er vanuit de rechtbank minder dan voorheen naar mediation wordt verwezen.

Duurzaamheid ouderschapsplan

Omstandigheden kunnen wijzigen en sommige afspraken kunnen in de praktijk minder prettig uitpakken dan van tevoren gedacht. Uit de gesprekken komt naar voren dat er mediators en advocaten zijn die een ouderschapsplan standaard afsluiten met de afspraak dat ouders het ouderschapsplan jaarlijks (of halfjaarlijks) met elkaar zullen evalueren en waar nodig aanpassen. Er zijn ook verschillende modelcontracten op internet te vinden waarin deze afspraak niet is opgenomen. Bij degenen die terugkomen bij een advocaat of mediator is er volgens de geïnterviewden vaak iets structureel veranderd en lukt het niet daarover tot nieuwe

³² Voor een mediationtoevoeging tot vier uur is de eigen bijdrage € 52, voor vier uur of meer € 52 (voor de laagste inkomenscategorie) of € 103. Zie www.rvr.org.

afspraken te komen. Dit laatste lijkt vaker het geval te zijn als het maken van afspraken tijdens de scheiding al moeilijk verliep.

'Degenen die tijdens de scheiding al moeilijk communiceerden zie je vaker terugkomen; vaak zit daar een niet verwerkte scheiding achter, een financieel probleem of een persoonlijkheidsstoornis.' (mediator)

'Je moet niet alles vastleggen, want dat levert ook conflictstof op. Het gaat er om dat je een raamwerk hebt op grond waarvan je dingen kunt regelen. Het is belangrijk onderscheid te maken tussen hoofd- en bijzaken. Je moet er op wel op kunnen terugvallen, maar het is een momentopname. Je moet het niet in beton gieten. Ik stel altijd voor het plan na een half jaar of een jaar te evalueren, want dingen veranderen.' (mediator)

Overige opmerkingen, voor- en nadelen

Verschiedende gesprekspartners in de expertmeeting wijzen erop dat de positie van het kind verbeterd moet worden. Dit wordt op verschillende manieren geuit:

'Er moet meer voorlichting voor en meer hulpverlening aan kinderen komen. Dit kan bijvoorbeeld via Centra voor Jeugd en Gezin of via scholen³³.' 'Er zijn programma's voor scheidingskinderen op school, maar die komen nauwelijks van de grond. Probleem daarbij is dat ouders moeten betalen voor programma's als Zandkastelen en KIES. Dat is een drempel in de echtscheidingsfase, waarin er vaak al financiële problemen zijn.'

'Ouders moeten zich meer bewust worden dat het nodig is dat het ouderschapsplan met de kinderen wordt besproken.' 'Ouders zouden in het ouderschapsplan moeten opnemen hoe ze het plan hebben besproken met de kinderen, wat de reactie van de kinderen was en wat ouders daarmee hebben gedaan. Het blijft nu toch vooral het plan van de ouders, vaak ook nog het plan van één van hen. Ook om ouders er meer van te laten doordringen wat het effect van de scheiding is op de kinderen.'

'De advocaten wijzen er op dat het benoemen van een bijzondere curator, een persoon die opkomt voor de belangen van het kind, nog weinig wordt benut (zie ook Kinderombudsman, 2012). De bijzondere curator kan door de rechter worden benoemd in zaken over opvoeding, verzorging of vermogen waarin er sprake is van een conflict tussen de belangen van het kind en zijn ouders of voogd (artikel 1:250 BW). De mogelijkheid om een bijzondere curator te benoemen die voor de belangen van het kind opkomt, is nog weinig bekend. Er worden weinig verzoeken daartoe ingediend en als het wel wordt verzocht, wordt het lang niet altijd toegewezen.'

In het algemeen wordt nog opgemerkt dat de scheidingsproblematiek zwaarder is geworden door de crisis: '[...] ze liggen in scheiding, het huis raakt niet verkocht, soms verliezen ze ook nog hun baan [...].'

³³ Hier gaat het om voorlichting in een breed kader: aan leerkrachten en scholieren over diversiteit in gezinsvormen. Zie bijvoorbeeld www.nieuwgezin.info.

3.5 Ervaringen vanuit de rechtspraak

De gegevens in deze paragraaf zijn gebaseerd op literatuuronderzoek en een expertmeeting die is gehouden met drie familierechters en een gerechtsmedewerker, en twee rechters-plaatsvervangers met wie is gesproken.

Bij de rechtbanken leidde de invoering van het ouderschapsplan tot vele praktische vragen (zie onder andere Ackermans-Wijn & Brands-Bottema, 2009a, 2009b). Vanuit het LOVF is daarom een werkgroep samengesteld die aanbevelingen voor de werkwijze heeft opgesteld. Deze aanbevelingen zijn in november 2010 in een interne notitie verspreid onder de rechtbanken. Daarin worden vragen behandeld als hoe te handelen wanneer er geen ouderschapsplan is, er geen verweer wordt gevoerd of het ouderschapsplan niet is ondertekend. Ook worden aanbevelingen gedaan over de vraag hoe en vanaf welke leeftijd kinderen moeten zijn betrokken bij het ouderschapsplan en in hoeverre een ouderschapsplan inhoudelijk getoetst moet worden. In 2011 heeft de werkgroep een vragenlijst over het ouderschapsplan voorgelegd aan alle rechtbanken waarin gevraagd is wat zij in bepaalde situaties nu feitelijk doen of beslissen. Hierdoor kon een beeld worden verkregen van wat knelpunten zijn en wat niet. Deze informatie heeft tot verdere aanscherping en uitbreiding van de aanbevelingen geleid.

Het LOVF heeft de nieuwe aanbevelingen aangenomen met ingang van februari 2012 en tevens besloten ze ook extern bekend te maken als service naar rechtzoekenden en advocatuur (Ackermans-Wijn, 2012). De aanbevelingen zijn te vinden op de website van de rechtspraak.³⁴

Werkwijze

Tijdens de expertmeeting kwam naar voren dat de rechtbanken aanvankelijk hebben 'geworsteld' met de vraag hoe met het ouderschapsplan en bepaalde aspecten daaruit om te gaan. Tussen en binnen rechtbanken zijn daarin verschillen. Globaal is de werkwijze als volgt. De griffie controleert de binnengekomen echtscheidingsverzoeken. Als er geen ouderschapsplan is bijgevoegd of niet is aangegeven waarom afspraken over zorg en opvoeding, consultatie en informatie of kinderalimentatie ontbreken dan wordt een verzuimbrief naar de advocaat gestuurd. Daarin wordt aangegeven welke afspraken nog ontbreken en wordt verzocht de ontbrekende gegevens binnen vier weken aan te vullen. Komt er geen afdoende aanvulling of motivering dan sturen sommige rechtbanken een oproep voor een tien- of vijftienminutenzitting (deze zitting heeft uitsluitend betrekking op de ontbrekende stukken). Als er tevens verweer wordt gevoerd, zetten sommige rechtbanken de zaak direct op zitting.

Indien wel alle stukken aanwezig zijn dan screent de griffie bij gemeenschappelijke verzoeken globaal de ouderschapsplannen. Bij een gemeenschappelijk verzoek wordt bijna nooit aan de ouders verzocht afspraken aan te vullen of te wijzigen, tenzij het een regeling is die duidelijk niet in het belang is van het kind.

'Bijvoorbeeld de afspraak dat een kind de ene dag bij de ene ouder is en de volgende dag bij de andere ouder, moet je als rechtbank niet goedkeuren.'
(familierechter)

³⁴ <http://www.rechtspraak.nl/Procedures/Landelijke-regelingen/sector-familie-en-jeugdrecht/Documents/Aanbevelingen-LOVF-over-ouderschapsplan-per-januari-2013.pdf>

De rechtbank kijkt vooral naar de zorgverdeling. Als de afspraken hierover te vaag zijn dan gaat het plan terug naar de advocaat; blijft het vaag, dan gaat het toch naar zitting; er is niet gauw een niet-ontvankelijkverklaring.

Ouderschapsplan een drempel

Zowel uit jurisprudentie (Van der Lans, 2011), dossieronderzoek (Tomassen-Van der Lans, te verschijnen) als gesprekken met rechters blijkt dat slechts enkele gevallen bekend zijn waarin rechters een echtscheidingsverzoek niet-ontvankelijk hebben verklaard.

Geen compleet ouderschapsplan

In de expertmeeting wordt aangegeven dat ouders soms over één of meer verplichte onderdelen van het ouderschapsplan geen overeenstemming bereiken. Voor die onderdelen wordt dan meestal om een nevenvoorziening verzocht, waarover de rechter beslist. Tevens kan de rechter de afspraken die wel zijn opgenomen in het ouderschapsplan en waarover overeenstemming is tussen beide ouders opnemen in de scheidingsbeschikking (mits het ouderschapsplan niet in het geheel kan worden overlegd).

Uit de expertmeting komt verder naar voren dat als ouders over 'ontbrekende' onderdelen geen verzoek om een nevenvoorziening indienen, een rechter daar dan ook niet over kan beslissen. Als er geen nevenvoorzieningen worden gevraagd voor de zorgverdeling, de informatie- en consultatieregeling en kinderalimentatie, heeft een rechter die bevoegdheid niet. De deelnemers van de expertmeeting zijn ook van mening dat het geen zin heeft om bijvoorbeeld een zorgregeling op te stellen waar beide ouders niet achterstaan. Dan werkt het in de praktijk toch niet en is het niet in het belang van het kind. Als voldoende is toegelicht waarom afspraken hierover niet tot stand zijn gekomen, wordt in dergelijke situaties de echtscheiding uitgesproken.

Vage en concrete afspraken

Volgens de aanbevelingen van het LOVF geldt als minimumeis dat er concrete, daadwerkelijk controleerbare, afspraken in het ouderschapsplan zijn opgenomen. Dit geldt vooral ten aanzien van de zorgregeling. Zoals eerder beschreven, zijn in echtscheidingsdossiers uit 2009 en 2010 ook vage afspraken geaccepteerd, ook als een kind jonger dan 14 jaar is. Zoals eerder aangegeven zijn rechters hierop sinds de aanbevelingen van het LOVF in 2010 wel strenger gaan toetsen.

Tijdens de expertmeeting gaf een van de rechters aan dat bij haar rechtbank aanvankelijk om concretisering van de afspraken werd gevraagd bij gemeenschappelijke verzoeken met vage afspraken in het ouderschapsplan. Daar is mee gestopt omdat het in de praktijk niet werkte en zelden tot aanpassingen leidde.

Opstelling ouders

Uit de expertmeeting komt naar voren dat bij de rechtbanken veel standaardcontracten binnenkomen waarbij men de vraag kan stellen of ouders serieus overleg hebben gevoerd. Het is voor rechters lastig te beoordelen of dat het geval is. Het behoort niet tot de taak van de rechter om onderzoek te doen de totstandkoming van ouderschapsplannen.

Betrekken van de kinderen

De wet verplicht ouders om in het verzoekschrift aan te geven op welke wijze de kinderen betrokken zijn geweest bij het opstellen van het ouderschapsplan.

Uit een dossieronderzoek dat in 2010 bij één rechtbank is uitgevoerd, blijkt dat in ongeveer 15% van de echtscheidingsdossiers is terug te vinden dat een zogeheten

'paraplugesprek' heeft plaatsgevonden (Van Roozendaal, 2011). In een dergelijk gesprek bespreken beide ouders met de kinderen dat zij gaan scheiden en wat de gevolgen daarvan zijn voor de kinderen.

Aanvankelijk bestond onduidelijkheid over de leeftijd waarop ouders hun kinderen bij een ouderschapsplan zouden moeten betrekken. Het Landelijk Overleg Vakinhoud Familie- en Jeugdrecht (LOVF; 2013) heeft inmiddels de volgende aanbevelingen opgesteld omtrent de betrokkenheid van het kind:

- Vanaf 6 jaar oud moeten kinderen worden betrokken bij het ouderschapsplan, dus tot en met 5 jaar niet.
- Het is voldoende als in een verzoekschrift kort en bondig wordt toegelicht hoe de kinderen bij het opstellen van het ouderschapsplan zijn betrokken.
- Indien het verzoekschrift niet vermeldt op welke wijze de minderjarigen bij het opstellen van het ouderschapsplan zijn betrokken en ook na schriftelijk rappel daarvoor geen voldoende reden wordt gegeven, wordt de zaak op zitting gepland.
- Kinderen van 12 jaar en ouder worden altijd opgeroepen voor het minderjarigenverhoor.

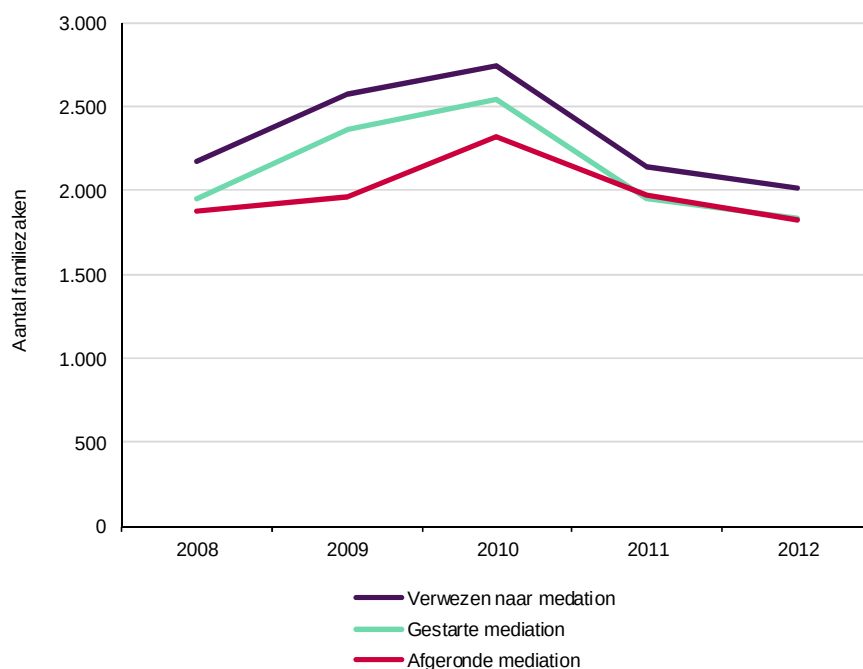
Het is voor rechters moeilijk om de werkelijke betrokkenheid van de kinderen te toetsen. Ten eerste kan de rechter dit bij jonge kinderen niet achterhalen, omdat kinderen jonger dan twaalf jaar niet gehoord hoeven te worden. Als er geen zitting plaatsvindt – bijvoorbeeld bij een gemeenschappelijk verzoek (ongeveer 60% van de scheidingen)- moet de rechter afgaan op wat de ouders in het ouderschapsplan hebben opgeschreven. Vaak is daarin een standaardzin opgenomen, zoals 'de kinderen zijn betrokken bij de afspraken' of 'de kinderen zijn op een bij hun leeftijd passende wijze betrokken bij de totstandkoming van het plan'. Ten tweede maken kinderen van twaalf jaar en ouder vaak geen gebruik van hun recht om gehoord te worden, waardoor de rechter niet kan toetsen hoe zij over het ouderschapsplan denken en of zij daadwerkelijk bij de totstandkoming betrokken zijn.

Uit het onderzoek Scholieren & Gezin 2010 blijkt dat ongeveer de helft van de kinderen van twaalf jaar en ouder met de rechter heeft gesproken. Ze waarden dit gesprek gemiddeld met een 6,2 op een schaal van 1 (helemaal niet fijn) tot 10 (heel erg fijn; Spruijt & Kormos, 2010: p. 138).

Verwijzingen naar mediation

Wanneer rechters het naar aanleiding van het verzoek- en verweerschrift mogelijk achten dat partijen door middel van mediation tot overeenstemming zullen komen, kunnen ze een mediationvoorstel doen. Dit wordt als een van de mogelijkheden gezien om ouders te ondersteunen om samen tot afspraken te komen. Tot en met 2009 zat er een stijgende lijn in het aantal familiezaken dat werd verwezen naar mediation. Vanaf 2010 neemt het aantal verwijzingen via de rechtspraak echter af (zie figuur 3.5).

Figuur 3.5 Aantal familiezaken verwezen naar mediation via de rechtspraak

Bron: Jaarverslagen Rvdr

Voor corresponderende cijfers zie tabel b4.7 bijlage 4

De Rvdr geeft in haar jaarverslag de volgende mogelijke oorzaken voor de daling van het aantal verwijzingen naar mediation:

- Het vervallen van de stimuleringsbijdrage (eerste 2,5 uur gratis voor betalende partijen) per 2011.
- Steeds vaker wordt in het voortraject gekozen voor mediation. Indien die mediation is gelukt, blijven slechts juridische punten over waarover de rechter eventueel zal beslissen (denk bijvoorbeeld aan een gemeenschappelijk verzoek tot echtscheiding of een deelopereenkomst). Indien de mediation niet is gelukt, is het moeilijk partijen nogmaals te motiveren voor mediation.
- Via andere instanties (maatschappelijk werk of jeugdzorg) wordt vaker een traject doorlopen om op een andere wijze tot een oplossing van het conflict te komen.
- Naarmate rechters en raadsheren meer bedreven zijn geworden in conflict diagnose, komen partijen sneller tot een schikking, zonder gebruik te hoeven maken van mediation.

Duurzaamheid ouderschapsplan

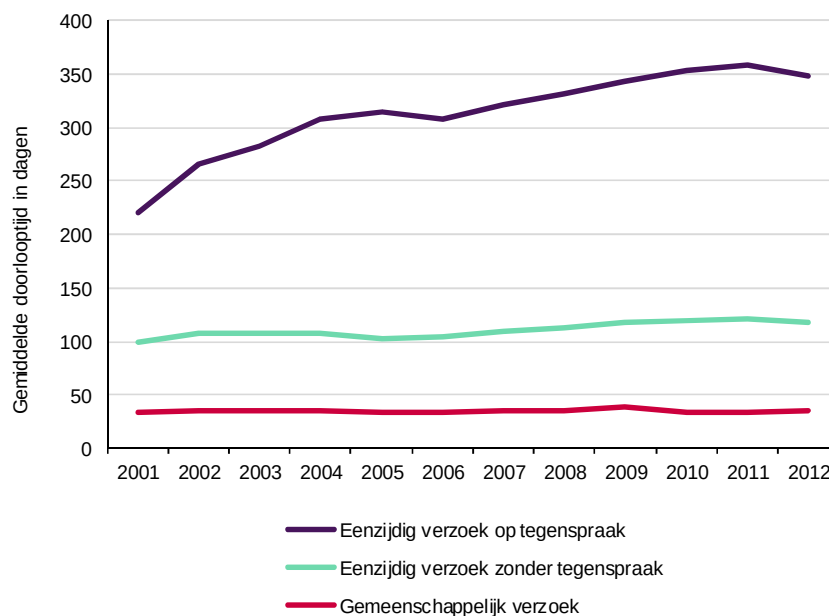
Voor rechters is het lastig om te beoordelen of het ouderschapsplan effect heeft, omdat zij niet weten wat er na de rechtszaak in het dagelijkse leven gebeurt. Ze kunnen slechts de afspraken toetsen zoals ze aan hen worden voorgelegd, zijn niet aanwezig bij de totstandkoming van de afspraken en kennen de gevolgen niet. Hierdoor is het voor rechters moeilijk om te toetsen of de afspraken in het ouderschapsplan in een specifieke situatie daadwerkelijk in het belang van het kind zijn en of ouders zich aan de afspraken houden. Rechters kunnen zich dus slechts een beperkt beeld vormen.

Doorlooptijden

De vrees was dat doorlooptijden van echtscheidingsprocedures zouden toenemen door de invoering van het ouderschapsplan. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren als er een herstel- of verzuimbrieff wordt gestuurd om ontbrekende gegevens aan te vullen. De zaak wordt dan maximaal vier weken aangehouden voordat deze op zitting wordt behandeld. Hoe vaak dit gebeurt, is onbekend. Rechters geven wel aan dat de werklast van de administratieve ondersteuning is gestegen als gevolg van het ouderschapsplan. Zij controleren de ouderschapsplannen en verzoekschriften, versturen de herstelbrieven en nemen vaker contact op met advocaten.

De doorlooptijden in figuur 3.6 zijn gebaseerd op alle scheidingszaken in eerste aanleg. Bij ongeveer 60% daarvan zijn minderjarige kinderen betrokken. Na 2009 hebben geen opmerkelijke veranderingen in de gemiddelde doorlooptijd plaatsgevonden. De gemiddelde doorlooptijd van procedures op tegenspraak stijgt al jaren. Dit zou onder andere met de verwijzing naar mediation te maken kunnen hebben.³⁵ De zaak blijft gedurende het mediationtraject op de rechtbankrol staan. Pas als overeenstemming is bereikt gaat de zaak van de rol af. Indien geen overeenstemming wordt bereikt, wordt de rechtszaak voortgezet.

Figuur 3.6 Gemiddelde doorlooptijd van afgehandelde echtscheidingsprocedures in eerste aanleg naar aard van de procedure (in dagen)

Bron: Raad voor de rechtspraak

Voor corresponderende cijfers zie tabel b4.8 bijlage 4

3.6 Samenvatting

In dit hoofdstuk is beschreven wat er na de invoering van het ouderschapsplan is veranderd in de uitvoeringspraktijk (onderzoeksvraag 1). Aan de hand van CBS-

³⁵ Deze mogelijkheid is in 2005 landelijk ingevoerd, maar al vanaf 1999 waren er pilots bij verschillende rechtbanken.

gegevens, interviews met professionals en literatuur is een beeld geschetst van de ontwikkeling van afspraken over de kinderen en de ervaringen van kinderen en advocaten, mediators en rechters.

Afspraken over de kinderen

De afgelopen jaren was er al een trend bij scheidende ouders om gezamenlijke afspraken te maken over de kinderen en een echtscheidingsconvenant op te nemen in de echtscheidingsbeschikking: bij echtscheidingen waar minderjarige kinderen bij betrokken zijn, nam tussen 2005 en 2007 het percentage beschikkingen met convenanten toe van 49% naar 59%. Het aantal afspraken is na 2007 verder toegenomen, zeer waarschijnlijk mede onder invloed van het verplichte ouderschapsplan. In 2011 is 78% van de beschikkingen voorzien van een ouderschapsplan. Als convenanten ook worden meegeteld, omdat daarin ook afspraken over de kinderen kunnen staan, dan is 82% van de beschikkingen voorzien van een ouderschapsplan en/of convenant.

Als tevens rekening wordt gehouden met eventuele nevenvoorzieningen voor kinderalimentatie en/of zorg/omgang dan is tussen 2007 en 2011 het percentage echtscheidingsbeschikkingen waarin niets voor de kinderen is geregeld, afgenomen van 13% naar 3%.

Zowel in 2007 als in 2011 komt het veel vaker voor bij laag opgeleiden en 1^e generatie allochtonen dat er geen convenant/ouderschapsplan is dan bij hoger opgeleiden en 2^e generatie allochtonen en autochtone ouders.

De afspraken die worden gemaakt, variëren van vaag tot zeer gedetailleerd geformuleerd.

Bekendheid bij kinderen

Kinderen die een scheiding hebben meegemaakt in de periode 2009-2013 weten vaker dat er een ouderschapsplan/omgangsregeling is (63% versus 48%) en geven vaker aan dat ze hebben meegepraat (61%) over een ouderschapsplan of omgangsregeling dan kinderen uit scheidingsgroep 2004-2008 (42%). De beide groepen kinderen verschillen niet in de mate waarin ze tevreden zijn over de omgangsregeling of het ouderschapsplan. Tevens verschillen ze niet in hun antwoord op de vraag of iedereen zich eraan houdt.

Werkwijze advocaten en mediators

Voor sommige advocaten lijkt het verplichte ouderschapsplan in de praktijk tot weinig veranderingen te hebben geleid, omdat ze ook daarvoor al tot afspraken over de kinderen probeerden te komen. Voor andere advocaten betekent het dat afspraken over de kinderen een vast onderdeel van de scheidingsprocedure zijn geworden, terwijl ze daar anders wellicht geen aandacht aan hadden geschonken als er door ouders niet om werd gevraagd. De betrokkenheid van advocaten bij het opstellen van ouderschapsplannen kan sterk variëren. Wat advocaten doen hangt ook voor een belangrijk deel samen met de wensen en opstelling van ouders en de aard van de scheiding: is het een gemeenschappelijk verzoek, een vechtscheiding of iets ertussenin. Er zijn ook allerlei variaties denkbaar waarbij advocaten ouders al dan niet voorbereiden op het gesprek met de kinderen, het ouderschapsplan kritisch met hen doornemen, eventueel een mediator inschakelen om te stimuleren dat er afspraken tot stand komen en/of andere derden inschakelen om de kinderen erbij te betrekken.

Voor mediators lijkt er weinig veranderd. Zij werden altijd al ingeschakeld om afspraken te maken, dat is door het ouderschapsplan niet gewijzigd. Wel kan een scheiding meer tijd in beslag nemen omdat de verplichte onderdelen, zoals een zorgregeling, niet meer uitgesteld kunnen worden. Partners lijken meer dan

voorheen de urgentie te zien om er samen uit te komen. De afname in het percentage aanvragen van vrijwel alle typen voorlopige voorzieningen ondersteunt deze aanname.

Werkwijze rechtbanken

De invoering van het ouderschapsplan leidde bij rechtbanken tot vele praktische vragen. Vanuit het LOVF zijn daarom in 2010 de eerste aanbevelingen opgesteld die een handvat bieden voor de werkwijze in bepaalde situaties. De aanbevelingen zijn vanaf 2010 verder aangevuld en gewijzigd en kunnen, indien nodig, ook in de toekomst aangepast worden. Vanaf 2012 zijn de aanbevelingen openbaar gemaakt en op de website van de rechtspraak te vinden.

Vanaf 2010 zijn de doorverwijzingen naar mediation in familierechtzaken bij de rechtbanken afgenomen. Dit kan onder andere te maken hebben met de afschaffing van de stimuleringsbijdrage in 2011 of de mogelijkheid dat in het voortraject al vaker geprobeerd wordt overeenstemming te bereiken.

Opstelling ouders

Uit de gesprekken komt naar voren dat ouders kunnen verschillen in de mate waarin ze samen tot afspraken kunnen komen (vechtscheidingen versus gemeenschappelijk verzoeken en alles daartussen), de mate waarin ze het ouderschapsplan serieus nemen (een invuloefening of niet) en de mate waarin ze afspraken willen vastleggen (van gedetailleerd tot globaal).

Tevens kunnen in de keuzes die ze maken financiële aspecten een rol spelen. Willen ze of kunnen ze bijvoorbeeld geld besteden aan een mediator of een kindcoach of gaan ze voor een zo goedkoop mogelijke scheiding.

Betrekken kinderen

De wet verplicht de ouders om aan te geven op welke wijze ze de kinderen hebben betrokken bij het opstellen van het ouderschapsplan. Hoewel we er geen uitsluitsel over kunnen geven op basis van de beschikbare gegevens, wijzen de resultaten van dit onderzoek erop dat kinderen mogelijk vaker dan voorheen betrokken worden bij het maken van afspraken.

Sommige advocaten/mediators stimuleren de ouders om met de kinderen te praten, andere vinden dit geheel de verantwoordelijkheid van de ouders zelf. Sommige advocaten en mediators schakelen een derde in om de mening van het kind te horen (bijvoorbeeld via de programma's KIES en zandkastelen!). Sommige mediators spreken zelf met de kinderen. Dit hangt veelal af van de leeftijd van het kind, hoe problematisch de communicatie tussen de ouders verloopt en of de mediator er voor is opgeleid. Er wordt aangegeven dat een opleiding voor het voeren van dit soort gesprekken belangrijk is.

Rechters geven aan dat het moeilijk is om de werkelijke betrokkenheid van het kind bij het opstellen van het ouderschapsplan te toetsen. Als kinderen niet worden gehoord, moet de rechter afgaan op wat er in het ouderschapsplan staat opgenomen over de betrokkenheid van het kind. Dat is vaak een standaardzin.

Doorlooptijd

Er zijn geen aanwijzingen dat de gemiddelde doorlooptijd van scheidingszaken bij de rechtbanken door de invoering van het ouderschapsplan is toegenomen. Wel is er meer werklast bij de griffies. De voorbereiding van een scheidingszaak, dus voor een advocaat het verzoekschrift kan indienen, lijkt wel toe te zijn genomen.

Drempel

In de praktijk lijkt het ouderschapsplan geen drempel te vormen om te scheiden. Een verzoekschrift kan ook zonder ouderschapsplan worden ingediend, als maar goed is gemotiveerd waarom het niet tot stand kon komen. Er kunnen wel drempels zijn om het ouderschapsplan op te stellen. Bijvoorbeeld de psychologische drempel om te moeten overleggen met de andere ouder waar men juist niet mee kan communiceren. In verschillende gesprekken werd naar voren gebracht dat het feit dat kinderalimentatie een verplicht onderdeel van het ouderschapsplan vormt, een drempel kan vormen om een ouderschapsplan tot stand te brengen. De ervaring is dat als het ouderschapsplan niet wordt ondertekend, dit vaak komt omdat ouders het niet eens kunnen worden over de financiën.

4 Effecten van het ouderschapsplan

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal in hoeverre de doelstellingen van het ouderschapsplan worden gehaald. Dat wil zeggen, is er, in vergelijking met voor de invoering van het ouderschapsplan, op de lange termijn sprake van:

- meer contact tussen ouders en kinderen,
- minder conflicten tussen ouders, en
- minder problemen bij kinderen?

Voor het meten van deze effecten is gebruik gemaakt van diverse indicatoren afkomstig uit verschillende bronnen (zie tabel 4.1). Wat betreft de invloed op kind-ouder contact zijn veranderingen in woonsituatie van kinderen, de contactfrequentie (elkaar zien) en binding tussen kind en ouder onderzocht. De invloed op de mate van conflict tussen ouders is onderzocht door te kijken naar ouderlijke ruzies, ouderlijk welbevinden, ontwikkelingen in juridische conflicten omtrent kindgerelateerde problemen (rechtszaken, toevoegingen en gezag-en omgangsonderzoeken). De problemen van kinderen zijn gemeten aan de hand van zeven verschillende meetinstrumenten uit het S&G onderzoek 2013. Waar mogelijk is onderscheid gemaakt tussen vaders en moeders en is er gecontroleerd voor achtergrondkenmerken en alternatieve verklaringen.

Tabel 4.1 Indeling van hoofdstuk 4

	Doelstelling	Beschikbare indicatoren	Bronnen
§4.1	Kind – ouder contact	Woonsituatie	S&G-onderzoek
		Contactfrequentie	S&G-onderzoek
		Kind-ouder binding	S&G-onderzoek
§4.2	Ouderlijke conflicten	Ouderlijke conflicten	S&G-onderzoek
		Ouderlijk welbevinden	S&G-onderzoek
		Gerechtelijke procedures	Raad voor de rechtspraak
		Toevoegingengebruik	CBS (SSB) en Raad voor rechtsbijstand
§4.3	Problemen bij kinderen	Gezag- en omgangsonderzoeken	Raad voor de kindbescherming
		Welbevinden	S&G-onderzoek
		Depressieve gevoelens	S&G-onderzoek
		Emotionele problemen	S&G-onderzoek
		Agressief gedrag	S&G-onderzoek
		Delinquent gedrag	S&G-onderzoek
		Schoolcijfers	S&G-onderzoek
		Loyaliteitsconflicten	S&G-onderzoek

4.1 Contact tussen kinderen en ouders

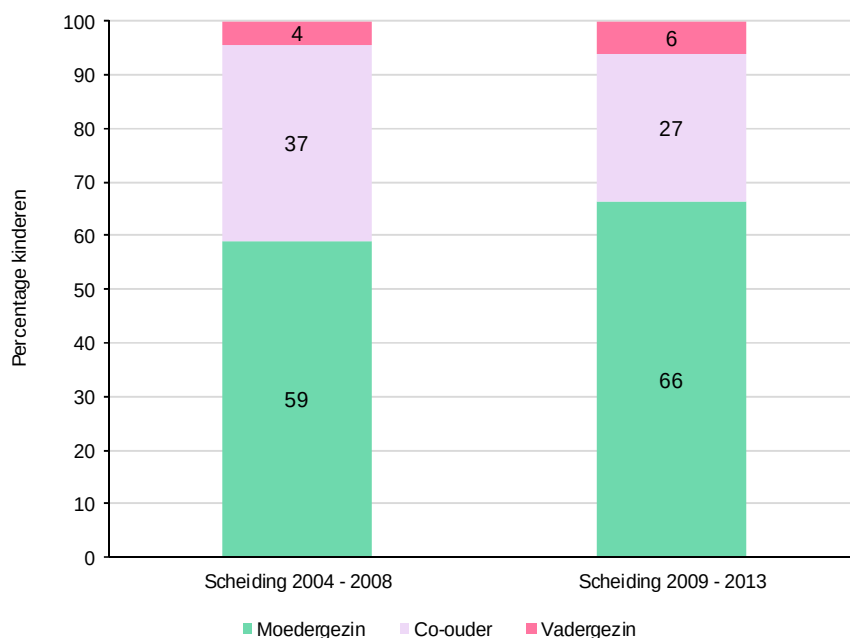
4.1.1 Woonsituatie

Tijdens de behandeling van het wetsvoorstel is er veel discussie geweest over de vraag of voortgezet ouderschap ook automatisch co-ouderschap betekent in de zin dat het verblijf van het kind min of meer gelijk wordt verdeeld tussen de ouders. Jurisprudentie wijst uit dat gelijkwaardigheid van ouders het uitgangspunt is en niet een gelijke verdeling van de tijd die het kind bij elke ouder doorbrengt. Het belang van het kind is doorslaggevend (Antokolskaia, 2011). Het co-ouderschap heeft voor

het kind voordelen omdat het met beide ouders gemakkelijk contact kan onderhouden. Het wonen op twee plekken heeft ook nadelen, omdat niet alle kinderen het prettig vinden om in twee huizen te wonen (Haverkort & Spruijt, 2012).

Hoewel meer co-ouderschap geen doel van de wet voortgezet ouderschap is, kan het indirect als een indicator worden gezien voor meer contact tussen kinderen en beide ouders. Uit het S&G-onderzoek blijkt dat in 2013 37% van de kinderen van 12 t/m 16 jaar van wie de ouders tussen 2004-2008 scheidden in een co-oudersituatie woonden. Voor kinderen van wie de ouders tussen 2009-2012 scheidden was dit ongeveer 27% (figuur 4.1).³⁶ Verreweg de meeste kinderen wonen na de scheiding bij de moeder: 59% van de kinderen van gescheiden ouders uit 2004-2008 en 66% van de kinderen van gescheiden ouders uit 2009-2013. Vadergezinnen vormen met 4% (2004-2008) en 6% (2009-2013) een kleine minderheid. De verschillen tussen beide groepen zijn echter statistisch niet significant ($p > 0,05$). Het is dus goed mogelijk dat de woonsituatie van de twee groepen in werkelijkheid niet verschilt. Tevens blijkt dat het verschil tussen beide groepen voor een deel wordt veroorzaakt door het feit dat de kinderen in scheidingsgroep 2009-2013 significant minder hoog opgeleide moeders hebben en co-ouderschap juist in deze groep veel voorkomt (Van der Valk & Spruijt, 2013).

Figuur 4.1 Percentage kinderen in een moedergezin, co-ouderschapsgezin of vadergezin voor kinderen met ouders die zijn gescheiden in 2004-2008 (N=169) of 2009-2013 (N=113)^a

^a Het verschil tussen scheidingen uit 2004-2008 en 2009-2013 is statistisch niet significant ($p > 0,05$)

Bron: Van der Valk & Spruijt (2013), bewerking WODC.

Hoewel in Nederland weinig bekend is over het welzijn van kinderen die in bepaalde woonsituaties leven, hebben we voor dit onderzoek al wel beschikking gekregen over voorlopige resultaten uit het onderzoeksprogramma 'Gescheiden ouders,

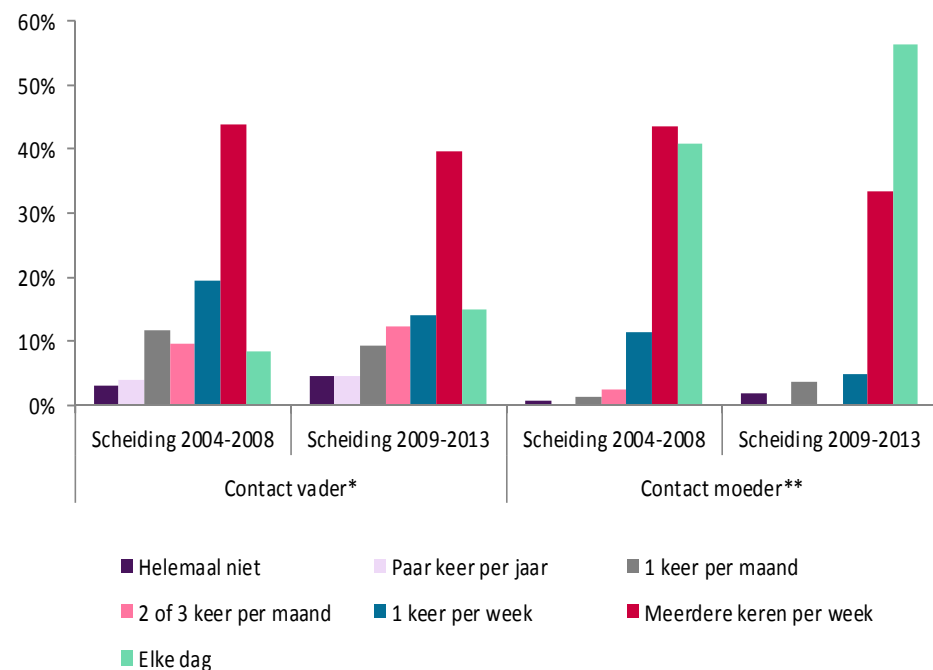
³⁶ In dit onderzoek is co-ouderschap gedefinieerd als het gemiddelde verblijf van het kind van drie of vier nachten per week bij de ene en drie of vier nachten bij de andere ouder.

gezamenlijke kinderen' van de Universiteit van Utrecht (zie Box 1.1). Uit analyses van een nog incomplete dataset komt het beeld naar voren dat kinderen in een co-ouderschap situatie over het algemeen minder psychische problemen hebben dan kinderen die voornamelijk bij de moeder of de vader wonen (Westphal & Monden, 2013). In de nabije toekomst zullen de definitieve resultaten van dit onderzoek beschikbaar komen.

4.1.2 Contactfrequentie kind-ouder

Een tweede indicator voor meer contact tussen het kind en beide ouders is de contactfrequentie met de vader en de moeder. In het S&G-onderzoek is de contactfrequentie van kinderen met zowel vader als moeder vastgesteld aan de hand van de volgende vraag: "Hoe vaak zie je je vader en moeder tegenwoordig?" Deze vraag had negen antwoordmogelijkheden, van nooit (0) tot dagelijks (9). Voor vader en moeder moest apart worden aangegeven hoe vaak er tegenwoordig contact is. De antwoorden van de groep kinderen uit scheidingsperiode 2004-2008 en scheidingsperiode 2009-2013 zijn weer met elkaar vergeleken (zie figuur 4.2).

Figuur 4.2 Contactfrequentie met vader en moeder voor kinderen die een scheiding in 2004-2008 en in 2009-2013 hebben meegemaakt

* Verschil tussen groep 2004-2008 en groep 2009-2013 niet significant ($p > 0,05$)

** Verschil tussen groep 2004-2008 en groep 2009-2013 significant ($p = 0,02$)

Bron: Van der Valk & Spruijt (2013), bewerking WODC.

Voor corresponderende cijfers zie tabel b4.9 bijlage 4

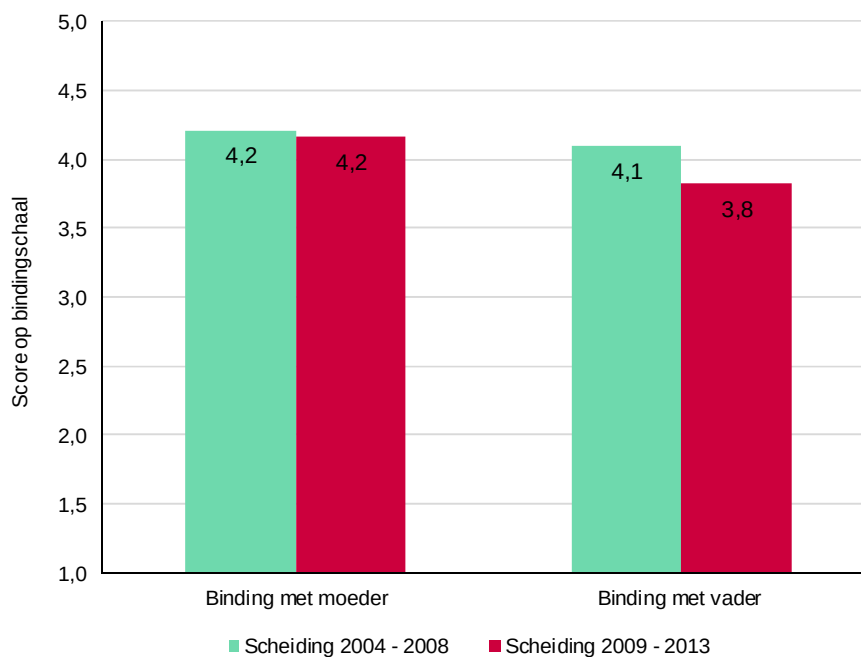
De gemiddelde contactfrequentie met vader verschilt niet significant tussen de twee groepen kinderen (Van der Valk & Spruijt, 2013). Scholieren die een scheiding in de periode 2009-2013 hebben meegemaakt zien hun vader dus ongeveer evenveel als scholieren die in de periode 2004-2008 een scheiding hebben meegemaakt.

Er is wel iets meer contact met de moeder bij de groep kinderen die in 2009-2013 een scheiding hebben meegemaakt in vergelijking met de groep kinderen waarvoor de scheiding langer geleden is (zie figuur 4.2). Dit verschil is significant ($p=0,02$). Vooral het percentage scholieren dat hun moeder elke dag ziet ligt hoger voor kinderen uit de groep 2009-2013. Dit zal samenhangen met de voorgaande constatering dat ze iets vaker bij hun moeder wonen en dat moeders in deze groep minder vaak hoog opgeleid zijn.

4.1.3 Kind-ouderbinding

De kind-ouderbinding is in het S&G-onderzoek gemeten door een schaal bestaande uit vragen over steun van en ruzie met de vader en de moeder. Kinderen van ouders die in 2004-2008 zijn gescheiden beoordelen de band met de vader als sterker dan kinderen van ouders die zijn gescheiden in 2009-2013 (figuur 4.3). De band die beide groepen kinderen met de moeder ervaren verschilt niet wezenlijk van elkaar.

Figuur 4.3 Gemiddelde score (schaal 1-5) op binding met vader en moeder voor kinderen die een scheiding in 2004-2008 of in 2009-2013 hebben meegemaakt^a

^a Gemiddelde binding met moeders verschilt niet significant tussen de groepen, gemiddelde binding met vaders wel ($p=0,00$).

Bron: Van der Valk & Spruijt (2013), bewerking WODC.

4.2 Conflicten tussen ouders

Een van de doelstellingen van het ouderschapsplan is conflicten over de kinderen na de echtscheiding te verminderen. Door de invoering van het ouderschapsplan is het verplicht geworden dat ouders afspraken maken over kinderalimentatie en de zorgverdeling. Het maken van afspraken kan niet worden uitgesteld tot na de scheidingsprocedure. Als het ouderschapsplan naar verwachting werkt, dan zouden

er – onder gelijke omstandigheden - minder ruzies tussen ouders en minder vervolgpcedures over kinderalimentatie, gezag en zorg- of omgangsregelingen moeten zijn.

In deze paragraaf gebruiken we twee invalshoeken om verschillen in de mate van conflict tussen ouders vóór en na de invoering van het ouderschapsplan te onderzoeken: 1) conflicten tussen ouders en 2) juridische conflicten met betrekking tot kinderen.

De conflicten tussen ouders onderzoeken we in paragraaf 4.2.1 met gegevens uit het S&G-onderzoek. Aan de hand hiervan kan worden achterhaald hoe kinderen de mate van ouderlijke conflicten beoordelen in het heden en in de periode voorafgaand aan de scheiding. Tevens geeft het S&G-onderzoek zicht op hoe kinderen het welbevinden van de ouders beoordelen.

Bij de juridische conflicten tussen ouders wordt in paragraaf 4.2.2 gekeken naar de trend in gerechtelijke procedures over gezag, omgang en kinderalimentatie tussen 2000 en 2012, en in paragraaf 4.2.3 naar het aantal afgegeven vervolgtoevoegingen ten aanzien van gezag, omgang en alimentatie voor ouders die zijn gescheiden voor en na de invoering van het ouderschapsplan. Tevens wordt in paragraaf 4.2.4 het aantal gezag- en omgangsonderzoeken bij de Raad voor de Kinderbescherming weergegeven. Dit geeft een indicatie van de ontwikkeling van extra problematische procedures over gezag en omgang waarbij de rechter de Raad om advies heeft gevraagd.

4.2.1 Ouderlijke conflicten en welbevinden ouders

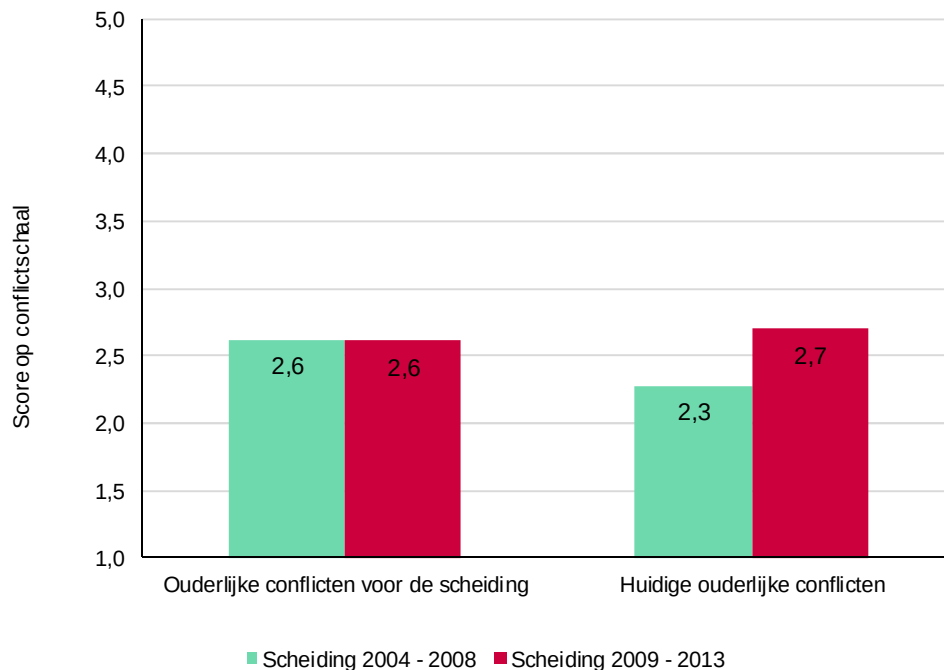
In het S&G-onderzoek is gevraagd naar de frequentie van huidige ouderlijke conflicten over geld, opvoeding en de kinderen.³⁷ Een voorbeeldvraag is: "Hoe vaak maken je moeder en vader – voor zover je weet – ruzie over geld?" Ook is de frequentie van onenigheid en de mate van ernstige conflicten beoordeeld. De antwoordmogelijkheden varieerden van nooit (1) t/m voortdurend (5). Alle antwoorden op de vragen zijn samengevoegd tot één totaalscore die de mate en intensiteit van het ouderlijk conflict weergeeft (het rekenkundig gemiddelde). Daarnaast is gevraagd naar de ernst en intensiteit van ouderlijke conflicten *voorafgaand* aan de scheiding. Ook hier is een totaalscore berekend (het rekenkundig gemiddelde).

Bij kinderen die een scheiding hebben meegemaakt in de periode 2004-2008 lijken de conflicten na de scheiding te zijn afgenomen. Zij rapporteren minder huidige ouderlijke conflicten (gemiddeld 2,3) dan ouderlijke conflicten voor de scheiding (gemiddeld 2,6; zie figuur 4.4). Bij kinderen die een scheiding hebben meegemaakt in de periode 2009-2013 is er geen afname van ouderlijke conflicten. De mate van ouderlijke conflicten voorafgaand aan de scheiding en de huidige conflicten liggen op ongeveer hetzelfde niveau (gemiddeld 2,6 en 2,7; zie figuur 4.4). Dat er bij deze groep geen sprake is van een afname van ouderlijke conflicten zal voor een deel verklaard kunnen worden door het gegeven dat de tijd tussen 'conflicten voorafgaand aan de scheiding' en 'huidige conflicten' dicht bij elkaar ligt. Het aantal jaren sinds de scheiding ligt gemiddeld drie jaar terug tegenover zeven jaar voor de groep 2004-2008. Verder lijkt het aantal conflicten af te nemen naarmate de scheiding verder terug ligt. Hoe langer de scheiding geleden is, hoe minder ouderlijke conflicten kinderen rapporteren ($r=-0.21$; Van der Valk & Spruijt, 2013). Omdat de indeling van de twee groepen (de periode waarin de scheiding

³⁷ In dit onderzoek is de ernst en intensiteit van ouderlijke ruzies gemeten aan de hand van vijf vragen van de Children's Perception of Interparental Conflict Scale (SCIP) van Grych, Seid en Fincham (1992).

plaatsvond) gebaseerd is op het aantal jaren sinds de scheiding, is het effect van die twee kenmerken in dit onderzoek niet uit elkaar te halen.

Figuur 4.4 Gemiddelde score (1-5) voor ouderlijke conflicten voor de scheiding en huidige conflicten voor kinderen die een scheiding in 2004-2008 en in 2009-2013 hebben meegemaakt^a

^a Alleen verschil in huidige ouderlijke conflicten tussen de groepen is significant ($p=0,00$).
Bron: Van der Valk & Spruijt (2013), bewerking WODC.

In het S&G-onderzoek hebben scholieren op een 10-puntsschaal aangegeven hoe hun ouders zich volgens hen voelen. De schaal loopt van 1 (erg slecht) tot 10 (erg goed). Uit figuur 4.5 blijkt dat kinderen die in de periode 2009-2013 een scheiding hebben meegemaakt het welbevinden van hun ouders lager beoordelen dan kinderen van wie de ouders in de periode 2004-2008 zijn gescheiden. De beide groepen blijven van elkaar verschillen als gecontroleerd wordt voor verschillen in opleidingsniveau van de moeder tussen beide groepen en het aantal jaren dat is verstreken sinds de scheiding (Van der Valk & Spruijt, 2013).

Figuur 4.5 Gemiddelde welbevinden van vader en moeder (schaal 1-10) volgens kinderen die een scheiding in 2004-2008 en in 2009-2013 hebben meegemaakt^a

^a Gemiddelde welbevinden moeders en welbevinden vaders verschilt significant tussen de groepen ($p=0,00$).

In de statistische modellen kon dit verschil niet worden verklaard door de tijd tussen echtscheiding en meetmoment.

Bron: Van der Valk & Spruijt (2013), bewerking WODC

4.2.2 Gerechtelijke procedures

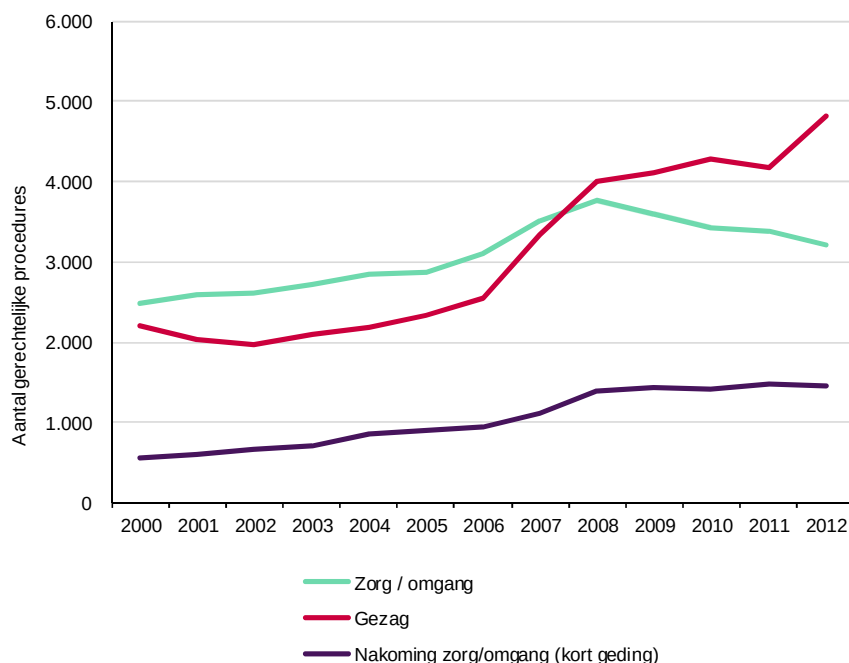
Om te onderzoeken of na de invoering van het ouderschapsplan het aantal juridische conflicten met betrekking tot kinderen is afgenomen, kijken we ten eerste naar de trend in het aantal afgehandelde gerechtelijke procedures van de afgelopen jaren en bekijken we of er vanaf 2009 sprake is van een trendbreuk. Bij deze benadering moeten twee kanttekeningen worden geplaatst. Ten eerste is onbekend of een gerechtelijke procedure die is gevoerd na de invoering van het ouderschapsplan betrekking heeft op een scheiding van voor of na de invoering van het ouderschapsplan. Een procedure over kinderalimentatie in 2011 kan bijvoorbeeld betrekking hebben op een scheiding in 2007. Ten tweede worden deze procedures ook door gescheiden samenwoners gevoerd. Desalniettemin zou een trendbreuk vanaf 2009 in vergelijking met de jaren daarvoor wel kunnen wijzen op een effect van het ouderschapsplan.

Figuur 4.6 geeft het totale aantal afgehandelde gerechtelijke procedures over gezag en zorg- of omgangsregelingen weer. Procedures over zorg of omgang en de nakoming van zorg- of omgangsregelingen vertonen na 2008 een trendbreuk. De kort gedingen over de nakoming van een zorg-/omgangsregeling stijgen niet meer en het aantal is daarna redelijk constant. Het aantal verzoekschriften voor zorg/omgangsregelingen is na 2008 afgenomen.

Het aantal procedures over gezag is grillig over de jaren heen (figuur 4.6). Bij deze aantallen zijn zaken over voogdij, ontheffingen ouderlijk gezag en gezag door derden weggelaten. Tijdens beide expertmeetings werd opgemerkt dat procedures over gezag vaak door samenwoners worden gevoerd. De laatste jaren is er meer bewustwording bij samenwonende vaders dat ze weliswaar het kind hebben erkend,

maar daarmee nog niet het gezag hebben. Hier wordt vervolgens alsnog over geprocedeerd. De stijging van het aantal gezagszaken na 2006 heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat sinds januari 2007 gezagszaken van samenwoners niet meer door de sector kanton maar door de sector civiel worden afgehandeld. Verder lijkt ook het aantal gezagszaken na 2008 af te vlakken, hoewel dit niet erg duidelijk is. De stijging in 2012 zou volgens deelnemers van de expertmeeting veroorzaakt kunnen zijn door een toename van procedures over geschillen in verband met verhuizingen. Daar is in 2012 veel jurisprudentie over verschenen. Bij een verhuizing komt het co-ouderschap onder spanning te staan. Bij een weekendregeling is ver uit elkaar wonen minder vaak een punt, bij co-ouderschap wel.

Figuur 4.6 Aantal afgehandelde gerechtelijke procedures over zorg/omgang, gezag* en nakoming van zorg-/omgangsregeling

* Exclusief voogdij, ontheffing ouderlijk gezag en gezag door derden.

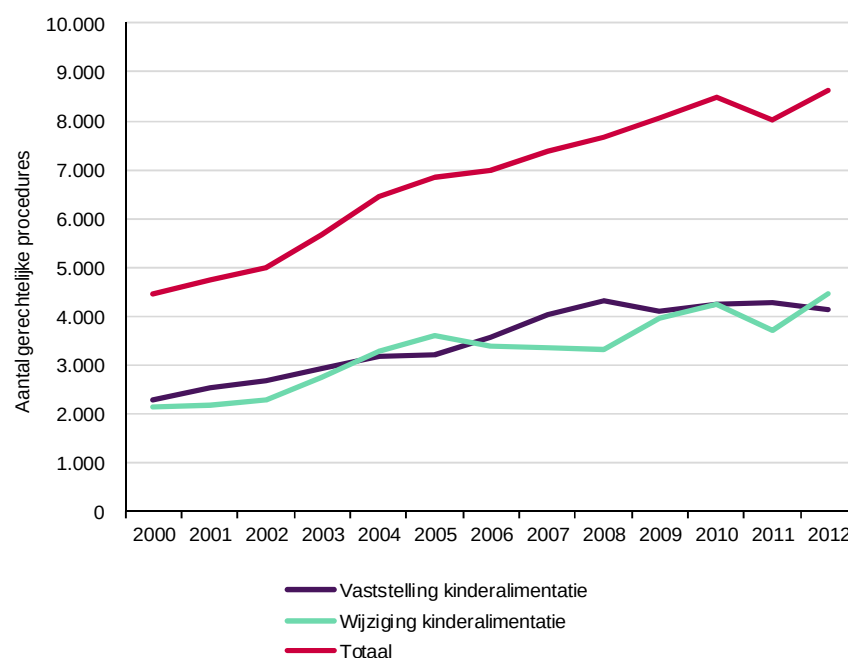
Bron: Rvdr, bewerking WODC

Voor corresponderende cijfers zie tabel b4.10 bijlage 4

In de ontwikkeling in het aantal procedures voor het vaststellen van kinderalimentatie is ook een trendbreuk te zien (figuur 4.7). Het aantal verzoeken voor vaststellingen kinderalimentatie stijgt na 2008 voor het eerst in jaren niet meer. Het verloop van het aantal wijzigingsprocedures voor kinderalimentatie is echter grillig over de jaren. Deze procedures zijn waarschijnlijk vooral afhankelijk van veranderde financiële omstandigheden, wijzigingen in de Tremanormen³⁸ of een veranderde gezinssamenstelling.

³⁸ De Tremanormen worden door rechtbanken gebruikt voor de berekening van alimentaties.

Figuur 4.7 Aantal afgehandelde gerechtelijke procedures over kinderalimentatie

Bron: Rvdr, bewerking WODC

Voor corresponderende cijfers zie tabel b4.11 bijlage 4

4.2.3 Vervolgtoevoegingen

In deze paragraaf onderzoeken we of het aantal afgegeven kindgerelateerde vervolgtoevoegingen voor ouders die zijn gescheiden voor de invoering van het ouderschapsplan lager is dan voor ouders die zijn gescheiden na de invoering van het ouderschapsplan. Hetzelfde doen we voor ouders die het samenwonen hebben beëindigd. Toevoegingen kunnen worden afgegeven voor bijstand door een advocaat (voor licht advies, advies of procesvertegenwoordiging bij een gerechtelijke procedure) of mediator.³⁹ Ongeveer 37% van de bevolking komt op grond van de inkomens- en vermogenspositie in aanmerking voor gesubsidieerde rechtsbijstand (Combrink-Kuiters et al., 2011, p. 62). Via gegevens van de Raad voor Rechtsbijstand is te achterhalen of een toevoeging is afgegeven voor een gemeenschappelijk echtscheidingsverzoek,⁴⁰ een eenzijdig verzoek,³⁹ een procedure/advies in verband met scheidende samenwoners, alimentatie (zowel partner- als kinderalimentatie),⁴¹ ouderlijk gezag/voogdij en zorg/omgang (zie tabel

³⁹ De lichte adviestoevoeging wordt verleend voor zaken die eenvoudig van aard zijn maar niet binnen het spreekuur van het Juridisch Loket kunnen worden afgedaan. Deze toevoeging komt bij scheidingszaken weinig voor (Ter Voert, Geurts & Van Os, 2012). De gewone adviestoevoeging kan onder andere betrekking hebben op een ingezette scheidings- of kindgerelateerde procedure die niet is doorgezet. Mediationtoevoegingen worden meestal afgegeven voor zorg/omgangsregelingen en echtscheidingsverzoeken (Ter Voert, Geurts & Van Os, 2012). Bij een proceduretoevoeging is een gerechtelijke procedure gestart.

⁴⁰ Met deze toevoeging moet de echtscheiding/beëindiging geregistreerd partnerschap worden geregeld inclusief eventuele voorlopige voorzieningen, nevenvoorzieningen, ouderschapsplan of maritaal beslag. Dit geldt niet voor samenwoners.

⁴¹ In de registratie van de RvR wordt geen onderscheid gemaakt tussen partner- of kinderalimentatie.

4.2). Toevoegingen voor kindgerelateerde problemen worden niet afgegeven als ongeveer een jaar daarvoor of korter, nog een echtscheidingstoevoeging is afgegeven en er geen afzonderlijke procedure in het geding is.⁴² Dit geldt niet voor scheidende samenwonenden. Zij hebben geen toevoeging nodig voor een gerechtelijke scheidingsprocedure, maar voor het regelen van kinderalimentatie, gezag, zorg-/omgang, de verdeling van de boedel of een voorlopige voorziening. Voor de eerste rechtshulpvraag krijgen ze een toevoeging voor 'beëindiging samenwoning'. Willen ze daarnaast nog een voorziening regelen, dan krijgen ze daarvoor een aparte toevoeging voor een kindgerelateerde zaak mits het juridisch verschillende procedures zijn.⁴³

Tabel 4.2 Categorieën voor scheidingstoevoegingen en toevoegingen voor kindgerelateerde conflicten

Scheidingstoevoegingen	Toevoegingen voor kindgerelateerde zaken
Echtscheiding gemeenschappelijk verzoek	Alimentatie/levensonderhoud*
Echtscheiding eenzijdig verzoek	Ouderlijk gezag/voogdij
Beëindiging samenwonen	Zorg-/omgangsregeling

* Inclusief partneralimentatie. Kinder- en partneralimentatie worden niet afzonderlijk geregistreerd.

Voor ouders die voor gesubsidieerde rechtsbijstand in aanmerking komen, is gekeken of er na de invoering van het ouderschapsplan minder juridische conflicten zijn over de kinderen dan voor de invoering ervan. Dit is voor twee groepen ouders met minderjarige kinderen onderzocht: voor 1) ex-gehuwden en ex-geregistreerd partners en voor 2) ex- samenwoners.

Vervolgtoevoegingen na echtscheiding

We onderscheiden ten eerste een groep personen die voor invoering van het ouderschapsplan is gescheiden. Dit zijn alle Nederlanders met minderjarige kinderen die gescheiden zijn in 2007 of 2008 en voor wie ten minste één scheidings- of kindgerelateerde toevoeging is afgegeven in 2007, 2008 of 2009 ($N = 22.465$). De tweede groep bestaat uit alle Nederlanders met minderjarige kinderen die zijn gescheiden in 2010 of 2011 (na invoering van het ouderschapsplan) en voor wie ten minste één toevoeging is afgegeven in 2010, 2011 of 2012 ($N = 19.528$).⁴⁴

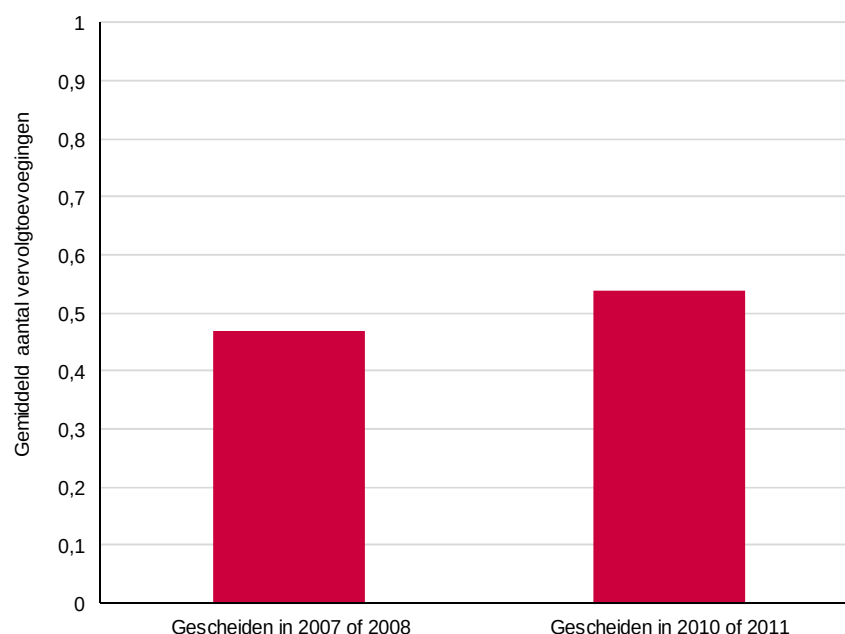
Uit figuur 4.8 blijkt dat ouders die voor invoering van het ouderschapsplan zijn gescheiden, gemiddeld minder toevoegingen hebben gehad voor kindgerelateerde zaken (gemiddeld 0,47 toevoegingen) dan personen die na invoering van het ouderschapsplan zijn gescheiden (gemiddeld 0,54 toevoegingen).

⁴² Zie <http://kenniswijzer.rvr.org/werkinstructies-toevoegen/personenenfamilierecht/>

⁴³ Voor geregistreerde partners gelden dezelfde procedures als voor gehuwden.

⁴⁴ Voor een exacte beschrijving van de groepen, zie paragraaf 1.3 en bijlage 3.

Figuur 4.8 Gemiddeld aantal toevoegingen per ex-gehuwd persoon voor kindgerelateerde zaken voor (N=22.465) en na (N=19.528) de invoering van het ouderschapsplan

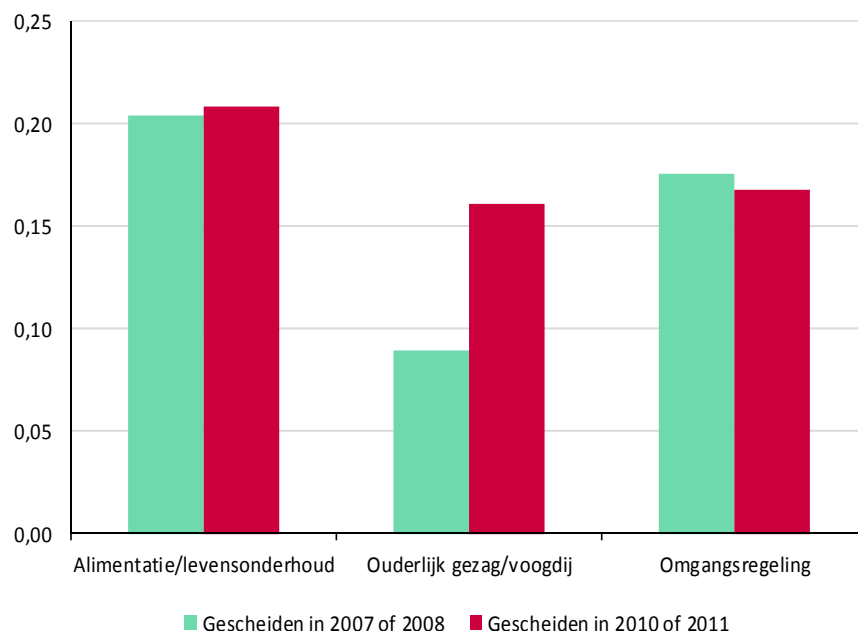
Bron: SSB/ CBS, bewerking WODC

Voor corresponderende cijfers zie tabel b4.12 bijlage 4

Een uitsplitsing van toevoegingen voor kindgerelateerde problemen maakt duidelijk dat de geringe toename in het gemiddeld aantal toevoegingen vooral is toe te schrijven aan een toename in toevoegingen voor ouderlijk gezag/voogdij (figuur 4.9). Het is denkbaar dat recente jurisprudentie binnen het personen- en familierecht omtrent verhuisplannen van ex-gehuwden met een zorg-/omgangsregeling⁴⁵ een toename heeft veroorzaakt in het aantal afgegeven toevoegingen over ouderlijk gezag/voogdij. Aan de hand van de huidige gegevens kunnen we hier echter geen uitsluitsel over geven. Verder blijkt dat beide groepen bijna niet verschillen in het gemiddeld aantal vervolgtoevoegingen voor alimentatie en zorg/omgang. Afgaande op het gemiddeld aantal toevoegingen dat volgt op een scheidingstoevoeging is er weinig reden om aan te nemen dat ouders uit beide groepen sterk verschillen in de mate waarin ze juridische conflicten hebben.

⁴⁵ Rechtbank Dordrecht, 22-08-2012, 98248/FA RK 12-7878, 98625/FA RK 12-8066, 98698/FA RK 12-8103, LJN BX7272: Gezamenlijk ouderlijk gezag, Verhuizing met kinderen, Zorgregeling, Omgang grootouders. Jurisprudentie Personen en Familierecht, p. 39.

Figuur 4.9 Gemiddeld aantal toevoegingen per persoon voor kindgerelateerde problemen voor (N=22.465) en na (N=19.528) invoering van het ouderschapsplan

Bron: CBS/ SSB, bewerking WODC

Voor corresponderende cijfers zie tabel b4.12 bijlage 4

Bij de hiervoor beschreven gemiddelden is geen rekening gehouden met de mogelijkheid dat de groepen voor en na invoering van het ouderschapsplan verschillen qua samenstelling. Als bijvoorbeeld de leeftijdssamenstelling is veranderd van voormalige gezinnen die een toevoeging hebben gehad, kan dit van invloed zijn op de mate waarin er een zorg-/omgangsregeling wordt aangevraagd. We hebben daarom dezelfde analyse nogmaals gedaan, maar dan rekening houdend met een qua achtergrondkenmerken veranderde samenstelling van de groep toevoegingsgebruikers (bijlage 5). De opnieuw geschatte kansen blijken echter niet noemenswaardig te verschillen van het model waarin is niet is gecontroleerd op achtergrondkenmerken. Het eerder geschetste beeld bij de beschrijving van het gemiddeld aantal toevoegingen behoeft daarom geen bijstelling.

Sommige problemen zijn van voortdurende aard en/of vragen regelmatig om een herziening van afspraken. Vervolgtoevoegingen kunnen een indicatie geven van de mate waarin problemen 'hardnekkig' zijn. Daarom hebben we tot slot gekeken naar de vraag in hoeverre er voor personen voor en na de invoering van het ouderschapsplan *twee of meer* vervolgtoevoeging voor kindgerelateerde problemen is afgegeven in een periode van drie jaar. Uit de analyse (tabel 4.3), waarin voor achtergrondkenmerken is gecontroleerd, blijkt dat de kans op twee of meer vervolgtoevoeging voor problemen omtrent alimentatie/levensonderhoud en zorg/omgangsregeling gelijk is gebleven. Voor ouderlijk gezag/voogdij is de kans wel groter geworden, maar nog steeds erg klein.

Tabel 4.3 Kans op afgifte van twee of meer vervolgtoevoeging, voor en na de invoering van het ouderschapsplan

	Voor invoering	Na invoering
Alimentatie/levensonderhoud	0,02	0,02
Ouderlijk gezag/voogdij	0,01	0,02
Zorg/omgangsregeling	0,02	0,02

Bron: Sociaal Statistisch Bestand van het CBS, bewerking WODC

Vervolgtoevoegingen na gemeenschappelijk en eenzijdig verzoek

Het ligt in de lijn der verwachting dat de mate van conflict over kindgerelateerde zaken verschilt bij een echtscheidingsprocedure op gemeenschappelijk verzoek, eenzijdig verzoek zonder tegenspraak en eenzijdig verzoek met tegenspraak. Bij een scheiding op gemeenschappelijk verzoek zullen ouders er waarschijnlijk vaker in slagen om (duurzame) afspraken te maken dan bij een eenzijdig verzoek zonder tegenspraak. De meeste conflicten zijn te verwachten bij een eenzijdig verzoek op tegenspraak. Het ouderschapsplan heeft op dit type scheidingen waarschijnlijk het meeste invloed. Hoewel onze dataset geen informatie bevat over tegenspraak, kunnen we in de huidige analyse wel een vergelijking maken tussen echtscheidingen op gezamenlijk en eenzijdig verzoek.

In tabel 4.4 staan de kansen op een vervolgtoevoeging voor kindgerelateerde problemen voor mensen die zijn gescheiden op gemeenschappelijk verzoek en mensen die zijn gescheiden op eenzijdig verzoek. De kans op een vervolgtoevoeging bij echtscheidingen op gemeenschappelijk verzoek is, zoals verwacht, kleiner dan bij echtscheidingen op eenzijdig verzoek. Wat betreft veranderingen in het aantal toevoegingen voor en na de invoering van het ouderschapsplan, kan worden geconstateerd dat alleen de kans op een toevoeging voor ouderlijk gezag/voogdij is veranderd (een toename), zowel na een procedure op gemeenschappelijk verzoek als eenzijdig verzoek. Voor de rest is er geen sprake van een toename of afname.

Tabel 4.4 Geschatte kans op de afgifte van ten minste één vervolgtoevoeging na een gezamenlijk- en eenzijdig verzoek voor kindgerelateerde problemen voor en na de invoering van het ouderschapsplan^a

	Gemeenschappelijk verzoek		Eenzijdig verzoek	
	Voor invoering	Na invoering	Voor invoering	Na invoering
Vervolgtoevoeging	0,09	0,10	0,20	0,23
Alimentatie/levensonderhoud	0,05	0,05	0,11	0,11
Ouderlijk gezag/voogdij	0,01	0,02	0,04	0,07
Zorg-/Omgangsregeling	0,03	0,03	0,07	0,07
Aantal ouders	6.215	5.681	12.843	10.729

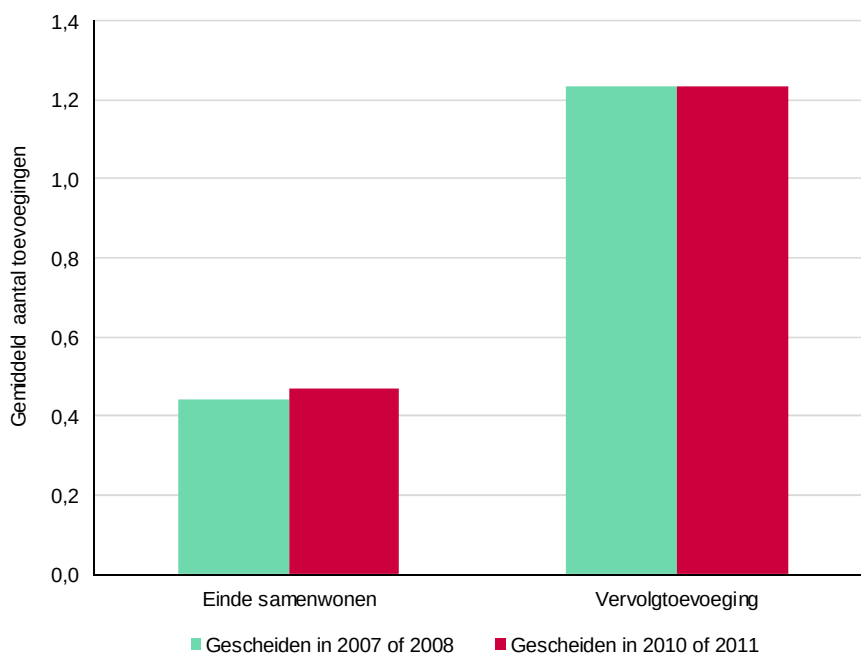
^a De kansen op een vervolgtoevoeging in deze tabel zijn structureel lager dan in figuur 4.9 omdat de populatie is verkleind van "ten minste 1 toevoeging voor een scheiding en/of kindgerelateerd probleem" naar "ten minste 1 scheidingstoevoeging". Personen met alleen een toevoeging voor een kindgerelateerd probleem vallen hier dus 'extra' af.

Bron: CBS-sociaal statistisch bestand, bewerking WODC

Vervolgtoevoegingen na beëindiging van samenwonen

Scheidende samenwonenden met minderjarige kinderen hoeven niet naar de rechter te stappen om te scheiden. Formeel moeten ze wel een ouderschapsplan opstellen als ze uit elkaar gaan. Zij hebben geen toevoeging nodig voor een gerechtelijke scheidingsprocedure, maar wel voor het regelen van kinderalimentatie, gezag, zorg/omgang, de verdeling van de boedel of een voorlopige voorziening. Voor de eerste rechtshulpvraag krijgen ze een toevoeging voor 'beëindiging samenwoning'. In tegenstelling tot gehuwden moeten onder deze toevoeging niet al deze voorzieningen worden geregeld, omdat het juridisch gezien verschillende procedures zijn. Een procedure over het gezag valt bijvoorbeeld onder de toevoeging 'beëindig samenwonen'. Willen ze daarnaast of later nog een voorziening regelen of wijzigen, dan krijgen ze daarvoor een aparte toevoeging voor een kindgerelateerde zaak. Het begrip 'vervolgtoevoeging' heeft voor ex-samenwoners dus een andere betekenis dan voor ex-gehuwden. Het kan bij hen ook een tweede toevoeging *tijdens* de scheiding zijn. Het gemiddeld aantal afgegeven vervolgtoevoegingen voor samenwoners met minderjarige kinderen die uit elkaar zijn gegaan, is dan ook hoger dan voor gescheiden gehuwden. Zowel degenen die vóór als na de invoering van het ouderschapsplan uit elkaar zijn gegaan hebben gemiddeld ongeveer 1,2 vervolgtoevoegingen gehad in de drie jaar nadat het samenwonen volgens het GBA was beëindigd (figuur 4.10).

Figuur 4.10 Gemiddeld aantal vervolgtoevoegingen per persoon voor het beëindigen van samenwonen en kindgerelateerde zaken voor (N=6.529) en na (N=7.307) invoering van het ouderschapsplan

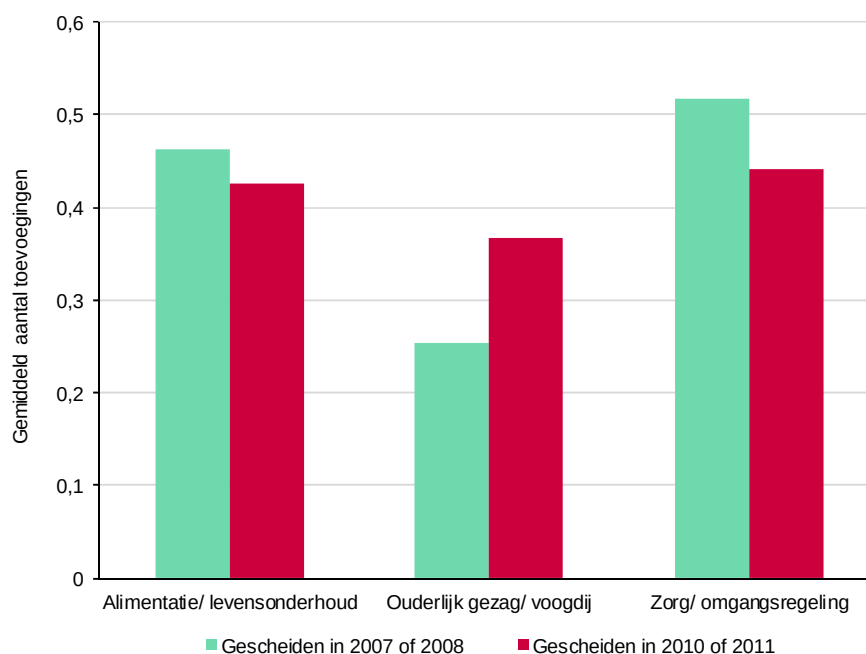

Bron: SSB/ CBS, bewerking WODC

Voor corresponderende cijfers zie tabel b4.13 bijlage 4

Een uitsplitsing naar typen vervolgtoevoegingen laat zien dat het gemiddeld aantal toevoegingen iets is afgenomen voor alimentatie/levensonderhoud en zorg-/omgangsregelingen en dat het aantal toevoegingen voor ouderlijk gezag/voogdij is toegenomen (figuur 4.11).

Figuur 4.11 Gemiddeld aantal toevoegingen per persoon voor kindgerelateerde problemen voor (N=6.529) en na (N=7.307) invoering van het ouderschapsplan

Bron: SSB/ CBS, bewerking WODC

Voor corresponderende cijfers zie tabel b4.13 bijlage 4

Aan de hand van de SSB gegevens zijn de gegevens gecontroleerd op eventuele verschillen in achtergrondkenmerken tussen de groep die voor en na de invoering van het ouderschapsplan is gescheiden. Uit deze analyse blijkt dat het eerder geschetste beeld niet hoeft te worden bijgesteld (zie bijlage 6).

4.2.4 Gezag- en omgangsonderzoeken door de Raad voor de Kinderbescherming

Een andere indicator voor ouderlijke conflicten over de kinderen is het aantal gezag- en omgangsonderzoeken door de Raad voor de Kinderbescherming (RvdK). Als ouders het oneens blijven over het gezag over, omgang met of de verblijfplaats van de kinderen, dan beslist de rechter. De rechter kan zich laten adviseren door de RvdK. De Raad kan in verschillende fases worden ingeschakeld: tijdens een verzoek om een voorlopige voorziening, tijdens het echtscheidingsverzoek of tijdens een procedure over gezag en zorg/omgang na de scheiding. De Raad onderzoekt welke regeling – ook op langere termijn – het beste is voor de kinderen en geeft de rechter hierover advies.

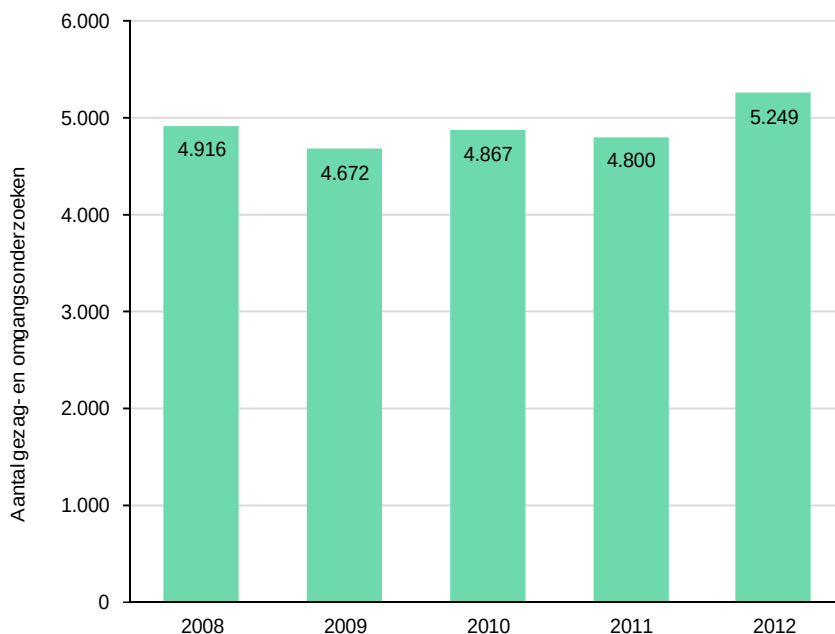
Een raadsonderzoeker voert verschillende gesprekken. Hij praat met de ouders en zo nodig met bijvoorbeeld leerkrachten, de huisarts of betrokken hulpverleners. Ook kunnen er gesprekken met de kinderen worden gevoerd. Als de kinderen twaalf jaar of ouder zijn, zal de raadsonderzoeker altijd naar hun mening vragen.

Bij de Raad werd verwacht dat het aantal verzoeken om raadsonderzoeken zou afnemen door de invoering van het ouderschapsplan.⁴⁶ Dat is niet gebeurd. Het aantal zaken lag tussen 2008 en 2011 rond de 4.700 en 4.900. In 2012 is er een stijging naar ruim 5.200 onderzoeken (zie figuur 4.12). Ook bij de

⁴⁶ Informatie op basis van een gesprek met twee medewerkers van de Raad voor de Kinderbescherming.

rechtbankprocedures in de vorige paragraaf zagen we een stijging in 2012 van gezagszaken (zie figuur 4.6). In een expertmeeting met advocaten werd geopperd dat deze stijging met geschillen over verhuizingen te maken zou kunnen hebben (hoe ver mogen ouders bij elkaar vandaan gaan wonen?). De Raad zelf heeft niet direct een verklaring voor de stijging. Zij geven als mogelijkheid dat wellicht een toenemend aantal kinderen bij verbroken relaties is betrokken. Een andere mogelijke reden dat het aantal onderzoeken bij de Raad na 2011 is toegenomen, is dat er tussen 2008 en 2011 een pilot 'ouderschapsonderzoek' bij de gerechtshoven is geweest, waardoor de instroom bij de Raad minder was. Het ouderschapsonderzoek betekent dat raadsheren een 'deskundige' benoemen als kinderen onder de verantwoordelijkheid van hun gescheiden ouders 'ernstig in de knel' lijken te raken. Tussen 2008 en 2011 is dit in ongeveer 250 zaken gebeurd.⁴⁷

Figuur 4.12 Aantal onderzoeken gezag en omgang bij scheidingen, Raad voor de Kinderbescherming

Bron: Raad voor de Kinderbescherming

4.3 Problemen bij kinderen

Een andere doelstelling van het ouderschapsplan – misschien wel de belangrijkste – is het verminderen van het aantal problemen bij kinderen.

In het S&G-onderzoek is naar zeven indicatoren voor problemen gekeken (zie tabel 4.5). Op twee indicatoren zijn verschillen gevonden tussen kinderen die voor en vanaf 2009 een scheiding hebben meegemaakt, voor de overige indicatoren niet. In vergelijking met kinderen die een scheiding in 2004-2008 hebben meegemaakt, hebben kinderen die dit in 2009-2013 hebben ervaren, gemiddeld een lager

⁴⁷ Deze pilot is in opdracht van de Raad voor de rechtspraak geëvalueerd. Eind 2013 wordt het evaluatierapport verwacht.

welbevinden⁴⁸ en iets meer depressieve gevoelens⁴⁹ (zie tabel 4.5). De verschillen in depressieve gevoelens zijn echter klein. De twee groepen verschillen niet in de mate van agressief gedrag,⁵⁰ delinquent gedrag⁵¹ en emotionele problemen.⁵² Ook zijn er geen veranderingen wat betreft schoolprestaties: beide groepen hebben een gemiddeld schoolcijfer van 6,8. Tot slot blijkt dat beide groepen kinderen ongeveer in gelijke mate loyaliteitsproblemen hebben.⁵³

Tabel 4.5 Gemiddelde score van kinderen die een scheiding hebben meegemaakt in 2004-2008 en in 2009-2013 op verschillende probleemttypen (schaalbreedte)

	Scheiding 2004-2008	Scheiding 2009-2013
Welbevinden (1-10)	7,8 ^a	7,1 ^a
Depressieve gevoelens (1-5)	2,2 ^a	2,4 ^a
Emotionele problemen (1-3)	1,6	1,7
Agressief gedrag (1-11)	1,5	1,5
Delinquent gedrag (1-15)	1,2	1,2
Schoolcijfers (1-10)	6,8	6,8
Loyaliteitsconflicten (1-5)	1,9	2,0

^a Gemiddelde scores groepen 2004-2008 en 2009-2013 verschillen significant van elkaar ($p < 0,05$).

Bron: Van der Valk & Spruijt (2013), bewerking WODC.

In hoofdstuk 2 hebben we weergegeven dat een afname van het huishoudinkomen, een psychologisch slecht functionerende inwonende ouder, ineffectieve opvoeding van de inwonende ouder, geen contact met de uitwonende ouder, voortgaande conflicten tussen ouders en geen coöperatief co-ouderschap, risicofactoren zijn voor problemen van kinderen na de scheiding. Kormos & Spruijt (2010) constateren tevens dat kinderen die door de scheiding meer veranderingen meemaken (zoals nieuwe partners, minder geld, verhuizen, andere school) meer problemen ervaren. Uit het S&G-onderzoek blijkt dat de twee groepen kinderen (ouders gescheiden voor 2009 en vanaf 2009) niet verschillen in de mate van veranderingen die ze hebben meegemaakt (Van der Valk & Spruijt, 2013). Zoals we in paragraaf 4.2 hebben geconstateerd, verschillen ze wel in de mate waarin de ouders conflicten hebben. Als laatste stap is nagegaan of de groepen ook verschillen in depressieve gevoelens en/of welbevinden wanneer wordt gecorrigeerd voor conflicten tussen ouders, duur sinds de scheiding en opleiding van de moeder.⁵⁴ Uit de analyses blijkt dat het verschil in depressieve gevoelens volledig kan worden toeschreven aan de mate van huidige ouderlijke conflicten. Het verschil in welbevinden kon ten dele worden

⁴⁸ Het welbevinden is gemeten met de Cantril ladder (Cantril, 1965). Hierbij wordt op een 10-puntsschaal aangegeven hoe mensen zich over het algemeen voelen, waarbij 1 erg slecht betekent en 10 erg goed.

⁴⁹ Gemeten met de Children's Depression Inventory (Craighead, Smucker, Craighead & Ilardi, 1998); zie ook Van der Valk & Spruijt, (2013).

⁵⁰ Gemeten met een verkorte versie van de Direct and Indirect Aggression Scales (Björkqvist, Lagerspetz & Osterman, 1992).

⁵¹ Gemeten met een verkorte versie van de Delinquentie Zelfrapportagelijst (Baerveldt, Van Rossem & Vermande, 2003).

⁵² Gemeten met één subschaal van de Strengths and Difficulties Questionnaire (Goodman, 1997), te weten de subschaal die symptomen meten die behoren bij emotionele problemen bij kinderen.

⁵³ Gemeten met een subschaal uit de Children's Perception of Interparental Conflict Scale (Grych, Seid & Fincham, 1992).

⁵⁴ Voor de laatste twee kenmerken werd gecontroleerd omdat beide groepen hierop significant verschillen.

verklaard door de mate van ouderlijke conflicten en deels bleef er een verschil tussen de twee groepen bestaan (Van der Valk & Spruijt, 2013). Omdat we geen echte voormeting en nameting hebben gedaan, kan dit laatste op meerdere manieren worden geïnterpreteerd (zie kanttekeningen over de groepsindeling in paragraaf 1.5). We kunnen in dit onderzoek geen uitsluitsel geven over de verklaring voor het verschil in welbevinden tussen beide groepen kinderen. Behalve voor ouderlijke conflicten is er niet voor andere risicofactoren gecontroleerd. Indien de periode waarin de scheiding heeft plaatsgevonden een eigen effect heeft op de problemen van kinderen zou dit ook met de economische crisis te maken kunnen hebben die vanaf 2009 de kop op stak. Hier kan bijvoorbeeld worden gedacht aan problemen rondom de verkoop van een echtelijke woning. Wellicht zijn het dit type problemen dat ook in aanmerking zou kunnen komen als verklaring voor het lager welbevinden van kinderen uit scheidingsgroep 2009-2013.

4.4 Samenvatting

In dit hoofdstuk is onderzocht in hoeverre de doelstellingen van het ouderschapsplan worden gehaald. Is er, in vergelijking met voor de invoering van het ouderschapsplan, op de lange termijn sprake van:

- a meer contact tussen ouders en kinderen;
- b minder conflicten tussen ouders;
- c minder problemen bij kinderen.

Contact tussen ouders en kinderen

Het contact tussen ouders en kinderen is op drie manieren bekeken: de woonsituatie, kind-ouder contactfrequentie en kind-ouder binding. In 2013 hebben scholieren van 12 t/m 16 jaar hier vragen over beantwoord. Deze scholieren zijn verdeeld in een groep die in 2004-2008 en een groep die in 2009-2013 een scheiding heeft meegemaakt.

De woonsituatie, het contact met de vader en de binding met de moeder blijkt tussen beide groepen kinderen niet te verschillen. Wel hebben kinderen uit scheidingsgroep 2009-2013 meer contact met moeder en minder binding met vader, dan de kinderen uit scheidingsgroep 2004-2008.

Conflicten tussen ouders

De conflicten tussen ouders zijn op verschillende manieren gemeten: scholieren zijn bevraagd over de mate waarin hun ouders conflicten hadden voor de scheiding, de mate waarin hun ouders nu conflicten hebben (ten tijde van het invullen van de vragenlijst) en tevens is hen gevraagd naar het welbevinden van beide ouders. Daarnaast is aan de hand van rechtspraak-, toevoegingsgegevens en gegevens van de Raad voor de Kinderbescherming gekeken naar de juridische conflicten die ouders hebben over de kinderen (gezag, zorg of omgang, en kinderalimentatie). De mate van ouderlijke conflicten voor de scheiding varieert niet tussen kinderen uit de twee scheidingsgroepen. Bij kinderen uit scheidingsgroep 2004-2008 zijn de huidige ouderlijke conflicten echter afgenomen ten opzichte van voor de scheiding. Bij de kinderen uit scheidingsgroep 2009-2013 is dit niet het geval en ligt de mate van huidige conflicten op eenzelfde niveau als voor de scheiding. Scholieren die een scheiding in de periode 2009-2013 hebben meegemaakt, rapporteren dus meer huidige conflicten tussen de ouders dan hun leeftijdgenoten van wie de ouders tussen 2004 en 2008 zijn gescheiden. Ook rapporteren zij een lager welbevinden van vader en van moeder. Hierbij moet ermee rekening worden gehouden dat deze verschillen kunnen samenhangen met het feit dat voor de scheidingskinderen uit de

periode 2004-2008 de scheiding langer geleden is (gemiddeld zeven jaar) dan voor de scheidingskinderen uit de periode 2009-2013 (gemiddeld drie jaar).

De *juridische* conflicten tussen ouders die blijken uit rechtspraakgegevens laten zien dat er vanaf 2009 een paar stijgende trends zijn doorbroken: het aantal zaken over zorg- of omgangsregelingen daalt en het aantal kortgedingen over de nakoming van zorg- of omgangsregelingen en aantal procedures om kinderalimentatie vast te stellen, is afgevlakt.

Een afname van juridische conflicten is niet vastgesteld bij ouders die op basis van een toevoeging een advocaat of mediator hebben ingeschakeld. Er is er geen verschil in de groep gehuwden die voor en na invoering van het ouderschapsplan is gescheiden in de mate waarin ze in een periode van drie jaar vervolgtoevoegingen hebben aangevraagd voor alimentatie of zorg-/omgangsregelingen. Bij gescheiden samenwoners is het gemiddeld aantal toevoegingen voor alimentatie of zorg-/omgangsregelingen wel lager geworden na de invoering van het ouderschapsplan. De procedures over gezag laten een eigen dynamiek zien. Het aantal gerechtelijke procedures over gezagszaken is in 2012 sterk gestegen. Deze trend zien we ook bij de toevoegingsgebruikers. Tussen 2011 en 2012 is ook het aantal gezag- en omgangsonderzoeken bij de Raad voor de Kinderbescherming toegenomen. Een mogelijke verklaring voor de stijging van gezagsprocedures zijn toenemende geschillen tussen ex-partners over verhuizingen.

Problemen bij kinderen

Voor het vaststellen van de problemen bij kinderen zijn zeven indicatoren gebruikt uit het onderzoek *Scholieren & Gezinnen 2013*: welbevinden van het kind, depressieve gevoelens, emotionele problemen, agressief gedrag, delinquent gedrag, schoolcijfers, loyaliteitsconflicten.

De kinderen die een scheiding in de periode 2009-2013 hebben meegemaakt, hebben een lager welbevinden en iets meer depressieve gevoelens in vergelijking met de kinderen die in 2004-2008 een scheiding hebben meegemaakt. Voor de overige problemen zijn geen verschillen gevonden.

Een van de risicofactoren voor problemen bij kinderen is de mate van ouderlijke conflicten. Het meer voorkomen van depressieve gevoelens bij scheidingskinderen uit de periode 2009-2013 kan inderdaad statistisch worden verklaard door de hogere mate van ouderlijke conflicten in deze groep. Voor het verschil in welbevinden gaat dit niet helemaal op; dit kan niet geheel worden verklaard door het verschil in ouderlijke conflicten tussen beide groepen.

5 Conclusie

Vanaf maart 2009 moeten alle scheidende ouders die gezamenlijk het gezag hebben over minderjarige kinderen bij hun verzoekschrift een ouderschapsplan voorleggen aan de rechter. Dit ouderschapsplan moet afspraken bevatten tussen beide ouders over de verdeling van zorg- en opvoedingstaken, informatie-uitwisseling over de kinderen en kinderalimentatie. De doelstelling van het ouderschapsplan is conflicten over opvoedings- en verzorgingstaken met betrekking tot de kinderen te beperken door ouders te verplichten hier voorafgaand aan de scheiding formele afspraken over te maken. Dit zou nadelige gevolgen van de scheiding voor de kinderen moeten verminderen.

In het onderhavige onderzoek stonden de volgende twee hoofdvragen centraal:

- 1 Hoe wordt in de praktijk uitvoering gegeven aan het ouderschapsplan?
- 2 In hoeverre worden de doelstellingen van het ouderschapsplan gehaald?

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van bestaande gegevens, literatuuronderzoek en zijn enkele gesprekken gevoerd met advocaten, mediators en rechters. De informatie uit de gesprekken geeft een beeld van bepaalde werkwijzen, ervaringen of visies in de praktijk, maar niet van de mate waarin deze verschijnselen zich voordoen.

5.1 De uitvoeringspraktijk

Voor de veranderingen in de uitvoeringspraktijk stonden de volgende vragen centraal:

- In welke mate verschillen de afspraken die ouders vastleggen over de kinderen voor en na invoering van het ouderschapsplan. Zijn er specifieke groepen ouders die (geen) afspraken over de kinderen vastleggen?
- Weten kinderen of er een omgangsregeling/ouderschapsplan is opgesteld, zijn ze erbij betrokken en zijn ze tevreden over de afspraken?
- Hoe gaan rechters, advocaten en mediators om met het ouderschapsplan?

Ouderschapsplannen en afspraken over de kinderen

In de praktijk zijn er verschillende mogelijkheden om gezamenlijke afspraken over de kinderen op te nemen in de echtscheidingsbeschikking en zijn er dus verschillende manieren om aan de vereisten van 'een ouderschapsplan' te voldoen. Er kan alleen een ouderschapsplan zijn ingediend; de afspraken over de kinderen kunnen zijn opgenomen in een echtscheidingsconvenant; het ouderschapsplan kan als bijlage aan het echtscheidingsconvenant zijn toegevoegd; de afspraken kunnen zijn opgenomen in het verzoekschrift. Het aantal echtscheidingen met minderjarige kinderen waarbij afspraken in de vorm van een convenant en/of ouderschapsplan zijn opgenomen in de echtscheidingsbeschikking is in de afgelopen jaren toegenomen van 59% in 2007 naar 82% in 2011. Omdat er al vanaf 2005 een stijgende trend waarneembaar is in de mate waarin ouders afspraken vastleggen, is deze stijging niet geheel aan de invoering van het ouderschapsplan toe te schrijven. Waar voorheen afspraken werden vastgelegd in de vorm van een convenant, wordt dit nu gedaan in de vorm van een ouderschapsplan en/of convenant. Verhoudingsgewijs zijn het vaker lager opgeleiden en 1e generatie allochtonen die geen afspraken over de kinderen hebben vastgelegd dan hoger opgeleiden en autochtonen of 2e generatie allochtonen.

Volgens de jurisprudentie en de aanbevelingen van het Landelijk Overleg Vakinhoud Jeugd- en Familierecht (LOVF) moeten de afspraken die de ouders in het ouderschapsplan maken toetsbaar zijn, en dus niet te algemeen of vaag, maar concreet en helder. In ouderschapsplannen uit 2009 en 2010 blijkt dit niet altijd het geval te zijn.⁵⁵ Hoe vaag of concreet afspraken zijn of hoe uitgebreid een ouderschapsplan is, hangt samen met de voorkeuren van ouders, de leeftijd van de kinderen, concrete omstandigheden en de instelling en werkwijze van de advocaat of mediator. Er zijn zeer uitgebreide ouderschapsplannen waarin ook afspraken staan die geen verplicht onderdeel vormen van het ouderschapsplan en er zijn beknopte ouderschapsplannen waarin de onderlinge afspraken zeer summier zijn beschreven. Tevens kan het voorkomen dat niet alle verplichte onderdelen zijn opgenomen en dat daar ook geen nevenvoorzieningen voor zijn aangevraagd. Het percentage scheidingen waarbij niets voor de kinderen is geregeld, dus ook niet via nevenvoorzieningen, ligt in 2011 op 3%. Dit percentage ligt lager dan in 2007. Toen was bij 13% van de scheidingen niets geregeld voor de kinderen. Tussen 2007 en 2011 is tevens het percentage echtscheidingen waarbij voorlopige voorzieningen zijn aangevraagd, afgenomen. Dit wijst er ook op dat ouders er blijkbaar vaker onderling uitkomen.

Betrokkenheid kinderen

De wetgever heeft aangegeven dat het belangrijk is de kinderen te betrekken bij het opstellen van het ouderschapsplan. Behalve dat in het verzoekschrift moet worden aangegeven of de kinderen er bij zijn betrokken, is verder niet beschreven aan welke eisen die betrokkenheid moet voldoen. Om enig zicht te krijgen op hoe hier in de praktijk mee wordt omgegaan zijn hier vragen over gesteld in expertmeetings en interviews en is gebruik gemaakt van het *S&G-onderzoek 2013* onder scholieren van 12 t/m 16 jaar.

Uit het S&G-onderzoek blijkt dat kinderen zich er vaker bewust van zijn dat er afspraken zijn gemaakt. Scholieren van wie de ouders tussen 2009 en 2013 zijn gescheiden, weten vaker dat er een ouderschapsplan of omgangsregeling is opgesteld dan scholieren die een scheiding tussen 2004 en 2008 hebben meegemaakt. Ze geven ook vaker aan dat ze hebben meegepraat over die afspraken. De beide groepen kinderen verschillen niet in de mate waarin ze tevreden zijn over de omgangsregeling of het ouderschapsplan. Tevens verschillen ze niet in hun antwoord op de vraag of iedereen zich aan de afspraken houdt. Het lijkt er dus op dat kinderen wel vaker betrokken worden bij afspraken, maar dat dit geen verschil maakt voor de mate waarin ze tevreden over die afspraken zijn. Hier kunnen echter ook geheugeneffecten een rol spelen of de jongere 'scheidingsleeftijd' van de groep die voor 2009 een scheiding heeft meegemaakt. De mate waarin advocaten ouders stimuleren om met de kinderen te praten, verschilt in de praktijk. Er zijn advocaten die het geheel de verantwoordelijkheid van de ouders zelf vinden of en hoe ze met de kinderen praten en hier geen taak voor zichzelf zien weggelegd. Er zijn er ook die ouders stimuleren en tips geven hoe ze de kinderen het beste erbij kunnen betrekken. Tevens zijn er advocaten die, afhankelijk van de leeftijd van het kind en specifieke omstandigheden, een kindercoach, een groepsinterventie voor gescheiden kinderen of andere derde inschakelen om de mening van het kind te horen. Daarbij wordt vooral gesproken over hoe het kind de scheiding ervaart en wat het prettig en minder prettig vindt. Voor mediators geldt dezelfde variëteit als voor advocaten, met dien verstande dat sommige mediators zelf met de kinderen spreken. Dit hangt veelal af van de leeftijd

⁵⁵ In het proefschrift van Tomassen-Van de Lans dat in 2014 zal verschijnen, wordt hier uitvoerig onderzoek naar gedaan.

van het kind, hoe problematisch de communicatie tussen de ouders verloopt en of de mediator er voor is opgeleid. Het doel van een dergelijk gesprek kan zijn om meer zicht te krijgen op de situatie, vooral als ouders er zelf niet uitkomen, en zicht te krijgen op de belangen van het kind.

Advocaten en mediators benadrukken dat de wijze waarop met kinderen wordt gesproken belangrijk is. Kinderen moeten niet belast worden met beslissingen over zaken waarbij de verantwoordelijkheid in principe bij de ouders ligt. Voorkomen moet worden dat ze in een loyaliteitsconflict komen. Kinderen moeten het gevoel krijgen dat er naar hen wordt geluisterd en dat er rekening met hen wordt gehouden, maar de beslissingsverantwoordelijkheid ligt bij de ouders.

Bij rechtbanken bestond aanvankelijk onduidelijkheid over de leeftijd waarop kinderen bij het opstellen van het ouderschapsplan moeten worden betrokken, wat hierover in het verzoekschrift moet staan en wat er moet gebeuren als hier niets over staat vermeld. De aanbevelingen van het LOVF houden nu de leeftijd van zes jaar aan. Verder moet in het verzoekschrift kort en bondig worden toegelicht hoe de kinderen bij het opstellen van het ouderschapsplan zijn betrokken. Een standaardzin die veel voorkomt is 'de kinderen zijn op een bij hun leeftijd passende wijze betrokken bij de totstandkoming van het plan'. De rechter moet onder meer beoordelen of het ouderschapsplan strookt met het belang van de betrokken minderjarige(n). Het is voor rechters moeilijk de werkelijke betrokkenheid van de kinderen te toetsen. Kinderen jonger dan twaalf jaar hoeven niet gehoord te worden en kinderen van twaalf jaar en ouder maken vaak geen gebruik van hun recht om gehoord te worden.

Werkwijze advocaten en mediators

Het ouderschapsplan is een verplicht onderdeel van een scheiding met minderjarige kinderen geworden. Voor sommige advocaten heeft dat tot niet veel veranderingen in hun werkwijze geleid omdat ze altijd al probeerden afspraken over de kinderen te maken. De betrokkenheid van advocaten bij het opstellen van ouderschapsplannen kan sterk variëren. Wat advocaten doen hangt voor een belangrijk deel samen met de wensen en opstelling van ouders en de aard van de scheiding: is het een gemeenschappelijk verzoek, een vechtscheiding of iets ertussenin. Ouders kunnen veel zelf doen. Op internet zijn model-ouderschapsplannen te vinden en zijn er tools om een ouderschapsplan op te stellen. Ook de advocaat kan modellen aanreiken. Verder zijn er in de praktijk allerlei variaties denkbaar waarbij advocaten het ouderschapsplan al dan niet kritisch met ouders doornemen, eventueel een mediator inschakelen om te stimuleren dat er afspraken tot stand komen, ouders al dan niet voorbereiden op het gesprek met de kinderen en/of andere derden inschakelen om de kinderen erbij te betrekken. Deze activiteiten hangen ook samen met de financiële kosten die ouders zich kunnen permitteren en/of bereid zijn te maken.

Mediators werden altijd al ingeschakeld om afspraken te maken, dat is door het ouderschapsplan niet gewijzigd. Veel van wat ze vroeger regelden, regelen ze nu ook. Wel merken mediators en advocaten op dat door het verplichte ouderschapsplan sommige partners meer dan voorheen de urgentie lijken te zien om er samen uit te komen. Er is meer gesprek en een scheiding kan meer tijd in beslag nemen omdat de verplichte onderdelen van een ouderschapsplan niet meer uitgesteld kunnen worden tot na de scheiding.

Werkwijze rechtbanken

De invoering van het ouderschapsplan leidde bij rechtbanken tot vele praktische vragen. Er waren onder andere onduidelijkheden over wat te doen als er geen ouderschapsplan is, het ouderschapsplan niet door beide ouders is ondertekend,

vanaf welke leeftijd het kind betrokken moet zijn bij het ouderschapsplan of in hoeverre het ouderschapsplan inhoudelijk moet worden getoetst. Vanuit het LOVF zijn daarom in 2010 de eerste aanbevelingen opgesteld die een handvat bieden voor de werkwijze in bepaalde situaties. De aanbevelingen zijn geen statisch geheel; zij zijn vanaf 2010 verder aangevuld en gewijzigd en kunnen, indien nodig, ook in de toekomst aangepast worden. Vanaf 2012 zijn de aanbevelingen openbaar gemaakt en op de website van de rechtspraak te vinden.

Als ouders niet in staat zijn om samen een ouderschapsplan op te stellen hebben rechters de mogelijkheid naar mediation te verwijzen. Hoewel het aantal verwijzingen naar mediation in familierechtzaken tot 2010 nog steeg, is dit daarna afgenomen. Dit kan onder andere te maken hebben met de afschaffing van de stimuleringsbijdrage (2,5 uur gratis mediation) in 2011 waardoor de financiële drempel voor ouders hoger ligt om mediation te proberen. Het kan ook zijn dat in het voortraject al vaker is geprobeerd overeenstemming te bereiken.

Opstelling ouders

Advocaten en mediators komen in de praktijk globaal drie soorten echtscheidingen tegen:

- 1 ouders die de gevolgen van hun scheiding voor hun kinderen goed willen regelen en daar zelf redelijk goed uitkomen;
- 2 vechtscheidingen: ouders die hun relationele problemen blijven uitvechten en er samen niet uitkomen;
- 3 ouders die daar tussenin zitten: zij zijn (nog) niet in staat met elkaar te overleggen of het overleg verloopt moeizaam.

Voor de eerste groep verandert het verplichte ouderschapsplan weinig. Ook zonder die verplichting zouden ze samen afspraken hebben gemaakt over de kinderen.

Bij de tweede groep, de vechtscheidingen, komt er geen ouderschapsplan tot stand en lost het ouderschapsplan hun problemen ook niet op. Deze ouders zijn veelal niet in staat effectief met elkaar te communiceren. Dit komt voor bij mensen uit alle geledingen van de samenleving. Andere factoren die hierbij een rol kunnen spelen zijn persoonlijkheidsproblemen, psychiatrische stoornissen, verslaving of verstandelijke beperkingen.

Bij de derde groep valt de meeste winst te behalen. Deze groep had wellicht anders geen afspraken gemaakt, of deze uitgesteld. Het ouderschapsplan kan deze ouders er van bewust maken welke consequenties de scheiding heeft voor de zorg en opvoeding van hun kinderen en het overleg wat daar onderling voor nodig is. Het dwingt ouders om er in een vroegtijdig stadium over na te denken.

Hoe serieus ouders overleg hebben gevoerd over het ouderschapsplan is niet (altijd) zichtbaar voor advocaten of rechters. Sommige advocaten bieden (al dan niet via internet) voorbeeldcontracten aan die ze naar believen kunnen aanpassen.

Sommige ouders die hier gebruik van maken, beschouwen het ouderschapsplan mogelijk als een formaliteit of invuloefening om zo snel of goedkoop mogelijk te kunnen scheiden, zonder er serieus over na te denken.

Doorlooptijd

De verwachting was dat doorlooptijden zouden toenemen door de invoering van het ouderschapsplan. Door het ontbreken van of door gebrekkige ouderschapsplannen en het onvoldoende motiveren waarom kunnen zaken immers worden aangehouden of extra zittingen worden gehouden. Rechtbankgegevens over doorlooptijden geven echter geen indicatie dat zaken gemiddeld langer duren na de invoering van het ouderschapsplan. Wat wel langer kan duren, is het voorbereiden van de zaak voordat het verzoekschrift wordt ingediend. Er moet contact worden gezocht met de andere partner om samen een ouderschapsplan op te stellen. Bovendien behandelen

rechtbanken alle onderdelen (boedelverdeling, zorgregeling en alimentatie) van de scheiding tegenwoordig in één keer op zitting, waardoor het voor advocaten langer duurt voor ze een zaak kunnen indienen. Waar ze vroeger nog een 'lastig' onderdeel konden uitstellen, moet nu alles voorafgaand aan de scheidingsprocedure zijn geregeld.

Het ouderschapsplan als drempel

Eén van de kritiekpunten op het verplichte karakter van het ouderschapsplan was dat het een te hoge drempel zou kunnen opwerpen om te gaan scheiden en daardoor in strijd zou zijn met artikel 6 EVRM. In het onderzoek zijn hier geen aanwijzingen voor gevonden. In de praktijk kan een verzoekschrift ook zonder ouderschapsplan worden ingediend, als maar goed is gemotiveerd waarom het niet tot stand kon komen. Er kunnen wel drempels zijn om het ouderschapsplan op te stellen. Bijvoorbeeld de psychologische drempel om te moeten overleggen met de andere ouder waar men juist niet mee kan communiceren. Verder kwam in verschillende gesprekken naar voren dat het feit dat kinderalimentatie een verplicht onderdeel van het ouderschapsplan vormt, een drempel kan vormen om een ouderschapsplan tot stand te brengen. De ervaring is dat het ouderschapsplan vaak niet wordt ondertekend omdat ouders het niet eens kunnen worden over de financiën.

Duurzaamheid ouderschapsplan

Omstandigheden kunnen wijzigen en sommige afspraken kunnen in de praktijk minder prettig uitpakken dan van tevoren bedacht. Er zijn dan ook mediators en advocaten die een ouderschapsplan standaard afsluiten met de afspraak dat ouders het ouderschapsplan jaarlijks (of halfjaarlijks) met elkaar zullen evalueren en waar nodig aanpassen. Er zijn ook verschillende modelcontracten op internet te vinden waarin deze afspraak niet is opgenomen. In hoeverre het opstellen van een ouderschapsplan ouders helpt om ook in de toekomst met elkaar over afspraken te communiceren is niet bekend.

5.2 De doelstellingen

Tot slot is bekeken in hoeverre er aanwijzingen zijn dat de doelstellingen van het ouderschapsplan worden gehaald. Daarbij is onderzocht of er, in vergelijking met voor de invoering van het ouderschapsplan, op de lange termijn sprake is van:

- meer contact tussen ouders en kinderen;
- minder conflicten tussen ouders;
- minder problemen bij kinderen.

Contact tussen ouders en kinderen

Een van de uitgangspunten van de wet voortgezet ouderschap is dat het voor de ontwikkeling van een kind belangrijk dat het, ook na de scheiding, contact heeft met beide ouders en dat de ouders zich gezamenlijk verantwoordelijk blijven voelen voor zijn verzorging, opvoeding en ontwikkeling. Om expliciet te maken dat het kind recht heeft op een gelijkwaardige verzorging en opvoeding door beide ouders is de norm 'gelijkwaardig ouderschap' opgenomen in de wet. Gelijkwaardig betekent niet een gelijke verdeling van de tijd die het kind bij elke ouder doorbrengt, maar dat beide ouders gelijke rechten en plichten hebben. In de praktijk bestaat hier wel eens verwarring over.

Uit de gesprekken met advocaten en mediators blijkt dat zij al voor de invoering van het ouderschapsplan een trend signaleren dat vaders meer bij de opvoeding

betrokken willen blijven na de scheiding. Hoe ouders zorg- en opvoedingstaken verdelen, hangt vaak ook samen met de rolverdeling ten tijde van het huwelijk. In het S&G onderzoek dat in 2013 heeft plaatsgevonden, is scholieren van 12 t/m 16 jaar gevraagd naar het huidige contact dat ze hebben met beide ouders. Het contact tussen ouders en kinderen is op drie manieren bekeken: de woonsituatie (bij vader, moeder of co-ouderschap), hoe vaak het kind contact heeft met de vader en met de moeder en wat de binding is met de vader en de moeder. Scholieren die in 2004-2008 een scheiding hebben meegemaakt, verschillen niet wat betreft hun huidige woonsituatie en het contact dat ze met hun vader hebben, van de groep die in 2009-2013 een scheiding hebben meegemaakt. Wel hebben kinderen uit de scheidingsgroep 2009-2013 meer contact met de moeder en minder binding met de vader dan kinderen die een scheiding in de periode 2004-2008 hebben meegemaakt. Deze gegevens wijzen er dus niet op dat kinderen na de invoering van het ouderschapsplan meer contact met hun vader hebben.

Conflicten tussen ouders

De conflicten tussen ouders zijn op verschillende manieren gemeten: scholieren zijn bevraagd over de mate waarin hun ouders conflicten hadden voor de scheiding, de mate waarin hun ouders nu conflicten hebben (ten tijde van het invullen van de vragenlijst) en tevens is hen gevraagd naar het welbevinden van beide ouders. Daarnaast is aan de hand van rechtspraak-, toevoegingsgegevens en gegevens van de Raad voor de Kinderbescherming gekeken naar de juridische conflicten die ouders hebben over de kinderen (gezag, zorg of omgang, en kinderalimentatie). Bij kinderen die een scheiding hebben meegemaakt in de periode 2004-2008 lijken de conflicten na de scheiding te zijn afgenomen. Zij rapporteren minder huidige ouderlijke conflicten dan ouderlijke conflicten voor de scheiding. Bij kinderen die een scheiding hebben meegemaakt in de periode 2009-2013 is er geen afname van ouderlijke conflicten. De mate van ouderlijke conflicten voorafgaand aan de scheiding en de huidige conflicten liggen op ongeveer hetzelfde niveau. Dat er bij deze groep geen sprake is van een afname van ouderlijke conflicten zal voor een deel verklaard kunnen worden door het gegeven dat er minder tijdsverschil zit tussen 'conflicten voorafgaand aan de scheiding' en 'huidige conflicten'. Het aantal jaren sinds de scheiding ligt gemiddeld drie jaar terug tegenover zeven jaar voor de groep 2004-2008. Hoe langer de scheiding is geleden, hoe lager de mate van huidige ouderlijke conflicten die kinderen rapporteren. Omdat de indeling van de twee groepen (de periode waarin de scheiding plaatsvond) is gebaseerd op het aantal jaren sinds de scheiding, is het effect van die twee kenmerken in dit onderzoek niet uit elkaar te halen.

De kinderen die een scheiding in 2009-2013 hebben meegemaakt, beoordelen tevens het welbevinden van hun vader en moeder lager dan de andere kinderen. Voor een deel kan dit te maken hebben met het feit dat de scheiding korter geleden is en de hogere mate van ouderlijke conflicten in deze groep. Uit interviews blijkt voorts dat de scheidingsproblematiek zwaarder is geworden door de recessie en de daarmee samengaande toename van schulden. Ouders hebben niet alleen te maken met een scheiding, maar hebben tevens problemen met het verkopen van een huis of verlies van een baan. Dit kan het scheidingsproces voor ouders complexer en stressvoller maken.

De *juridische* conflicten tussen ouders die blijken uit rechtspraakgegevens laten daarentegen een dalende trend of een doorbreking van een stijgende trend zien. Bij deze gegevens is overigens niet bekend of de procedures volgen op een scheiding van voor of na invoering van het ouderschapsplan. Wel laten deze procedures zien dat er vanaf 2009 een paar stijgende trends zijn doorbroken: het aantal zaken over zorg- of omgangsregelingen daalt en het aantal kortgedingen over de nakoming van

zorg- of omgangsregelingen en aantal procedures om kinderalimentatie vast te stellen, is afgevlakt. De afname van procedures kan er mee te maken hebben dat na de invoering van het ouderschapsplan afspraken over kinderalimentatie en zorg en opvoeding niet meer worden uitgesteld tot na de scheiding, maar tegelijkertijd met de scheiding worden geregeld.

Een afname van juridische conflicten is echter niet vastgesteld bij toevoegingsgebruikers. Bij ouders die op basis van een toevoeging een advocaat of mediator hebben ingeschakeld, is er geen verschil in de groep gehuwden die voor en na invoering van het ouderschapsplan is gescheiden in de mate waarin ze in een periode van drie jaar vervolgtoevoegingen hebben aangevraagd voor alimentatie of zorg-/omgangsregelingen. Bij gescheiden samenwoners is het gemiddeld aantal toevoegingen voor alimentatie of zorg-/omgangsregelingen wel lager geworden na de invoering van het ouderschapsplan.

De procedures over gezag laten een eigen dynamiek zien. Het aantal gerechtelijke procedures over gezagszaken is in 2012 sterk gestegen. Deze trend zien we ook bij de toevoegingsgebruikers. Bij zowel gescheiden gehuwden als samenwoners heeft de groep die na invoering van het ouderschapsplan is gescheiden meer vervolgtoevoegingen voor ouderlijk gezag/voogdij. Tussen 2011 en 2012 is ook het aantal gezag- en omgangsonderzoeken bij de Raad voor de Kinderbescherming toegenomen van ongeveer 4.900 naar 5.200. Vooral dit laatste wijst op een toename van het aantal conflictueuze scheidingen, hoewel het niet is uit te sluiten dat deze toename binnen de marges van relatief normale jaarlijkse fluctuaties ligt. Mogelijke verklaringen voor de toename in gezagszaken zijn toenemende geschillen tussen ex-partners over verhuizingen (naar aanleiding van nieuwe jurisprudentie).

Problemen bij kinderen

Voor het vaststellen van de problemen bij kinderen zijn zeven indicatoren gebruikt uit het *Scholieren en Gezinnen (S&G)*-onderzoek 2013: welbevinden van het kind, depressieve gevoelens, emotionele problemen, agressief gedrag, delinquent gedrag, schoolcijfers en loyaliteitsconflicten.

Uit dit onderzoek blijkt dat de kinderen die in de periode 2009-2013 een scheiding hebben meegemaakt een lager welbevinden en iets meer depressieve gevoelens hebben in vergelijking met de kinderen die voor 2009 een scheiding hebben meegemaakt. Voor de overige problemen worden geen verschillen gevonden. Het meer voorkomen van depressieve gevoelens bij scheidingskinderen uit de periode 2009-2013 kan statistisch worden verklaard door de hogere mate van ouderlijke conflicten in deze groep. Voor het verschil in welbevinden geldt dit gedeeltelijk. In hoeverre het ouderschapsplan hier een rol speelt, kan niet worden vastgesteld. Daarvoor zou voor verschillen in andere risicofactoren voor problemen van kinderen gecontroleerd moeten worden. De gegevens laten zien dat de problemen van kinderen van wie de ouders zijn gescheiden vanaf 2009 in ieder geval niet minder zijn dan bij de groep die voor 2009 een scheiding heeft meegemaakt. Wel moet hier worden bedacht dat de effecten van het ouderschapsplan op de langere termijn moeten worden gemeten. De kinderen uit de scheidingsjaren 2009-2013 zitten in een andere fase van het verwerkingsproces van de scheiding dan de kinderen uit scheidingsjaren 2004-2008. In de context van het S&G-onderzoek zijn kinderen in 2013 maximaal 3 jaar na de invoering van het ouderschapsplan geënquêteerd. Voor de meeste bevraagde kinderen uit scheidingsgroep 2009-2013 is de tijd tussen scheiding en ondervraging korter. Mogelijk hebben we vooral voor deze groep korte termijneffecten gemeten, die op de langere termijn anders uitwerken.

5.3 Slot

Het onderhavige onderzoek laat een aantal positieve ontwikkelingen zien. Het aantal scheidingen waarbij afspraken over de kinderen zijn gemaakt, is toegenomen. Volgens de geïnterviewde experts heeft het ouderschapsplan een plek verworven in de scheidingsprocedure. Het ouderschapsplan is procedureel ingebed in de werkwijze van advocaten, mediators en rechters. Een voordeel van het ouderschapsplan is dat het ouders stimuleert om afspraken te maken en dat ouders stil moeten staan bij de gevolgen van de scheiding voor de kinderen. De gerechtelijke procedure kan in beginsel niet worden gestart zonder het overleggen van een ouderschapsplan.

Andere positieve ontwikkelingen zijn de afname of afvlakking van gerechtelijke procedures met betrekking tot de kinderen vanaf 2009. Of die afname of afvlakking verband houdt met het ouderschapsplan valt niet met zekerheid te zeggen, maar een mogelijke verklaring is dat door het ouderschapsplan afspraken over de kinderen niet meer worden uitgesteld tot na de scheiding, maar tegelijkertijd met de scheiding worden geregeld.

Wat betreft de doelstellingen van het ouderschapsplan kunnen nog geen harde conclusies worden getrokken. Het huidige onderzoek geeft in ieder geval geen aanwijzingen dat het ouderschapsplan leidt tot meer contact tussen kinderen en beide ouders, minder ouderlijke conflicten en minder problemen bij kinderen. In het S&G onderzoek onder scholieren kon helaas geen harde scheidslijn worden getrokken tussen scheidingsprocedures die voor en na de invoering van het ouderschapsplan zijn gestart. Inherent aan de indeling in de twee groepen scheidingskinderen, verschilden de kinderen bovendien wat betreft hun leeftijd waarop de scheiding plaatsvond, de economische voorspoed tijdens de scheiding en het aantal jaren dat is verstreken sinds de scheiding. Door deze beperkingen was niet vast te stellen in hoeverre de verschillen tussen beide groepen scheidingskinderen aan de invoering van het ouderschapsplan konden worden toegeschreven of aan eventuele andere factoren. Bovendien is voor veel kinderen uit de scheidingsgroep 2009-2013 de scheiding nog van te recente datum om lange termijn-effecten te kunnen bepalen.

Het huidige onderzoek is een eerste verkenning naar de effecten van het ouderschapsplan. Daarbij is vooral gebruikt gemaakt van bestaande onderzoeksgegevens die niet specifiek voor het evalueren van het ouderschapsplan zijn verzameld. Dit brengt de nodige beperkingen met zich mee die in de inleiding zijn beschreven. Het onderhavige onderzoek is beperkt van opzet omdat in Nederland al diverse studies worden uitgevoerd om aspecten van het ouderschapsplan te onderzoeken en die bepaalde thema's dieper uitwerken:

- Onderzoek naar de betrokkenheid van kinderen bij het ouderschapsplan wordt verricht door V.M. Smits aan de Universiteit van Tilburg.
- Zowel het onderzoeksproject 'Gescheiden ouders, gezamenlijke kinderen' van de Universiteit Utrecht als promotieonderzoek van M. Tomassen-van der Lans geven een gedetailleerde beschrijving van de afspraken die in ouderschapsplannen zijn vastgelegd. Deze onderzoeksprojecten brengen ook een belangrijk deel van de Nederlandse jurisprudentie op dit gebied in kaart.
- Het project 'Gescheiden ouders, gezamenlijke kinderen' onderzoekt de gevolgen van de afspraken over kinderen voor ouders en kinderen en bekijkt de effecten van diverse woonsituaties op het welbevinden van ouders en kinderen.
- Recent is een promotieonderzoek van start gegaan aan de Universiteit van Utrecht door S. De Bruijn. Het project richt zich op een evaluatie van het

ouderschapsplan en onderzoekt onder andere in hoeverre er ouderschapsplannen worden opgesteld en welke effecten een ouderschapsplan heeft. Bovenstaande studies zullen meer inzicht geven in hoe in de praktijk wordt omgegaan met het ouderschapsplan en hoe het ouderschapsplan uiteindelijk uitpakt voor kinderen.

Summary

Evaluation Parenting Plan

Each year, an estimated 50 to 60 thousand Dutch minor children are confronted with parental separation through divorce or ending of parental cohabitation. These children often have more problems than children of married or cohabiting parents. Continued interparental conflict after separation is a major determinant for future problems of children.

On March 1, 2009, the Promotion of Continued Parenting and Proper Divorce Act (*Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding*) came into effect. One element of this Act is that parents with joint legal custody of minor children are obliged to include a 'parenting plan' in their divorce petition. This plan should include parents' agreements on care taking, information exchange, and financial child support. By making formal agreements prior to divorce, the mandatory parenting plan aims to mitigate parents' conflicts about the upbringing and care taking of their children. This should reduce the adverse effects of divorce on children's wellbeing.

The current report provides a first step to evaluate the parenting plan. It does not include a comprehensive evaluation, but makes maximum use of existing data and literature.

Research questions

In the present study the following two main questions are addressed:

- 1 How is the parenting plan implemented in practice?
 - a To what extent do parents make formal arrangements with respect to children before and after introduction of the parenting plan?
 - b To what extent do the characteristics of parents without formal arrangements differ from parents with formal arrangements about the children?
 - c Do children know about their parents' arrangement, were they consulted by the parents when the terms of the arrangement were negotiated, and are they satisfied with the arrangement?
 - d What are the experiences of judges, lawyers and mediators?
- 2 To what extent are the objectives of the parenting plan achieved? That is, is/are there, in comparison with divorces prior to the mandatory parenting plan, on the long-term:
 - a more contact between parents and children;
 - b less interparental conflict;
 - c reduced social-emotional and behavioral problems of children.

Research method

Data for this study were collected through different methods: literature review, consulting existing data sources from Statistics Netherlands and the Council for the Judiciary, expert meetings and telephone interviews with lawyers, mediators and

judges. Furthermore, results of the study by Van der Valk & Spruijt (2013) were used (who drew upon data collected in the context of *Students and Families 2013*-research from the University of Utrecht). In the spring of 2013, this survey research was conducted among children aged 12 to 16 years, including 169 children whose parents divorced between 2004-2008 and 113 with parents who have been through a divorce between 2009-2013.

Parenting plan in practice

Arrangements on children

Of all divorces with minor children, the percentage including formal agreements about the children in the divorce decree increased from 59% in 2007 to 82% in 2011.

Among lower educated parents and 1st generation immigrants, absence of formal agreements on children were more common than among higher educated parents and 2nd generation immigrants. It was also more common within these groups when compared to native parents.

Involvement of children

The new Act obliges parents to indicate whether and how their minor children were involved in the preparation of the parenting plan. Children whose parents separated in 2009-2013 were more often aware that their parents agreed upon a parenting plan/child arrangements than children whose parents separated in 2004-2008. They were also more often consulted about these agreements. Both groups of children do not differ in satisfaction with the parenting plan/child arrangements.

The practice of lawyers and mediators

For some lawyers, the mandatory parenting plan has not led to major changes in their practice. Before the introduction of the parenting plan, they were already stimulating parents to make arrangements. For other lawyers, arrangements for children have become a permanent part of the divorce proceedings, whereas otherwise they might have paid no attention to it. The involvement of lawyers in drafting parenting plans can vary greatly. Lawyers' practices largely depend on the demands and abilities of parents and the kind of separation, varying from a joint petition to a high conflict divorce. There is a lot that parents can do themselves: On the Internet they can find tools for the development of a parenting plan as well as complete templates. A lawyer can offer templates too.

Little has changed for mediators. In the past, when parents wanted to make arrangements, they were already consulted and this has not been affected by the introduction of the mandatory parenting plan. Both lawyers and mediators note that the mandatory nature of the parenting plan can be beneficial for the process of separation as it stimulates parents to reach an agreement. There seems to be more interparental dialogue. It was however also noted that, because the mandatory components of a parenting plan can not be postponed until after the divorce, the divorce can be more time consuming than before.

Practice in courts

The introduction of the parenting plan led to many practical questions at courts. What to do if a parenting plan is not submitted or signed? From what age should children be involved in the parenting plan and to what extent should the content of a parenting plan be tested?

In 2010, the 'Landelijk Overleg Vakinhoud Familie- en jeugdrecht' (a national assembly of family judges), therefore provided recommendations to handle certain situations. As of yet, these recommendations were further supplemented and modified, and may be adjusted in the future if necessary. In practice of courts, the parenting plan forms no threshold to separate. A petition may be filed without a parenting plan, but only if it is adequately explained by parents why it could not be established.

Position of parents

Lawyers and mediators distinguish three types of divorces:

- 1 parents who wish to make arrangements for their children and manage to do this themselves reasonably well;
- 2 parents who continue fighting each other in the context of their relationship problems and who cannot reach an agreement;
- 3 parents who are in between: reaching an agreement is difficult or the consultation process takes some time.

For the first group the mandatory parenting plan has no impact. They would have made arrangements even without the obligation.

The second group will not be able to establish a parenting plan and this plan will not solve their problems. These parents are generally not able to communicate effectively with each other.

The third group may profit the most. Otherwise, this group might have made no arrangements or postponed them. The parenting plan can make these parents aware of the consequences of the divorce for the care and upbringing of their children and the mutual coordination this takes.

The findings suggest that parents vary greatly in how they give substance to the mandatory aspects of the parenting plan. Parents can differ in the extent to which they take the parenting plan seriously (a formality or not) and in the extensiveness of their arrangements (from global to detailed). Financial considerations may also play a role in the choices they make (e.g. a cheap online divorce arrangement or a more expensive consultation of a mediator).

Objectives of the parenting plan

Contact between parents and children

One of the principles of the Promotion of Continued Parenting and Proper Divorce Act is that, after the divorce, children stay in contact with both parents and that both parents continue to feel responsible for the care of their children. The current research focused on the frequency and the quality of the contact. Students (12-16 years) were asked in 2013 about their living arrangements (father, mother or co-parenting), how often they have contact with their father and mother and the quality of the relationship with their father and mother. Pupils whose parents separated in 2009-2013 had more frequent contact with the mother and reported less relationship quality with their father than pupils whose parents separated in 2004-2008. The frequency of contact with the father did not differ between both groups. These findings suggest that children's contact with their father did not increase after the introduction of the parenting plan.

Conflicts between parents

Parental conflicts were measured in different ways. Students reported about the extent to which their parents had conflicts before separation and the extent to which they have current conflicts. In addition, legal conflicts about the children were

examined (i.e. custody, care or visits, and child maintenance) on the basis of data about the number of legal aid assignments and court cases.

For children of divorce group 2004 - 2008, the current parental conflicts decreased compared to the conflicts prior to the separation. For children of divorce group 2009 - 2013, the degree of current conflicts is at the same level as before the separation. It should be kept in mind that these differences may also be related to differences between the two groups of children in the elapsed time between the divorce and the questionnaire. On average, the difference was about four years (three years had elapsed for group 2009 - 2013 and seven years for group 2004 - 2008).

The number of legal conflicts between parents, as indicated by court data, show a decreasing trend, as to care arrangements, or discontinuation of a rising trend as to compliance of care arrangements and determination of child maintenance. A decrease in litigation was not observed for users of subsidized legal aid. Divorcees who used subsidized legal aid did not differ in usage of legal aid for alimony and care arrangements in a three years period following the divorce. For separated cohabitants, however, a decrease was observed in subsidized legal aid provision for alimony and care arrangements.

Children's problems

The children (surveyed in 2013) who experienced a divorce after 2009 reported a lower well-being and somewhat more depressive feelings than the children whose parents divorced before 2009. For other problems, that is aggressive behavior, emotional problems, delinquent behavior, school grades, and loyalty problems, no differences between the two groups of children were observed. These research results at best indicate that the extent to which children of divorced parents experience problems did not decrease after the introduction of the parenting plan. The current study however can not be conclusive about these effects because, first and foremost, this should be measured in the longer term. Most children are still in the process of separation and therefore had little time to adapt to the new circumstances. In the context of the S&G-research, children were interviewed in 2013. That was up to three years after the introduction of the parenting plan. For most children, the time between separation and participation in the study is even shorter. We therefore might have captured only short-term effects. When the long term effects of the parenting plan on the well-being of children are evaluated, results may be different and conclusions more definite.

Literatuur

- Ackermans-Wijn, J.C.E. (2012). De nieuwe aanbevelingen van het LOVF met betrekking tot het ouderschapsplan. *Tijdschrift voor Scheidingsrecht, EB* 2012/74, 1-9.
- Ackermans-Wijn, J.C.E., Brands-Bottema, G.W. (2009a). De invoering van het ouderschapsplan: goed bedoeld, maar slecht geregeld. *Trema*, 2, 45-53.
- Ackermans-Wijn, J.C.E., Brands-Bottema, G.W. (2009b). EHBO: Eerste Hulp bij Ouderschapsplannen! *Tijdschrift voor Scheidingsrecht*, 11/12, 181-185.
- Albertini, M., & Garriga, A. (2011). The effect of divorce on parent-child contacts evidence on two declining effect hypotheses. *European Societies*, 13, 257-278.
- Amato, P.R. (1993). Children's adjustment to divorce: Theories, hypotheses, and empirical support. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 23-38.
- Amato, P.R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269-1287. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x>
- Amato, P.R. (2005). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269-1287. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x>
- Amato, P.R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72, 650-666. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x>
- Amato, P.R., & Booth, A. (1997). *A generation at risk: Growing up in an era of family upheaval*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Amato, P.R., & Cheadle, J. (2005). The long reach of divorce: Divorce and child well-being across three generations. *Journal of Marriage and Family*, 67, 191-206.
- Amato, P.R., & Keith, B. (1991). Parental divorce and the well-being of children: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 110, 26-46. <http://dx.doi.org/10.1037//0033-2909.110.1.26>
- Amato, P.R., & Keith, B. (1991). Separation from a parent during childhood and adult socio-economic attainment. *Social Forces*, 70, 187-206.
- Amato, P.R., Loomis, L.S., & Booth, A. (1995). Parental divorce, marital conflict, and offspring wellbeing in early adulthood. *Social Forces*, 73, 895-916.
- Anderson, E.R., & Wolchik, S. (2013). Divorce and children's social development. In N.J. Smelser & P.B. Baltes, *International Encyclopedia of Behavioral and Social Sciences* (pp. 3807-3810).
- Antokolskaia, M.V. (2011). Co-ouderschap in Nederland: Eindelijk duidelijkheid. *Justitiële Verkenningen*, 37, 9-19.
- Antokolskaia, M.V., & Coenraad, L.M. (2007). Het verplicht ouderschapsplan bij beëindiging van formele en informele relaties in rechtsvergelijkend perspectief. *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht*, 126, 309-314.
- Arditti, J.A. (1999). Rethinking relationships between divorced mothers and their children: Capitalizing on family strengths. *Family Relations*, 48, 109-119. <http://dx.doi.org/10.2307/585074>
- Arts, C.H. en E.M.J. Hoogteijling, Het Sociaal Statistisch Bestand 1998 en 1999, Sociaal-economische maandstatistiek, december 2002, pp. 13-21.
- Astone, N.M., & McLanahan, S. S. (1991). Family structure, parental practices, and high school completion. *American Sociological Review*, 56, 309-320. <http://dx.doi.org/10.2307/2096106>

- Bakker, B.F.M., 2009, Trek alle registers open! Rede uitgesproken van het ambt van bijzonder hoogleraar Methodologie van registerdata voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Chin-A-Fat, B.E.S. (2011). Scheiden anno 2011. Over depolarisering, mediation en overlegscheiding. *Justitiële Verkenningen*, 6, 36-49.
- Clement, C., Van Egten, C., & De Hoog, S. (2008). *Nieuwe gezinnen: Scheidingen en de vorming van stiefgezinnen*. Den Haag: E-Quality.
- Coenraad, L.M. (2010). Het toeziend oog van de rechter ziet in wekelijkheid weinig. In M.V. Antokolskaia & L.M. Coenraad (eds). *Het nieuwe echtscheidingsrecht: Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce* (pp. 81-94). Den Haag: Boom.
- Coenraad, L.M. (2010). Ouderschapsplan en ontvankelijkheid. Een voorstel voor betere toegang tot en voortgang van de scheidingsprocedure. *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht*, 19, 41-46.
- Cooney, T.M., & Uhlenberg, P. (1990). The role of divorce in men's relations with their adult children after mid-life. *Journal of Marriage and the Family*, 14, 677-688.
- Croes, M.T., Geurts, T., Ter Voert, M.J., & Zwenk, F. (2010). *Monitor rechtsbijstand en geschiloplossing: Nulmeting periode 2000-2009* (Cahier 2010-7). Den Haag: WODC.
- Crombrink-Kuiters, L., Van Gammeren-Zoetewij, M., & Peters, S.L. (2011). *Monitor gesubsidieerde rechtsbijstand 2010*. Den Haag: Boom.
- D'Onofrio, B.M., Turkheimer, E., Emery, R.E., Maes, H.H., Silberg, J., & Eaves, L.J. (2007). A children of twins study of parental divorce and offspring psychopathology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48, 667-675.
- De Graaf, A. (2005). *Scheiden: motieven, verhuisgedrag en aard van de contacten*. Den Haag: CBS. <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/D7F31A5F-FD10-40E1-A38E-1EFD8918A6B8/0/2005k4b15p039art.pdf>
- De Graaf, P.M., & Kalmijn, K. (2006). Change and stability in the social determinants of divorce: A comparison of marriage cohorts in the Netherlands. *European Sociological Review*, 22, 561-572. <http://dx.doi.org/10.1093/esr/jcl010>
- Dronkers, J., & Härkönen, J. (2008). The intergenerational transmission of divorce in cross-national perspective: Results from the Fertility and Family Survey. *Populations Studies*, 62, 273-288. <http://dx.doi.org/10.1080/00324720802320475>
- Emery, R.E. (1982). Interparental conflict and the children of discord and divorce. *Psychological Bulletin*, 92, 310-330.
- Emery, R.E. (1999). *Marriage, divorce, and children's adjustment*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Feldman, R.S. (2007). *Ontwikkelingspsychologie*. Amsterdam: Pearson Education.
- Fellegi, I. & Sunter, A. (1969). A theory of record linkage. *Journal of the American Statistical Association*, 64, 1183-1210.
- Fischer, T. (2007). Parental divorce and children's socio-economic success: Conditional effects of parental resources prior to divorce, and gender of the child, *Sociology*, 41, 475-495.
- Fischer, T., & De Graaf, P. M. (2001). *Ouderlijke echtscheiding en de levensloop van kinderen: Negatieve gevolgen of schijnverbanden?*
- Gähler, M., & Garriga, A. (2013). Has the association between parental divorce and young adults' psychological problems changed over time? Evidence from Sweden, 1968-2000. *Journal of Family Issues*, 34, 784-808. <http://dx.doi.org/10.1177/0192513X12447177>

- Geurts, E., Chênevert, C. Anthonijsz, I. (2009). Inventarisatie hulpaanbod bij scheidingsproblemen: Te weinig gespecialiseerde hulp bij moeizame scheiding. *JeugdenCo*, 03, 30-43.
- Grünewald, W. & Körner, T. (2005). Quality on its way to maturity: Results of the European conference on Quality and methodology in official statistics (Q2004). *Journal of Official Statistics*, 21, 747-759.
- Hanson, T.L. (1999). Does parental conflict explain why divorce is negatively associated with child welfare? *Social Forces*, 77, 1283-1316.
- Haverkort, C., & Spruijt, E. (2011). *Kinderen uit nieuwe gezinnen: Handboek voor school en begeleiding*. Houten: Lannoo Campus.
- Herbots, K., Roevens, E., & Put, J. (2011). Participatierechten van kinderen in scheidingssituaties. Visie en praktijk van scheidingsbemiddelaars. *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht*, 111, 1-10.
- Israels, A., Kuijvenhoven, L., Van der Laan, J., Pannekoek, J. & Schulte Noordholt, E. (2012) Imputatie. Statistische methoden, 1, Den Haag: 2011.
- Jaffee, S.R., Moffitt, T.E., Caspi, A., & Taylor, A. (2003). Life with (or without) father: The benefits of living with two biological parents depend on the father's antisocial behavior. *Child Development*, 74, 109-126.
- Jekielek, S.M. (1998). Parental conflict, marital disruption and children's emotional well-being. *Social Forces*, 76, 905-935.
- Kalter, N., Kloner, A., Schreier, S., & Okla, K. (1989). Predictors of children's postdivorce adjustment. *American Journal of Orthopsychiatry*, 59, 605-620.
- Kamerstukken II, Vergaderjaar 2004-2005, 30 145, nr 3. Memorie van Toelichting. Kinderombudsman, & National Ombudsman. (2012). *De ondertoezichtstelling bij omgangsproblemen* (Rapportnummers: 2012/166 en KOM5A/2012).
- Kinderombudsman. (2012). *Bijzondere curator: Een lot uit de loterij?*
- Kroese, B., Renssen, R.H. & Trijssenaar, M. (2000). Weighting or imputation: Constructing a consistent set of estimates based on data from different sources. In P. Al en B.F.M. Bakker (red.), *Re-engineering Social Statistics by micro-integration of different sources*. Themanummer Netherlands Official Statistics, 15, 23-31.
- Lans, M. van der (2011). Het ouderschapsplan in de rechtspraak. *Justitiële Verkenningen*, 37, 20-35.
- Loeb, E. (2009). Het ouderschapsplan. In K. Boele-Woelki e.a. (red.). *Actuele ontwikkelingen in het familierecht. Derde UCERF symposium* (pp 17-26). Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Maccoby, E., & Martin, J.A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In E.M. Hetherington (Ed). *Handbook of child psychology: Socialization, personality, and social development* (Vol. IV; pp. 1-101). New York: Wiley.
- Manning, W.D., & Smock, P. J. (1999). New families and nonresident father-child visitation. *Social Forces*, 78, 87-116. <http://dx.doi.org/10.2307/3005791>
- Manting, D., & Bouwman, A. M. (2005). Short- and long-term economic consequences of the dissolution of marital and consensual unions. The example of the Netherlands. *European Sociological Review*, 22, 413-429.
- McLanahan, S.S. (1985). Family structure and the reproduction of poverty. *American Journal of Sociology*, 90, 873-901.
- McLanahan, S.S. (1989). Mother-only families: Problems, reproduction, and politics. *Journal of Marriage and the Family*, 51, 557-580.
- McLanahan, S.S., & Sandefur, G. (1994). *Growing up with a single parent: What helps, what hurts*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Milevsky, A. (2004). Perceived parental marital satisfaction and divorce: Effects on sibling relations in emerging adults. *Journal of Divorce and Remarriage*, 41, 115-128. http://dx.doi.org/10.1300/J087v41n01_07
- Molen, H. van der, Perreijn, S., & Hout, M. van den. (2007), *Klinische psychologie: theorieën en psychopathologie*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Mooney, A., Oliver, C. en Smith, M. (2009). *Impact of family breakdown on children's well-being*. Londen: Department for children, schools and families.
- Nielsen, L. (2011). Shared parenting after divorce: A review of shared residential parenting research. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52, 586-609.
- Poortman, A. (2000). Sex differences in the economic consequences of separation: A panel study of the Netherlands. *European Sociological Review*, 16, 367-383.
- Poortman, A. (2002). *Socio-economic causes and consequences of divorce*. Dissertation: Universiteit Utrecht / ICS.
- Poortman, A., & Voorpostel, M. (2009). Parental divorce and sibling relationships: A research note. *Journal of Family Issues*, 30, 74-91. <http://dx.doi.org/10.1177/0192513X08322782>
- Roozendaal, Z. van (2011). *Het ouderschapsplan: Een dode letter? Een onderzoek naar de werking van het ouderschapsplan in de rechtspraak*. Scriptie Tilburg University. <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=120878>
- Scanzoni, J., Polonko, K, Teachman, J., & Thompson, L. (1989). *The sexual bond: Rethinking families and close relationships*. Newbury Park, CA: Sage.
- Sheehan, G., Darlington, Y., Noller, P., & Feeney, J. (2004). Children's perceptions of their sibling relationships during parental separation and divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 41, 69-94. http://dx.doi.org/10.1300/J087v41n01_05
- Silverstein, M., Bengtson, V. L., & Lawton, L. (1997). Intergenerational solidarity and the structure of adult child-parent relationships in American families. *American Journal of Sociology*, 103, 429-460.
- Smock, P.J., Manning, W.D., Gupta, S. (1999). The effect of marriage and divorce on women's economic well-being. *American Sociological Review*, 64, 794-812.
- Spruijt, E., Kormos, H. (2010). *Handboek scheiden en de kinderen: Voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum
- Steenhof, L., & Prins, K. (2005). Echtscheiding van ouders en kinderen. *CBS Bevolkingstrends*, 4e kwartaal, 47-52.
- Thomson, E., & McLanahan, S.S. (2012). Reflections on "Family structure and child well-being: Economic resources vs. parental socialization". *Social Forces*, 91, 45-53.
- Thomson, E., Hanson, T.L., McLanahan, S. (1994). Family structure and child well-being: Economic resources vs. parental behaviors. *Social Forces*, 73, 221-242.
- Thornton, A., & Young-DeMarco, L. (2001). Four decades of trends in family attitudes toward family issues in the United States: The 1960s through the 1990s. *Journal of Marriage and Family*, 63, 1009-1037. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.01009.x>
- Tomassen-Van der Lans, M. (te verschijnen). *Het verplicht ouderschapsplan: regeling en werking*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam. Dissertatie.
- Tomassini, C., Kalogirou, S., Grundy, E., Fokkema, T., Martikainen, P., Broese van Groenou, M., & Karisto, A. (2004). Contacts between elderly parents and their children in four European countries: Current patterns and future prospects. *European Journal of Ageing*, 1, 54-63.
- Uunk, W. (2004). The economic consequences of divorce for women in the European Union: The impact of welfare state arrangements. *European Journal of Population*, 20, 251-285.

- Valk, I. van der, & Spruijt, E. (2013). *Het ouderschapsplan en de effecten voor de kinderen*. [www.wodc.nl/onderzoekdatabase/evaluatie-wet-bevordering-voortgezet-ouderschap-en-zorgvuldige-scheiding-\(stb2008-500\)mbt-het-onderdeel-ouderschapsplan.aspx](http://www.wodc.nl/onderzoekdatabase/evaluatie-wet-bevordering-voortgezet-ouderschap-en-zorgvuldige-scheiding-(stb2008-500)mbt-het-onderdeel-ouderschapsplan.aspx)
- Voert, M.J. ter, Geurts, T., & Van Os, R.M.V. (2012). *Monitor rechtsbijstand en geschiloplossing 2011* (Cahier 2012-5). Den Haag: WODC.
- Vlaardingerbroek, P. (2013). Grootouders, kleinkinderen en omgang: een typisch Nederlands probleem. *Tijdschrift voor Scheidingsrecht*, 23.
- Voorpostel, M., Van der Lippe, T., & Flap, H. (2012). For better or worse: Negative life events and sibling relationships. *International Sociology*, 27, 330-348.
- Wobma, E., & De Graaf, A. (2009). Scheiden en weer samenwonen. *Bevolkingstrends*, 57, 14-21.
- Wolfinger, N.H. (2005). *Understanding the divorce cycle: The children of divorce in their own marriages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zorlu, A. & Mulder C.H. (2008). Initial and subsequent location choices of immigrants to the Netherlands. *Regional Studies*, 42, 245-264.

Bijlage 1 Samenstelling begeleidingscommissie

Voorzitter

Dhr. prof. mr. P. Vlaardingerbroek	Department of private law, Tilburg University
------------------------------------	---

Leden

Mevr. mr. dr. J.C.E. Ackermans-Wijn	Team Familie, Rechtbank Gelderland
Mevr. dr. E.S. Kluwer	Afdeling Sociale & Organisationspsychologie, Universiteit Utrecht
Mevr. mr. drs. J. Kok	Directie Wetgeving, Ministerie van Veiligheid en Justitie
Mevr. mr. D.J.I. Kroezen	Van der Woude de Graaf Advocaten
Mevr. mr. C.A. Otten	Bestuurslid vFAS
	Directie Justitieel Jeugdbeleid, Ministerie van Veiligheid en Justitie

Bijlage 2 Tabellen bij hoofdstuk 2

Tabel b2.1 Kenmerken van echtscheidingen waar minderjarige kinderen bij betrokken zijn, 2001-2011

		2001	2003	2005	2007	2009	2011
Echtscheidingen met minderjarige kinderen	aantal	21.630	19.546	20.020	19.626	18.495	18.415
Betrokken minderjarige kinderen	aantal	36.326	33.915	33.890	33.126	29.882	33.115
Ouderschapsplan aanwezig	%	.	.	.	.	29	78
Convenant aanwezig	%	.	.	49	59	69	62
Handhaving ouderlijk gezag	%	93	92	86	93	94	86
Toewijzing gezag aan man	%	0	0	1	0	0	0
Toewijzing gezag aan vrouw	%	5	3	4	1	2	2
Toewijzing gezag aan beide partners	%	2	0	5	1	2	10
Toewijzing nog niet besloten	%	.	4	4	4	2	2
Toewijzing omgangsregeling aan man	%	31	42	44	42	39	38
Toewijzing omgangsregeling aan vrouw	%	2	3	2	2	3	3
Toewijzing omgangsregeling aan beide	%	3	5	10	11	14	17
Toewijzing omgangsregeling nog niet besloten	%	-	3	3	5	2	16
Toewijzing omgangsregeling geen verzoek gedaan	%	-	29	25	41	42	26
Toewijzing alimentatie aan kind(eren)	%	59	59	56	59	57	55
Geen verzoek/ niet toegekend	%	-	-	-	37	-	28
Nog niet besloten bij eindbeslissing	%	-	-	-	4	-	4
Onbekend	%	-	-	-	-	-	13

. = geen gegevens; - = gegevens niet verkrijgbaar via de online database van het CBS (statline)

Bron: CBS statline, CBS bewerking WODC

Gegevens uit 2007 en 2011 over kinderalimentatie heeft WODC vastgesteld op basis van CBS-bestanden uit de betreffende jaren.

Tabel b2.2 Kenmerken van echtscheidingen waar minderjarige kinderen bij betrokken zijn, 2007 en 2011

		2007	2011
Totaal met minderjarige kinderen	aantal	19.626	18.415
Eenzijdig verzoek man/oudste partner	%	9	8
Eenzijdig verzoek vrouw/jongste partner	%	29	32
Gemeenschappelijk verzoek	%	62	60
Leeftijd vrouw	gemiddelde	39	40
Leeftijd man	gemiddelde	42	43
Leeftijd jongste* kind	gemiddelde	8	9
Aantal minderjarige kinderen	gemiddelde	1,8	1,8
Doorlooptijd van inschrijving tot eindbeschikking (dagen)	gemiddelde	94	113
Doorlooptijd gemeenschappelijk verzoek (dagen)	gemiddelde	42	44
Doorlooptijd eenzijdig verzoek (dagen)	gemiddelde	178	218

* Bij meer dan 3 minderjarige kinderen is de leeftijd van het 3^e kind genomen.

Bron: CBS, bewerking WODC

Tabel b2.3 Aantal kinderen (x 1.000) in een gezin met een alleenstaande moeder of vader*

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Alleen met moeder	306	318	330	340	349	356	358	359	360	364	373
Alleen met vader	27	28	30	34	35	36	37	37	38	39	40

* Het gaat hier om de geregistreerde werkelijkheid; het is onbekend of en hoeveel tijd een kind daadwerkelijk doorbrengt met de vader en moeder.

Bron: CBS-statline (verkregen op 17 september 2013)

Tabel b2.4 Ontwikkeling in het aantal kinderen (x 1.000) in een gezin met stiefouders en een gezin zonder ouders

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Moeder en partner	94	98	102	106	109	112	116	118	120	121	120
Vader en partner	12	12	12	13	13	13	13	14	14	14	14
Woont zonder ouders	21	21	22	22	21	21	21	21	22	22	23

Bron: CBS-statline (verkregen op 17 september 2013)

Tabel b2.5 Afgedane echtscheidingsprocedures naar aard van het verzoek (in procenten), 2001 - 2012

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Gemeenschappelijk verzoek	53	51	49	49	51	53	56	57	59	59	60	59
Eenzijdig verzoek, geen tegenspraak	28	28	29	29	26	25	24	23	22	23	22	22
Eenzijdig verzoek, tegenspraak	18	20	22	22	23	22	21	19	19	14	18	15
Eenzijdig verzoek, tegenspraak onbekend	1	0	0	0	0	0	0	0	0	4	1	4
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Bron: Rvdr, bewerking WODC

Bijlage 3 Selecteren van toevoegingsgebruikers in het Sociaal Statistisch Bestand

Op welke wijze is de populatie voor het onderhavige onderzoek afgebakend voor het onderzoeken van het toevoegingengebruik voor en na de invoering van het ouderschapsplan? Welke mogelijkheden en beperkingen kent het Sociaal Statistisch Bestand (SSB)? Deze vragen komen in deze bijlage aan de orde. Voor de beschrijving van de mogelijkheden en beperkingen is onder andere gebruik gemaakt van inzichten van onderzoekers van het SCP (Permentier, Wittebrood, Das, en Van Daalen, 2010) en de oratie van Bakker (2009).

Afbakening van de populatie

In het huidige onderzoek is voor het selecteren van gescheiden personen gebruik gemaakt van gegevens uit de gemeentelijk basisadministratie (GBA). Eind 2011 stonden 16,7 miljoen Nederlanders geregistreerd in het bevolkingsregister van een Nederlandse gemeente. Over de periode 1995-2011 hadden deze personen in totaal meer dan 26 miljoen burgerlijke-staat-registraties (zie tabel b3.1).⁵⁶

Tabel b3.1 Aantal en percentage registraties van burgerlijke staten in de periode van 1995 t/m 2011 van Nederlanders die in 2011 stonden ingeschreven in het bevolkingsregister^a

	Aantal registraties ^b	Percentage
Gehuwd	10.359.952	39
Ongehuwd	11.801.772	45
Partnerschap	234.704	1
Gescheiden na huwelijk	1.987.267	8
Gescheiden na partnerschap	87.735	<1
Verweduwd na huwelijk	1.876.864	7
Verweduwd na partnerschap	2.979	<1
Totaal aantal registraties	26.351.273	100

^a Berekening WODC op basis van bij het CBS beschikbaar gestelde microdatabestanden van het SSB.

^b Het totaal aantal registraties in de periode 1995-2011 is groter dan het totaal aantal Nederlanders in 2011 omdat één person meerdere registraties kan hebben gehad (bijvoorbeeld ongehuwd in 1996, gehuwd in 1999 en gescheiden in 2010).

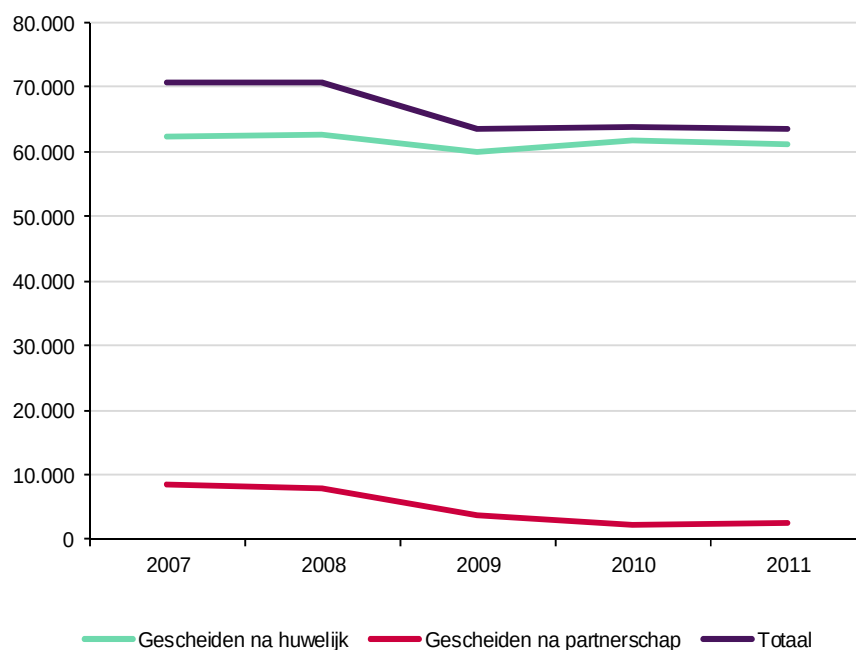
Van alle 2.075.002 scheidingsregistraties (scheiding na huwelijk + scheiding na partnerschap) vielen 1.679.449 registraties af omdat ze betrekking hadden op een scheiding van voor 2007. Tot slot bleken er 63.205 registraties teveel in te staan opgenomen omdat bij een verhuizing naar een andere gemeente opnieuw in de registers wordt opgenomen. Dit resulteerde in een totaal van 332.348 registraties over personen die in 2011 waren ingeschreven in het bevolkingsregister en die één keer of vaker gescheiden zijn in de periode van 2007-2011.

In figuur b3.1 staat het aantal gescheiden personen die voor het onderhavige onderzoek zijn geselecteerd per jaar weergegeven. Het totaal aantal geselecteerde

⁵⁶ Sinds 1999 worden gegevens verzameld voor het SSB; deze gegevens strekken niet verder terug dan 1995. Volgens het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2012) zijn de GBA gegevens uit 2011 voor 98% volledig. Ontbrekende gegevens hebben meestal betrekking op personen voor wie het overlijden niet bekend is, personen die zijn gaan zwerven, zijn verhuisd zonder de gemeente hierover te informeren, of zijn geëmigreerd (Permentier, Wittebrood, Das, en Van Daalen, 2010).

gescheiden personen ligt in het jaar 2007 en 2008 ongeveer op 70.000. In 2009 neemt het aantal af naar ongeveer 64.000 personen. Deze afname valt voornamelijk toe te schrijven aan de afschaffing van de flitsscheiding in 2009, zoals blijkt uit de afname van het aantal gescheiden personen na partnerschap in 2009 en de relatieve stabiliteit van het aantal echtscheidingen.

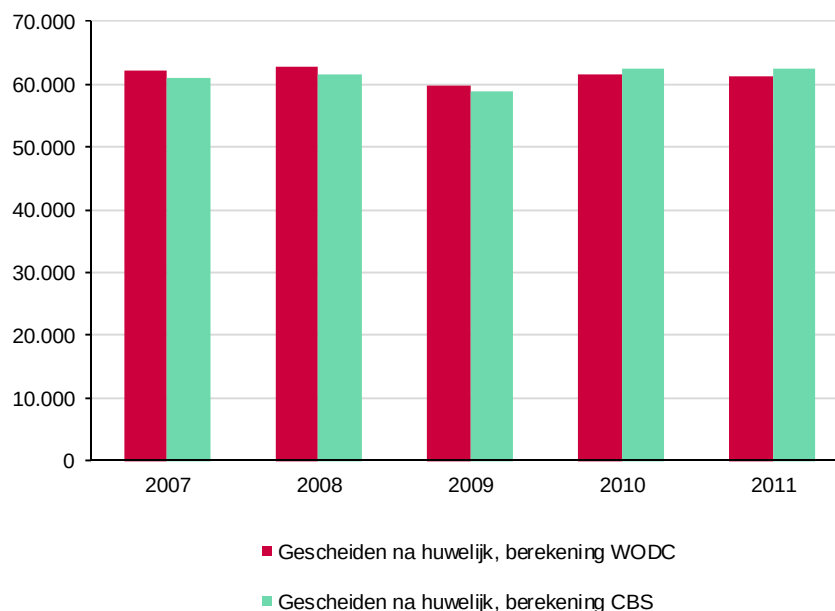
Figuur b3.1 Aantal personen die volgens het GBA zijn gescheiden na een huwelijk en na een partnerschap in het jaar 2007, 2008, 2009, 2010 en 2011^a

^a Berekening WODC op basis van bij het CBS beschikbaar gestelde microdatabestanden van het SSB.

Om te controleren in hoeverre onze cijfers in overeenstemming zijn met van die van het CBS, hebben we onze selectie van uit de echt gescheiden personen vergeleken met gepubliceerde cijfers van het CBS (figuur b3.2). De verschillen zijn niet groot: het gemiddelde verschil tussen onze berekening en de cijfers van het CBS in het aantal personen dat gescheiden is na een huwelijk bedraagt nog geen 2%. Onze selecties leiden dus tot vrijwel dezelfde statistieken als die van het CBS.

Figuur b3.2 Een vergelijking van het berekend aantal gescheiden personen (na huwelijk) per jaar^a met officiële cijfers van het CBS^b

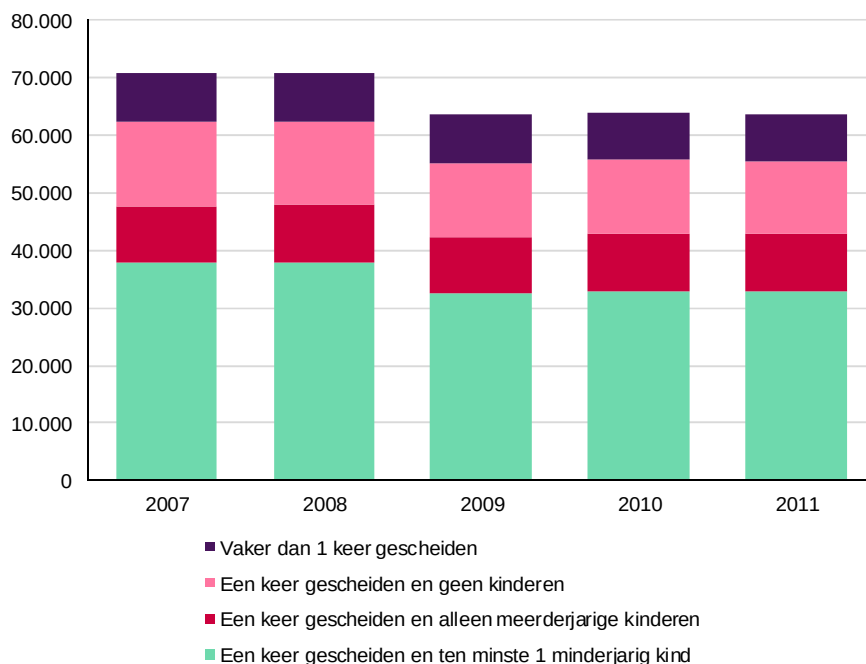

^a Berekening WODC op basis van bij het CBS beschikbaar gestelde microdatabestanden van het SSB.

^b De cijfers van het CBS zijn afkomstig van de online databank *statline*.

Om te voorkomen dat personen in de onderzoekspopulatie worden opgenomen waarbij problemen betrekking hebben op kinderen uit een eerder huwelijk, is de onderzoekspopulatie verder afgebakend door alleen personen te selecteren die één keer gescheiden zijn geweest. De onderzoekspopulatie nam hierdoor af van 332.348 personen naar 290.912 personen (er waren 37.851 personen die twee keer en 3.585 personen die drie keer of vaker gescheiden zijn geweest; zie figuur b3.3). Bij deze selectie moet worden opgemerkt dat het niet mogelijk is om in de GBA verder terug te kijken dan het jaar 1995. Als zodanig kunnen in de huidige populatie nog wel personen zitten die vóór het jaar 1995 al eens gescheiden zijn geweest. Tot slot zijn personen geselecteerd waarbij er ten tijde van de scheiding sprake was van ten minste één minderjarig kind. Dit is gedaan door de huishoudsamenstelling te achterhalen op het moment waarbij de partners nog gehuwd waren. Bij ongeveer 20% van de gescheiden personen was er bij de scheiding geen kind betrokken, bij ongeveer 15% van de gescheiden personen waren er uitsluitend meerderjarige kinderen betrokken bij de scheiding. Voor ongeveer 52% van het totaal aantal gescheiden personen was er ten tijde van de scheiding ten minste één minderjarig kind betrokken.

Figuur b3.3 Aantal gescheiden personen met ten minste één minderjarig kind ten tijde van de scheiding, en het aantal personen die zijn afgevalen voor het huidige onderzoek naar reden voor exclusie^a

^a Berekening WODC op basis van bij het CBS beschikbaar gestelde microdatabestanden van het SSB.

Niet-gehuwde samenwonende ouders

Het ouderschapsplan is ook verplicht gesteld voor ongehuwde ouders met gezag over minderjarige kinderen die uit elkaar gaan. Ook voor deze groep personen is gekeken naar het gebruik van gesubsidieerde rechtsbijstand voor kindgerelateerde problemen. Vanuit het SSB is daarom eerst een selectie gemaakt van alle personen die niet gehuwd samenwoonden. Hiertoe is gebruik gemaakt van het microbestand waarin partners van personen geregistreerd staan. Meer specifiek gaat het om alle partners voor wie volgens het GBA in de periode 1995 – 2011 ooit een huishouden is gevormd door Nederlanders die in 2011 stonden ingeschreven in het bevolkingsregister. Om de partnerstatus van personen te bepalen, wordt gekeken naar de positie van een persoon binnen een huishouden. Het CBS onderscheidt tien posities in het huishouden: kind (in juridische zin), alleenstaande, partner in ongehuwd samenwonend stel zonder kinderen, partner in ongehuwd stel met kinderen, partner in gehuwd stel zonder kinderen, partner in gehuwd stel met kinderen, ouder in éénouderhuishouden, referentiepersoon in overig huishouden, overig lid van een huishouden en lid van een institutioneel huishouden.

Het samenwonen kan overigens niet rechtstreeks uit het GBA worden opgemaakt. Dit wordt door het CBS zelf ingevuld via imputatie.⁵⁷ Hierdoor zal de match bij het koppelen met gegevens een toevoegingen een aantal foutieve koppelingen plaatsvinden. Het is echter waarschijnlijk dat de koppelfout gelijk is verdeeld over de jaren en dat daardoor geen vertekend beeld kan ontstaan als verschillende jaren

⁵⁷ Voor een overzicht van mogelijke imputatiemethodes, zie Israëls, Kuijvenhoven, Van der Laan, Pannekoek, & Schulte Noordhol (2012).

met elkaar vergeleken worden (een groep samenwoners voor de invoering van het ouderschapsplan en een groep samenwoners na de invoering van het ouderschapsplan).

Voor alle Nederlanders die in 2011 stonden ingeschreven in een gemeentelijk geboorteregister, stonden er 17.915.120 partners voor wie op enig moment in de periode van 1995-2011 een huishouden is gevormd, geregistreerd in het partnerbestand van het CBS (zie tabel b3.2). Ongeveer 8,4 miljoen van deze relaties zijn niet beëindigd ten tijde van het peilmoment van het GBA en ongeveer 6,6 miljoen van deze partners (37%) was het huishouden beëindigd vóór het jaar 2007. Verder hadden ongeveer 698.000 (4%) personen in de periode 2007 – 2012 meer dan één relatie beëindigd. Om er zeker van te zijn dat de groep samenwonenden met kinderen beide het ouderlijk gezag hebben over de kinderen, zijn personen die in de periode 2007-2012 meer dan één relatie hebben gehad buiten de analyse gehouden. Tot slot is 1% uit elkaar gegaan maar in dezelfde periode ook weer gaan samenwonen, was er in 2% van de gevallen sprake van echtscheiding, was 7% kinderloos en was er nog 1% waarbij er in het huishouden geen minderjarige kinderen woonachtig waren ten tijde van het beëindigen van het samenwonen. Deze zijn ook buiten de populatie gehouden. Uiteindelijk zijn er voor het onderhavige onderzoek 133.716 personen geselecteerd die hun relatie tussen 2007 en 2012 hebben beëindigd.

Tabel b3.2 Aantal ex-samenwoners met ten minste één minderjarig kind, en aantal afgefallen partnerregistraties naar reden voor exclusie^a

	Aantal partners	%
Totaal aantal partners voor wie een huishouden is gevormd	17.915.120	100
Geen relevante partner omdat:		
Relatie is beëindigd vóór 2007	6.683.996	37
Meer dan 1 relatie is beëindigd in de periode 2007-2012	697.976	4
De relatie kortstondig is beëindigd en daarna weer gecontinueerd	191.049	1
Er ook sprake is echtscheiding	551.275	2
De samenwonenden kinderloos zijn	1.215.046	7
In het huishouden geen minderjarige kinderen woonachtig waren	90.474	1
Relevante partner (Ex-samenwoners met minderjarige kinderen)	133.716	1

^a Berekening WODC op basis van bij het CBS beschikbaar gestelde microdatabestanden van het SSB.

In figuur b3.4 wordt weergegeven in welk jaar de 133.716 geselecteerde personen het samenwonen hebben beëindigd. Het gaat jaarlijks om ongeveer 25.000 personen, met uitzondering van 2011, in dat jaar is het aantal toegenomen tot bijna 30.000 personen.

Figuur b3.4 Aantal samenwoners met minderjarige kinderen die de relatie hebben beëindigd in de periode 2007-2010^a

^a Berekening WODC op basis van bij het CBS beschikbaar gestelde microdatabestanden van het SSB.

Mogelijkheden en beperkingen

Er zitten voor- en nadelen aan het gebruiken van het SSB voor het huidige onderzoek. Een belangrijk voordeel is dat deze gegevens betrekking hebben op de volledige populatie. Het vraagstuk van generaliseerbaarheid, non-respons en selectiviteit is daarom in beginsel geen probleem. Bovendien is het gebruik van registerdata in vergelijking met de traditionele enquêtemethode tijd- en geldbesparend. Een cohortdesign zoals vormgegeven in het onderhavige onderzoek, bijvoorbeeld, zou via een traditionele vragenlijst alleen mogelijk zijn geweest als we meer dan zeven jaar geleden al een enquête hadden uitgezet. Een ander voordeel is dat geheugeneffecten vrijwel geen rol kunnen spelen. Het bij de belastingdienst geregistreerde inkomen van 10 jaar geleden is waarschijnlijk betrouwbaarder dan een huidige schatting van een respondent. Tot slot noemen we nog het voordeel dat het mogelijk is om in te zoomen op bevolkingsgroepen die vaak niet meewerken aan enquêtes, zoals allochtonen en mensen met een lage sociaal economische status of lastig aan-te-schrijven subpopulaties zoals in Nederland woonachtige Irakezen en Afganen (Grünewald & Körner, 2005; Zorlu & Mulder, 2008;).

Een belangrijk nadeel van het gebruik van registergegevens is dat de gegevens vaak niet optimaal zijn toegespitst op het beantwoorden van een specifieke onderzoeksvraag. Het verbinden van conclusies aan de hand van gegevens van het SSB is daarom vaak niet mogelijk: de indicatoren voor een bepaald fenomeen staan te ver af van datgene wat onderzocht wordt. Hoewel er ook in dit onderzoek geen conclusies getrokken kunnen worden over veranderingen in de mate van conflict bij gescheiden ouders in het algemeen, kunnen de gegevens wel een beeld geven over de mate waarin gescheiden ouders gebruik hebben gemaakt van gesubsidieerde rechtsbijstand voor juridische hulp en/of het inschakelen van een onafhankelijke derde voor conflictoplossing voor kindgerelateerde problemen.

Een ander nadeel van het gebruik van het SSB is dat er, zij het in geringe mate, sprake kan zijn van miskoppelingen tussen twee registers (Bakker, 2009). Dit komt voor als de informatie van twee verschillende personen wordt gekoppeld waarbij de gegevens over de ene persoon ten onrechte wordt beschouwd als toebehorend aan de andere persoon. Meestal heeft dit een vertekend beeld als resultaat en een onderschatting van de sterkte van verbanden tussen variabelen (Fellegi en Sunter, 1969; Kroese, Renssen & Trijssenaar, 2000). Daarnaast kan een koppeling soms niet worden gemaakt waardoor er gegevens ontbreken over bepaalde personen. Dit leidt tot een selectiviteit die vergelijkbaar is met de selectiviteit die wordt veroorzaakt door non-respons in traditionele vragenlijstenonderzoek. Daarbij moet wel worden vermeld dat de selectiviteit in het SSB naar schatting kleiner is dan die voorkomt bij traditionele enquêtering (Arts, Bakker en Van Lith, 2000). In het onderhavige onderzoek zijn meerdere controles uitgevoerd ter minimalisering van koppelfouten.

Bijlage 4 Tabellen bij hoofdstuk 3 en 4

Tabel b4.1 Kenmerken van echtscheidingen waar minderjarige kinderen bij betrokken zijn (in procenten), 2001-2011

	2001	2003	2005	2007	2009	2011
Ouderschapsplan					29	78
Convenant			49	59	69	62
Omgangs-/zorgregeling	35	50	56	54	56	57
Kinderalimentatie	59	59	56	59	57	55

Bron: CBS

Tabel b4.2 Percentage regelingen voor minderjarige kinderen naar opleiding en etniciteit ouders, 2007 en 2011

2007	Geen convenant n=211	Niets* n=57	Geen convenant n=262	Niets* n=69
Opleiding man	%	%	Opleiding vrouw	%
1 laag	63	32	1 laag	58
2	47	14	2	44
3	47	9	3	39
4 hoog	23	6	4 hoog	31
Totaal	39	11	Totaal	39
Etniciteit man	n=535	n=147	Etniciteit vrouw	n=535
	%	%		%
Autochtoon	33	8	Autochtoon	35
2 ^e gen allochtoon	41	7	2 ^e gen allochtoon	40
1 ^e gen allochtoon	72	28	1 ^e gen allochtoon	65
Totaal	39	11	Totaal	39
2011	Geen convenant/ ouderschapsplan n=98	Niets* n=10	Geen convenant/ ouderschapsplan n=99	Niets* n=12
Opleiding man	%	%	Opleiding vrouw	%
1 laag	32	16	1 laag	35
2	21	1	2	25
3	13	2	3	16
4 hoog	12	0	4 hoog	7
Totaal	18	2	Totaal	18
Etniciteit man	n=189	n=24	Etniciteit vrouw	n=193
	%	%		%
Autochtoon	12	1	Autochtoon	12
2 ^e gen allochtoon	23	2	2 ^e gen allochtoon	21
1 ^e gen allochtoon	38	7	1 ^e gen allochtoon	35
Totaal	18	2	Totaal	18

* Geen convenant, ouderschapsplan en nevenvoorzieningen kinderalimentatie, omgang/zorg

Bron: CBS echtscheidingsbestand gekoppeld met SSB, bewerking WODC

Tabel b4.3 Gemiddelde leeftijd jongste kind naar regelingen voor minderjarige kinderen, 2007 (N=1.606) en 2011 (N=1.149)

	Geen convenant/ouderschapsplan	Niets*	Totaal
Gemiddelde leeftijd jongste kind 2007	8,3	9,4**	8,3
Gemiddelde leeftijd jongste kind 2011	8,7	10,6**	8,7

* Geen convenant, ouderschapsplan of nevenvoorzieningen kinderalimentatie en/of omgang/zorg

** Significant verschil met totale gemiddelde ($p < 0,05$)

Bron: CBS echtscheidingbestand gekoppeld met SSB, bewerking WODC

Tabel b4.4 Oordeel scheidingskinderen met omgangsregeling/ouderschapsplan over die regeling, naar periode van scheiding (in procenten)

	Scheiding 2004-2008 <i>n</i> =81	Scheiding 2009-2013 <i>n</i> =71	Vershil groepen significant ($p < 0,05$)
<i>Heb je hierover meegepraat?</i>			
Ja	42	61	
Nee	45	31	
Anders	9	6	
N.v.t.	4	1	$p=0,05$
<i>Ben je tevreden met het ouderschapsplan of de omgangsregeling?</i>			
Ja	54	50	
Een beetje	36	33	
Nee	6	14	
N.v.t.	4	3	n.s.
<i>Houdt iedereen zich eraan?</i>			
Ja	79	71	
Nee, mijn moeder (meestal) niet	5	6	
Nee, mijn vader (meestal) niet	5	8	
N.v.t.	10	14	n.s.

Bron: Van der Valk & Spruijt (2013)

Tabel b4.5 Contact met derden over de scheiding van kinderen met ouders die voor 2009 zijn gescheiden en erna (in procenten)

	Scheiding 2004-2008 <i>n</i> =169	Scheiding 2009-2013 <i>n</i> =113
Iemand van school	36	44
Kinderrechter	7	14
Advocaat	4	7
Advocaat/mediator	8	8
Iemand van de RvdK	7	10
Hulpverlener	22	26
Iemand anders	46	50

Bron: Van der Valk & Spruijt (2013)

Tabel b4.6 Waardering voor het contact met derde over de scheiding (gemiddelde, schaal 1-10)

	Scheiding 2004-2008	Scheiding 2009-2013
	n=169	n=113
Iemand van school	6,7	6,3
Kinderrechter	6,3	5,9
Advocaat	5,3	4,7
Advocaat/mediator	5,4	5,5
Iemand van de RvdK	4,8	3,9
Hulpverlener	6,1	6,5
Iemand anders	8,5	8,4

Bron: Van der Valk & Spruijt (2013)

Tabel b4.7 Aantal mediation familie zaken via rechtspraak en slagingspercentages

	2008	2009	2010	2011	2012
Verwezen naar mediation	2.174	2.570	2.746	2.138	2.016
Gestarte mediations	1.949	2.365	2.537	1.947	1.831
Afgeronde mediations	1.874	1.963	2.317	1.973	1.824
Geheel of gedeeltelijk geslaagd	54%	52%	53%	55%	54%

Bron: jaarverslagen Rvdr

Tabel b4.8 Doorlooptijd echtscheidingsprocedures in dagen

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Eenzijdig verzoek, tegenspraak	137	221	266	282	308	314	308	321	331	343	354	358	349
Eenzijdig verzoek, geen tegenspraak	88	100	107	108	107	103	104	110	112	117	120	122	117
Gemeenschappelijk verzoek	35	34	36	35	35	34	34	36	35	38	33	34	36

Bron: onderzoeksdatabase Rvdr

Tabel b4.9 Gegevens S&G onderzoek over scheidingskinderen uit de periode 2004-2008 en de periode 2009-2013

	Scheiding 2004-2008 <i>n</i> =169	Scheiding 2009-2013 <i>n</i> =113	Vershil tussen groepen significant (<i>p</i> <0.05)
<i>Woonsituatie (in %)</i>			
Moedergezin	59	66	
Co-oudergezin	37	27	
Vadergezin	4	6	n.s.
<i>Contactfrequentie vader (in %)</i>			
Helemaal niet	3	5	
Paar keer per jaar	4	5	
1 keer per maand	12	9	
2 of 3 keer per maand	10	12	
1 keer per week	19	14	
Meerdere keren per week	44	40	
Elke dag	8	15	n.s.
<i>Contactfrequentie moeder (in %)</i>			
Helemaal niet	1	2	
Paar keer per jaar	-	-	
1 keer per maand	1	4	
2 of 3 keer per maand	3	-	
1 keer per week	11	5	
Meerdere keren per week	43	33	
Elke dag	41	56	<i>p</i> =0,02
<i>Binding met ouders (gemiddelde op schaal 1-5)</i>			
Binding met vader	4,09	3,82	<i>p</i> =0,00
Binding met moeder	4,21	4,16	n.s.

Bron: Van der Valk & Spruijt (2013)

Tabel b4.10 Aantal afgehandelde gezag en omgangzaken

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Omgang	2.485	2.598	2.619	2.711	2.855	2.861	3.107	3.506	3.775	3.602	3.421	3.378	3.212
Gezag	2.204	2.031	1.979	2.100	2.184	2.336	2.548	3.340	4.009	4.115	4.284	4.171	4.818
KG nakoming													
omgang	561	601	676	718	854	912	947	1.108	1.389	1.429	1.422	1.476	1.468

Bron: Rvdr, bewerking WODC

Tabel b4.11 Aantal afgedane verzoekschriften bij de rechtbank voor vaststelling en wijziging kinderalimentatie, 2000 - 2012

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Vaststelling	2.280	2.534	2.675	2.913	3.170	3.216	3.586	4.027	4.317	4.122	4.234	4.290	4.145
Wijziging	2.164	2.196	2.303	2.761	3.275	3.613	3.405	3.355	3.336	3.952	4.259	3.729	4.472
Totaal	4.444	4.730	4.978	5.674	6.445	6.829	6.991	7.382	7.653	8.074	8.493	8.019	8.617

Bron: Rvdr, bewerking WODC

Tabel b4.12 Beschrijvende statistieken van de volledige populatie^a en verschillen tussen deelpopulaties T0 (gescheiden in 2007/2008) en T1 (gescheiden in 2010/2011)

	Populatie (N = 41.993)	T0 (N = 22.465)	T1 (N = 19.528)
	Gemiddelde of proportie	Gemiddelde of proportie	Gemiddelde of proportie
<i>Toevoegingstypes</i>			
Scheidingstoevoeging (totaal)	0,89	0,89	0,89
eenzijdig verzoek	0,60	0,61	0,60
gemeenschappelijk verzoek	0,29	0,28	0,29
Vervolgtoevoeging (totaal)	0,50	0,47	0,54
alimentatie/levensonderhoud	0,21	0,20	0,21
ouderlijk gezag/voogdij	0,12	0,09	0,16
omgangsregeling	0,17	0,18	0,17
<i>Toevoegingstypes – gehercodeerd^b</i>			
Scheidingstoevoeging (totaal)	0,83	0,84	0,82
eenzijdig verzoek	0,56	0,57	0,55
gemeenschappelijk verzoek	0,28	0,28	0,29
Vervolgtoevoeging (totaal)	0,32	0,31	0,33
alimentatie/levensonderhoud	0,18	0,18	0,18
ouderlijk gezag/voogdij	0,08	0,06	0,10
zorg/omgangsregeling	0,13	0,13	0,13
<i>Achtergrondkenmerken</i>			
Vrouwen	0,69	0,69	0,69
Leeftijd	38,63	38,44	38,84
Inkomen	23.089,58	22.969,28	23.227,96
Opleidingsniveau (SOI)	06,19	6,15	6,23
Land van herkomst			
Nederland	0,69	0,69	0,69
Turkije	0,06	0,06	0,06
Marokko	0,05	0,05	0,05
Suriname	0,03	0,03	0,03
Nederlands Indië	0,02	0,02	0,02
Westers	0,05	0,05	0,05
Niet westers overige	0,11	0,11	0,11
Leeftijd jongste kind			
0 - 4 jaar	0,35	0,36	0,35
5 - 12 jaar	0,47	0,46	0,47
13 - 17 jaar	0,18	0,18	0,18
<i>Overige kenmerken</i>			
Delta tijd ^c	7,30	6,92	7,74

a Alle personen met ten minste 1 minderjarig kind die zijn gescheiden in de jaren 2007/2008 en 2010/2011 en voor wie ten minste 1 toevoeging is verstrekt ter behoeve van rechtsbijstand voor de scheiding zelf en/of scheidingsgerelateerde problemen.

b Voor het controleren op achtergrondkenmerken zijn in de regressieanalyses de oorspronkelijke variabelen vanwege de sterk scheve verdeling, gehercodeerd naar dummievariabelen (0 = geen afgifte van toevoeging; 1 = ten minste 1 keer een toevoeging afgegeven). De waarden van deze variabelen worden hier gegeven.

c Dit is de tijd in maanden die ligt tussen het beëindigen van het samenwonen en de formele scheidingsdatum

Bron: Sociaal Statistisch Bestand van het CBS, bewerking WODC

Tabel b4.13 Beschrijvende statistieken van de volledige populatie^a en verschillen tussen deelpopulaties T0 (uit elkaar gegaan in 2007/2008) en T1 (uit elkaar gegaan in 2010/2011)

	Populatie (N = 13.836)	T0 (N = 6.529)	T1 (N = 7.307)
	Gemiddelde of proportie	Gemiddelde of proportie	Gemiddelde of proportie
<i>Toevoegingstypes</i>			
Einde samenwonen	0,46	0,44	0,47
Vervolgtoevoeging (totaal)	1,23	1,23	1,23
alimentatie/levensonderhoud	0,44	0,46	0,42
ouderlijk gezag/voogdij	0,31	0,25	0,37
zorg/ omgangsregeling	0,48	0,52	0,44
<i>Toevoegingstypes - gehercodeerd^b</i>			
Einde samenwonen	0,42	0,41	0,43
Vervolgtoevoeging (totaal)	0,73	0,72	0,74
alimentatie/levensonderhoud	0,38	0,40	0,37
ouderlijk gezag/voogdij	0,21	0,18	0,23
omgangsregeling	0,36	0,39	0,33
<i>Achtergrondkenmerken</i>			
Vrouwen	0,71	0,72	0,70
Leeftijd	42,27	42,16	42,38
Inkomen	20.223,54	19.967,19	20.452,60
Opleidingsniveau (SOI)	6,10	6,13	6,07
Land van herkomst			
Nederland	0,73	0,72	0,72
Suriname	0,06	0,06	0,06
Indonesië	0,04	0,04	0,04
Nederlandse Antillen	0,02	0,02	0,02
Marokko	0,01	0,01	0,01
Westers	0,08	0,08	0,08
Niet westers overig	0,07	0,07	0,07
Leeftijd jongste kind			
0 - 4 jaar	0,72	0,72	0,72
5 - 12 jaar	0,25	0,26	0,25
13 - 17 jaar	0,03	0,02	0,03

^a Alle ex-samenwonende personen met ten minste 1 minderjarig kind die uit elkaar zijn gegaan in de jaren 2007/2008 en 2010/2011 en voor wie ten minste 1 toevoeging is verstrekt voor rechtsbijstand voor hieraan gerelateerde problemen.

^b Voor het controleren op achtergrondkenmerken zijn in de regressieanalyses de oorspronkelijke variabelen vanwege de sterk scheve verdeling, gehercodeerd naar dummievariabelen (0 = geen afgifte van toevoeging; 1 = ten minste 1 keer een toevoeging afgegeven). De waarden van deze variabelen worden hier gegeven.

Bron: Sociaal Statistisch Bestand van het CBS, bewerking WODC

Bijlage 5 Analysemodellen toevoegingen gescheiden ouders

In deze bijlage zijn statistische modellen opgenomen (logistische regressie) waarmee de afgiftewaarschijnlijkheid van diverse typen toevoegingen is geschat voor personen die zijn gescheiden voor en na de invoering van het ouderschapsplan (T0 en T1). Voor achtergrondkenmerken is gecontroleerd. De ongestandaardiseerde logistische regressiecoëfficiënten en de standaardafwijking zijn gerapporteerd. In totaal zijn in deze modellen 41.993 gescheiden personen opgenomen, te weten 22.465 T0-personen (met minderjarige kinderen die uit elkaar zijn gegaan in 2007 of 2008 en ten minste 1 keer een toevoegingen hebben gebruikt in de periode 2007-2009), en 19.528 T1-personen (met minderjarige kinderen die uit elkaar zijn gegaan in 2010 of 2011 en ten minste 1 keer een toevoegingen hebben gebruikt in de periode 2010-2013). Voor de beschrijving van de resultaten in paragraaf 4.2, zijn de niet-gestandaardiseerde waarden omgezet in kansen.

Tabel b5.1 Scheidingstoevoeging (0 = geen afgifte; 1 = ten minste 1 keer afgegeven)

	Model 0		Model 1		Model 2		Full Model	
	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE
Intercept	1,60	0,01	1,65	0,02	1,64	0,10	1,67	0,10
2010/2011 (ref. = 2007/2008)			-0,11***	0,03			-0,10***	0,03
Moeders (ref. = vaders)					0,08**	0,03	0,08**	0,03
Leeftijd bij de scheiding (18 - 65)					0,00	0,00	0,00	0,00
Persoonlijk bruto inkomen ^a					0,00	0,00	0,00	0,00
Opleiding (SOI codering; 1 - 13)					-0,01	0,01	-0,01	0,01
Herkomst (ref. = Nederland)								
Turkije					0,23***	0,06	0,23***	0,06
Marokko					-0,05	0,06	-0,05	0,06
Suriname					-0,09	0,08	-0,09	0,08
Nederlands Indië					0,00	0,09	0,00	0,09
Westers					0,07	0,06	0,07	0,06
Niet Westers					0,19***	0,05	0,19***	0,05
Leeftijd jongste kind (ref. = 0 - 4 jaar)								
5 - 12 jaar					0,18***	0,03	0,18***	0,03
14 - 17 jaar					0,77***	0,05	0,77***	0,05
Delta tijd					-0,02***	0,00	-0,02***	0,00
<i>Modelstatistieken</i>								
LR $\chi^2_{(1)}$				18		646		660
$p > \chi^2$				0,00		0,00		0,00
Pseudo-R ²		0,00		0,00		0,02		0,02
Log likelihood		-26.333		-19.021		-18.707		-18.700

^a Minimum en maximum zijn mogelijk herleidbaar tot een persoon en worden daarom niet gegeven.

Bron: Sociaal Statistisch Bestand van het CBS, bewerking WODC

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Tabel b5.2 Vervolgtoevoeging (0 = geen afgifte; 1 = ten minste 1 keer afgegeven)

	Model 0		Model 1		Model 2		Full Model	
	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE
Intercept	-0,75	0,01	-0,81	0,01	-0,14	0,08	-0,17	0,08
2010/2011 (ref. = 2007/2008)			0,12***	0,02			0,12***	0,02
Moeders (ref. = vaders)					-0,01	0,02	0-,01	0,02
Leeftijd bij de scheiding (18 - 65)					-0,01***	0,00	-0,01***	0,00
Persoonlijk bruto inkomen ^a					0,00***	0,00	0,00***	0,00
Opleiding (SOI codering; 1 - 13)					-0,01	0,01	-0,01	0,01
Land van herkomst (ref. = Nederland)								
Turkije					-0,39***	0,05	-0,39***	0,05
Marokko					0,04	0,05	0,03	0,05
Suriname					0,07	0,07	0,07	0,07
Nederlands Indië					-0,02	0,08	-0,02	0,08
Westers					-0,03	0,05	-0,04	0,05
Niet Westers					-0,21***	0,04	-0,21***	0,04
Leeftijd jongste kind (ref. = 0 - 4 jaar)								
5 - 12 jaar					-0,25***	0,03	-0,25***	0,03
14 - 17 jaar					-0,91***	0,04	-0,91***	,04
Delta tijd					0,02	0,00	0,02	,00
<i>Modelstatistieken</i>								
LR $\chi^2_{(1)}$		.		35		1.384		1.416
$p > \chi^2$		.		0,00		0,00		0,00
Pseudo-R ²		0,00		0,00		0,03		0,03
Log likelihood		-26.333		-26.316		-25.641		-25.625

^a Minimum en maximum zijn mogelijk herleidbaar tot een persoon en worden daarom niet gegeven.

Bron: Sociaal Statistisch Bestand van het CBS, bewerking WODC

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Tabel b5.3 Eenzijdig verzoek (0 = geen afgifte; 1 = ten minste 1 keer afgegeven)

	Model 0		Model 1		Model 2		Full Model	
	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE
Intercept	0,25	0,01	0,29	0,01	-0,58	0,08	-0,55	0,08
2010/2011 (ref. = 2007/2008)			-0,09***	0,02			-0,11***	0,02
Moeders (ref. = vaders)					0,43***	0,02	0,44***	0,02
Leeftijd op moment van scheiding (18 - 65)					0,01***	0,00	0,01***	0,00
Persoonlijk bruto inkomen ^a					0,00	0,00	0,00	0,00
Opleiding (SOI codering; 1 - 13)					-0,02***	0,01	-0,02***	0,01
Land van herkomst (ref. = Nederland)								
Turkije					0,51***	0,05	0,51***	0,05
Marokko					0,56***	0,05	0,56***	0,05
Suriname					0,38***	0,06	0,38***	0,06
Nederlands Indië					0,06	0,07	0,06	0,07
Westers					0,15**	0,05	0,15**	0,05
Niet Westers					0,30	0,03	0,30***	0,03
Leeftijd jongste kind (ref. = 0 - 4 jaar)								
5 - 12 jaar					0,00	0,03	0,00	0,03
14 - 17 jaar					0,12**	0,04	0,11**	0,04
Delta tijd					0,01***	0,00	0,01***	0,00
<i>Modelstatistieken</i>								
LR $\chi^2_{(1)}$		.		21		1065		1095
$p > \chi^2$		.		0,00		0,00		0,00
Pseudo-R ²		0,00		0,00		0,02		0,02
Log likelihood		-28.791		-28.780		-28.258		-28.243

^a Minimum en maximum zijn mogelijk herleidbaar tot een persoon en worden daarom niet gegeven.

Bron: Sociaal Statistisch Bestand van het CBS, bewerking WODC

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Tabel b5.4 Gemeenschappelijk verzoek (0 = geen afgifte; 1 = ten minste 1 keer afgegeven)

	Model 0		Model 1		Model 2		Full Model	
	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE
Intercept	-0,93	0,01	-0,96	0,01	0,34	0,09	0,30	0,09
2010/2011 (ref. = 2007/2008)			0,07**	0,02			0,14***	0,02
Moeders (ref. = vaders)					-0,50***	0,03	-0,50***	0,03
Leeftijd bij de scheiding (18 - 65)					-0,02***	0,00	-0,02***	0,00
Persoonlijk bruto inkomen ^a					0,00	0,00	0,00	0,00
Opleiding (SOI codering; 1 - 13)					0,02**	0,01	0,02**	0,01
Land van herkomst (ref. = Nederland)								
Turkije					-0,53***	0,06	-0,53***	0,06
Marokko					-0,87***	0,07	-0,88***	0,07
Suriname					-0,68***	0,08	-0,67***	0,08
Nederlands Indië					-0,08**	0,08	-0,07**	0,08
Westers					-0,14***	0,05	-0,14***	0,05
Niet Westers					-0,26***	0,04	-0,26***	0,04
Leeftijd jongste kind (ref. 0 - 4 jaar)								
5 - 12 jaar					0,11***	0,03	0,11***	,03
14 - 17 jaar					0,27***	0,04	0,28***	,04
Delta tijd					-0,07***	0,00	-0,07***	,00
<i>Modelstatistieken</i>								
LR $\chi^2_{(1)}$		.		10		2.720		2.761
$p > \chi^2$		.		0,00		0,00		0,00
Pseudo-R ²		0,00		0,00		0,05		0,06
Log likelihood		-25.029		-25.024		-23.669		-23.649

^a Minimum en maximum zijn mogelijk herleidbaar tot een persoon en worden daarom niet gegeven.

Bron: Sociaal Statistisch Bestand van het CBS, bewerking WODC

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Tabel b5.5 Alimentatie/levensonderhoud (0 = geen afgifte; 1 = ten minste 1 keer afgegeven)

	Model 0		Model 1		Model 2		Full Model	
	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE
Intercept	-1,53	0,01	-1,53	0,02	-1,76	0,10	-1,76	0,10
2010/2011 (ref. = 2007/2008)			0,01	0,03			0,00	0,03
Moeders (ref. = vaders)					0,08**	0,03	0,08**	0,03
Leeftijd bij de scheiding (18 - 65)					0,01*	0,00	0,01*	0,00
Persoonlijk bruto inkomen ^a					0,00	0,00	0,00	0,00
Opleiding (SOI codering; 1 - 13)					0,01	0,01	0,01	0,01
Land van herkomst (ref. = Nederland)								
Turkije					-0,37***	0,06	-0,37***	0,06
Marokko					-0,12	0,06	-0,12	0,06
Suriname					-0,05	0,08	-0,05	0,08
Nederlands Indië					0,02	0,09	0,02	0,09
Westers					-0,21***	0,06	-0,21***	0,06
Niet Westers					-0,39***	0,05	-0,39***	0,05
Leeftijd jongste kind (ref. is 0 - 4 jaar)								
5 - 12 jaar					-0,06	0,03	-0,06	0,03
14 - 17 jaar					-0,25***	0,05	-0,25***	0,05
Delta tijd					0,01***	0,00	0,01***	0,00
<i>Modelstatistieken</i>								
LR $\chi^2_{(1)}$		.		0		203		203
$p > \chi^2$		.		0,69		0,00		0,00
Pseudo-R ²		0,00		0,00		0,01		0,01
Log likelihood		-19.689		-19.689		-19.587		-19.587

^a Minimum en maximum zijn mogelijk herleidbaar tot een persoon en worden daarom niet gegeven.

Bron: Sociaal Statistisch Bestand van het CBS, bewerking WODC

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Tabel b5.6 Ouderlijkgezag/voogdij (0 = geen afgifte; 1 = ten minste 1 keer afgegeven)

	Model 0		Model 1		Model 2		Full Model	
	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE
Intercept	-2,45	0,02	-2,71	0,03	-1,53	0,14	-1,73	0,14
2010/2011 (ref. = 2007/2008)			0,50***	0,04			0,51***	0,04
Moeders (ref. = vaders)					0,00	0,04	0,00	0,04
Leeftijd bij de scheiding (18 - 65)					-0,01**	0,00	-0,01**	0,00
Persoonlijk bruto inkomen ^a					0,00***	0,00	0,00***	0,00
Opleiding (SOI codering; 1 - 13)					-0,05***	0,01	-0,05***	0,01
Land van herkomst (ref. = Nederland)								
Turkije					-0,09	0,08	-0,10	0,08
Marokko					0,08	0,08	0,08	0,08
Suriname					0,01	0,11	0,02	0,11
Nederlands Indië					-0,24	0,15	-0,22	0,15
Westers					0,27***	0,08	0,27***	0,08
Niet Westers					0,22***	0,06	0,22***	0,06
Leeftijd jongste kind (ref. = 0 - 4 jaar)								
5 - 12 jaar					-0,22***	0,04	-0,22***	0,04
14 - 17 jaar					-1,33***	0,09	-1,32***	0,09
Delta tijd					0,02***	0,00	0,02***	0,00
<i>Modelstatistieken</i>								
LR $\chi^2_{(1)}$		.		193		825		1.020
$p > \chi^2$		.		0,00		0,00		0,00
Pseudo-R ²		0,00		0,01		0,04		0,04
Log likelihood		-11.674		-11.577		-11.261		-11.163

^a Minimum en maximum zijn mogelijk herleidbaar tot een persoon en worden daarom niet gegeven.

Bron: Sociaal Statistisch Bestand van het CBS, bewerking WODC

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Tabel b5.7 Omgangsregeling (0 = geen afgifte; 1 = ten minste 1 keer afgegeven)

	Model 0		Model 1		Model 2		Full Model	
	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE
Intercept	-1,88	0,01	-1,87	0,02	-0,35	0,11	-0,34	0,11
2010/2011 (ref. = 2007/2008)			-0,02	0,03			-0,02	0,03
Moeders (ref. = vaders)					-0,19***	0,03	-0,19***	0,03
Leeftijd bij de scheiding (18 - 65)					-0,02***	0,00	-0,02***	0,00
Persoonlijk bruto inkomen ^a					0,00***	0,00	0,00***	0,00
Opleiding (SOI codering; 1 - 13)					-0,01	0,01	-0,01	0,01
Land van herkomst (ref. = Nederland)								
Turkije					-0,41***	0,07	-0,41***	0,07
Marokko					0,06	0,06	0,06	0,06
Suriname					0,02	0,09	0,02	0,09
Nederlands Indië					-0,05	0,11	-0,05	0,11
Westers					0,01	0,07	0,01	0,07
Niet Westers					-0,22***	0,05	-0,22***	0,05
Leeftijd jongste kind (ref. = 0 - 4 jaar)								
5 - 12 jaar					-0,37***	0,04	-0,37***	0,04
14 - 17 jaar					-2,19***	0,09	-2,19***	0,09
Delta tijd					0,02***	0,00	0,02***	0,00
<i>Modelstatistieken</i>								
LR $\chi^2_{(1)}$		.		0		2.004		2.004
$p > \chi^2$		.		0,54		0,00		0,00
Pseudo-R ²		0,00		0,00		0,06		0,06
Log likelihood		-16.407		-16.407		-15.405		-15.405

^a Minimum en maximum zijn mogelijk herleidbaar tot een persoon en worden daarom niet gegeven.

Bron: Sociaal Statistisch Bestand van het CBS, bewerking WODC

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Bijlage 6 Analysemodellen toevoegingen ex-samenwonende ouders

In deze bijlage zijn statistische modellen opgenomen waarin de afgiftewaarschijnlijkheid van diverse typen toevoegingen wordt geschat voor ex-samenwonende personen van voor en na de invoering van het ouderschapsplan (T0 en T1). Bovendien is er gecontroleerd op verschillende achtergrondkenmerken van de exsamenwonende ouders. Voor het maken van de schattingen is gebruikt gemaakt van logistische regressie. We rapporteren de ongestandaardiseerde logistische regressiecoëfficiënten. In totaal gaat het om 13.836 exsamenwonende personen: 6.529 T0-persoon (met minderjarige kinderen die uit elkaar zijn gegaan in 2007 of 2008 en ten minste 1 keer een toevoegingen hebben gebruikt in de periode 2007-2009), en 7.307 T1-persoon (met minderjarige kinderen die uit elkaar zijn gegaan in 2010 of 2011 en ten minste 1 keer een toevoegingen hebben gebruikt in de periode 2010-2013). Voor de interpretatie zijn de ongestandaardiseerde waarden omgezet naar kansen in paragraaf 4.2.

Tabel b6.1 Analyse van de kans op afgifte van een scheidingstoevoeging (0 = geen afgifte; 1 = ten minste 1 keer afgegeven)

	Model 0		Model 1		Model 2		Full Model	
	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE
Intercept	-0,31	0,02	-0,35	0,03	-2,77	0,14	-2,82	0,14
2010/2011 (ref. = 2007/2008)			0,09	0,03			0,10	0,04
Moeders (ref. = vaders)					0,42***	0,04	0,42***	0,04
Leeftijd bij de scheiding (25 - 67)					0,04***	0,00	0,04***	0,00
Persoonlijk bruto inkomen ^a					0,00***	0,00	0,00***	0,00
Opleiding (SOI codering; 1 - 13)					0,09***	0,01	0,09***	0,01
Land van herkomst (ref. = Nederland)								
Suriname					-0,95***	0,08	-0,95***	0,08
Indonesië					-0,23*	0,10	-0,23*	0,10
Nederlandse Antillen					-1,00***	0,13	-1,00***	0,13
Marokko					-1,00***	0,21	-1,00***	0,21
Westers					-0,32***	0,07	-0,33***	0,07
Niet westers overig					-,59***	,07	-,60***	0,07
Leeftijd jongste kind (ref. = 0 - 4 jaar)								
5 - 12 jaar					-0,03	0,05	-0,02	0,05
13 - 17 jaar					0,08***	0,11	0,08***	0,11
<i>Modelstatistieken</i>								
LR $\chi^2_{(1)}$		.		6,12		834,86		842,36
$p > \chi^2$		.		0,01		0,00		0,00
Pseudo-R ²		0,00		0,00		0,04		0,04
Log likelihood		-9.428		-9.425		-9.010		-9.006

^a Minimum en maximum zijn mogelijk herleidbaar tot een persoon en worden daarom niet gegeven.

Bron: Sociaal Statistisch Bestand van het CBS, bewerking WODC

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Tabel b6.2 Analyse van de kans op afgifte van een vervolgtoevoeging (0 = geen afgifte; 1 = ten minste 1 keer afgegeven)

	Model 0		Model 1		Model 2		Full model	
	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE
Intercept	0,99	0,02	1,04	0,03	3,32	0,15	3,35	0,15
2010/2011 (ref. = 2007/2008)			-0,08	0,04			-0,08	0,04
Moeders (ref. = vaders)					-0,33***	0,05	-0,33***	0,05
Leeftijd bij de scheiding (25 - 67)					-0,03***	0,00	-0,03***	0,00
Persoonlijk bruto inkomen ^a					0,00***	0,00	0,00***	0,00
Opleiding (SOI codering; 1 - 13)					-0,09***	0,01	-0,09***	0,01
Land van herkomst (ref. = nederland)								
Suriname					0,86***	0,10	0,86***	0,10
Indonesië					0,16	0,10	0,16	0,10
Nederlandse antillen					0,60***	0,15	0,61***	0,15
Marokko					0,65**	0,24	0,65**	0,24
Westers					0,26***	0,08	0,26***	0,08
Niet westers overig					0,48***	0,09	0,48***	0,09
Leeftijd jongste kind (ref. = 0 - 4 jaar)								
5 - 12 jaar					-0,07	0,05	-0,07	0,05
13 - 17 jaar					-0,56***	0,12	-0,55***	0,12
<i>Modelstatistieken</i>								
LR $\chi^2_{(1)}$		.	4,81		620,88		625,46	
$p > \chi^2$		.	0,03		0,00		0,00	
Pseudo-R ²	0,00		0,00		0,04		0,04	
Log likelihood	-8.079		-8.077		-7.769		-7.766	

^a Minimum en maximum zijn mogelijk herleidbaar tot een persoon en worden daarom niet gegeven.

Bron: Sociaal Statistisch Bestand van het CBS, bewerking WODC

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

**Tabel b6.3 Analyse van de kans op afgifte van een alimentatietoevoeging
(0 = geen afgifte; 1 = ten minste 1 keer afgegeven)**

	Model 0		Model 1		Model 2		Full Model	
	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE
Intercept	-0,48	0,02	-0,40	0,03	-0,86	0,13	-0,79	0,13
2010/2011 (ref. = 2007/2008)			-0,15**	0,04			-0,14**	0,04
Moeders (ref. = vaders)					0,61***	0,04	0,61***	0,04
Leeftijd bij de scheiding (25 - 67)					0,00	0,00	0,00	0,00
Persoonlijk bruto inkomen ^a					0,00***	0,00	0,00***	0,00
Opleiding (SOI codering; 1 - 13)					0,00	0,01	0,00	0,01
Land van herkomst (ref. = Nederland)								
Suriname					0,22**	0,07	0,22**	0,07
Indonesië					0,06	0,10	0,07	0,10
Nederlandse Antillen					-0,02	0,12	-0,02	0,12
Marokko					-0,54**	0,19	-0,53**	0,19
Westers					0,02	0,07	0,02	0,07
Niet westers overig					-0,26***	0,07	-0,26***	0,07
Leeftijd jongste kind (ref. = 0 - 4 jaar)								
5 - 12 jaar					0,02	0,05	0,01	0,05
13 - 17 jaar					-0,15	0,12	-0,14	0,12
<i>Modelstatistieken</i>								
LR $\chi^2_{(1)}$		.		18,45		267,51		283,51
$p > \chi^2$		.		0,00		0,00		0,00
Pseudo-R ²		0,00		0,00		0,01		0,02
Log likelihood		-9.211		-9.202		-9.077		-9.069

^a Minimum en maximum zijn mogelijk herleidbaar tot een persoon en worden daarom niet gegeven.

Bron: Sociaal Statistisch Bestand van het CBS, bewerking WODC

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

**Tabel b6.4 Analyse van de kans op afgifte van een
ouderlijkgezagtoevoeging (0 = geen afgifte; 1 = ten minste 1
keer afgegeven)**

	Model 0		Model 1		Model 2		Full Model	
	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE
Intercept	-1,34	0,02	-1,51	0,03	0,46	0,16	0,30	0,16
2010/2011 (ref. = 2007/2008)			0,31	0,04			0,30	0,04
Moeders (ref. = vaders)					-0,58***	0,05	-0,57***	0,05
Leeftijd bij de scheiding (25 - 67)					-0,01***	0,00	-0,01***	0,00
Persoonlijk bruto inkomen ^a					0,00***	0,00	0,00***	0,00
Opleiding (SOI codering; 1 - 13)					-0,12***	0,01	-0,12***	0,01
Land van herkomst (ref. = Nederland)								
Suriname					0,45***	0,09	0,44***	0,09
Indonesië					0,22	0,12	0,22	0,12
Nederlandse Antillen					0,42**	0,13	0,42**	0,13
Marokko					0,73***	0,18	0,72***	0,18
Westers					0,47***	0,08	0,46***	0,08
Niet westers overig					0,55***	0,08	0,54***	0,08
Leeftijd jongste kind (ref. = 0 - 4 jaar)								
5 - 12 jaar					-0,10	0,06	-0,09	0,06
13 - 17 jaar					-0,24	0,15	-0,25	0,15
<i>Modelstatistieken</i>								
LR $\chi^2_{(1)}$		.	52,97		501,17		548,03	
$p > \chi^2$		.	0,00		0,00		0,00	
Pseudo-R ²	0,00		0,00		0,04		0,04	
Log likelihood	-7.050		-7.024		-6.800		-6.776	

^a Minimum en maximum zijn mogelijk herleidbaar tot een persoon en worden daarom niet gegeven.

Bron: Sociaal Statistisch Bestand van het CBS, bewerking WODC

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Tabel b6.5 Analyse van de kans op afgifte van een omgangsregelingtoevoeging (0 = geen afgifte; 1 = ten minste 1 keer afgegeven)

	Model 0		Model 1		Model 2		Full Model	
	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE
Intercept	-0,58	0,02	-0,45	0,03	1,39	0,13	1,53	0,14
2010/2011 (ref. = 2007/2008)			-0,25***	0,04			-0,27***	0,04
Moeders (ref. = vaders)					-0,60***	0,04	-0,60***	0,04
Leeftijd bij de scheiding (25 - 67)					-0,03***	0,00	-0,03***	0,00
Persoonlijk bruto inkomen ^a					0,00***	0,00	0,00***	0,00
Opleiding (SOI codering; 1 - 13)					0,00	0,01	-0,01	0,01
Land van herkomst (ref. = Nederland)								
Suriname					0,13	0,08	0,14	0,08
Indonesië					0,01	0,10	0,01	0,10
Nederlandse Antillen					0,02	0,12	-0,02	0,12
Marokko					0,17	0,17	0,18	0,17
Westers					-0,07	0,07	-0,07	0,07
Niet westers overig					0,06	0,07	0,07	0,07
Leeftijd jongste kind (ref. = 0 - 4 jaar)								
5 - 12 jaar					-0,30***	0,05	-0,31***	0,05
13 - 17 jaar					-1,10***	0,16	-1,09***	0,16
<i>Modelstatistieken</i>								
LR $\chi^2_{(1)}$		.	49,53		598,08		651,45	
$p > \chi^2$		.	0,00		0,00		0,00	
Pseudo-R ²	0,00		0,00		0,03		0,04	
Log likelihood	-9.037		-9.012		-8.738		-8.712	

^a Minimum en maximum zijn mogelijk herleidbaar tot een persoon en worden daarom niet gegeven.

Bron: Sociaal Statistisch Bestand van het CBS, bewerking WODC

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$